

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТВОРЕННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА
У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

2786-9148 Online

2786-913X Print

збірник наукових праць

Випуск 6

**Дрогобич
2026**

УДК 37.01:613(08)

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 7 від 28.05.2026 р.)*

Головний редактор:

Калічак Ю.Л. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Редакційна колегія:

Гриник І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зв'язків та інформаційної діяльності; Лук'янченко М. І. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету здоров'я людини та природничих наук; Пантюк Т. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти; Івах С. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти; Федорович А. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти; Надім'янова Т. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти; Галик В. М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін; Філь В. М. – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін, географії та екології; Патен І. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Сучасні тенденції створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти : збірник наукових праць / ред кол. Ю. Калічак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2026. 144 с. URL: https://ctcheel.dspu.edu.ua/

Збірник зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення у реєстрі суб'єктів у сфері медіа (рішення №1155).

Видання містить статті, котрі висвітлюють актуальні питання створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти в сучасних умовах.

Збірник наукових праць призначений для студентів, аспірантів, викладачів, вихователів закладів дошкільної освіти, вчителів, батьків.

За достовірність інформації та дотримання академічної доброчесності відповідають автори публікацій.

Матеріали подані в авторській редакції.

ЗМІСТ

Викрикач М. The Ostroh meridian: where history and education meet	5
Дзерин О. Вивчення теми «Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького» у закладах загальної середньої освіти : методичний аспект	13
Дирів С. Формування ідеї нації через розвиток музичних шкіл у Європі ХІХ століття	20
Домінків С., Калічак Ю. Вплив батьківського прикладу на поведінку дітей	27
Ковальчук А., Войтів М. Збереження психологічного здоров'я дошкільників в умовах війни	35
Kukhar J. Methodik der vermittlung des themas «Ursachen und folgen der Lublinger union von 1569 für die ukrainischen gebiete» in sekundarschulen	46
Лабинцев С. Роль козацької спадщини у вихованні патріотизму та національної свідомості українців	53
Ліхтаревський В., Калічак Ю. Правопорушення у шкільному середовищі: причини, наслідки та шляхи вирішення	60
Lutczyn W. Unia Brzeska w 1596 roku : geneza, konfrontacja i przełom kulturowy w historii Ukrainy	67
Maletytsch I. Besonderheiten des unterrichts zum thema «Wiener kongress» in weiterführenden schulen	73
Мацола В. Авторитарний стиль vs партнерство з учнями	82
Патен І., Патен А. Комунікативна екологія: здорове мовлення в інформаційному суспільстві	91
Paten I., Pits V. Expressiveness of scientific speech as a factor in creating a health-preserving educational environment	98
Pits L., Paten S. E educational cooperation as a factor in creating a health-preserving environment in foreign language lessons	104
Покурбанич Т., Калічак Ю. Ефективність ерготерапії у родинному колі	110

Сенишин О., Калічак Ю. Педагогічні особливості виховання дітей в галицько-волинській державі – важливий історичний досвід для сучасної освіти	118
Sosna N. Yaroslav the wise as an educator the importance of education and upbringing in kyivan rus and the possibilities of teaching the topic in secondary education institutions	125
Спанчак Д Формування історичного мислення учнів на прикладі діяльності Джузеппе Гарібальді та об'єднання Італії	132
НАШІ АВТОРИ	140

THE OSTROH MERIDIAN: WHERE HISTORY AND EDUCATION MEET

**Mariia VYKRYKACH
Drohobych**

History and pedagogy, within the context of the Ostroh Center's activities, function as an integrated system in which the development of social institutions is impossible without a profound rethinking of teaching methods. Studying this phenomenon allows us to move beyond the mere recording of chronological data and focus on the process of shaping the individual as a conscious bearer of Ukrainian culture [3, p. 115]. The synthesis of the traditional Byzantine heritage and the progressive methods of the European Renaissance created a unique environment where the accumulation of knowledge was considered the path to moral improvement and service to society. The combination of classical education and national needs transforms the academy's experience into an inexhaustible source for understanding the role of education in global historical processes. An analysis of the institution's pedagogical structure shows that it was in Ostroh that an educational model was developed that combined intellectual freedom with a strong sense of responsibility toward society.

«The Ostroh Meridian» is not merely a geographical landmark on a map, but a spiritual and unique intellectual space where historical memory intersects with living science [2, p. 14]. Research into this phenomenon reveals how, in the 16th century, a unique path of human knowledge emerged in the Ruthenian lands, capable of combining a deep respect for the past with the demands of the modern world [7, p. 210]. Within the walls of the Ostroh Academy, education was not merely a set of dry rules, but became a tool for preserving cultural identity and strengthening national consciousness. The connection between the development of the ideas of the Tangata and the founding of the first university in East Asia allows us to understand how education can guide national progress over the centuries. Thanks to this approach, we can view the university as a center where knowledge was used as the primary resource for uniting different generations under shared values. It was precisely in this

combination of historical experience and pedagogical innovation that an educational model was born, one that focuses not only on the transmission of information but also on the holistic development of the individual. Studying Ostroh's legacy today helps us better understand the roots of the Ukrainian educational tradition and find answers to the contemporary challenges facing schools and universities.

The creation of an educational environment in the 16th century required entirely new approaches to the process of knowledge transfer. The pedagogical system of the Ostroh Academy was based on the concept of combining the finest achievements of European scholarship with local cultural traditions [4, p. 56]. The primary instrument of this synthesis was the introduction of the «seven liberal arts» model, which ensured the comprehensive intellectual development of students [11, p. 24]. Education began with the study of the trivium, which included grammar, rhetoric, and dialectic. These disciplines fostered the ability not only to write grammatically correctly but also to reason logically, construct arguments, and engage in public debate. Subsequently, young people moved on to studying the quadrivium, which included arithmetic, geometry, astronomy, and music. This division of subjects facilitated a harmonious combination of the humanities and natural sciences, which was an extremely progressive step for educational practice at the time. Pedagogy did not serve merely as a tool for rote memorization of facts, but as a way to broaden one's worldview, where each discipline complemented the other and created a holistic picture of the world.

Language study held a special place in the educational system, which was a true innovation in the history of Ukrainian education [8, p. 112]. The concept of a trilingual curriculum called for a deep mastery of Church Slavonic, Greek, and Latin. This linguistic foundation opened up unlimited access to ancient philosophy, theological treatises, and contemporary European scholarly works. At the same time, teachers consciously avoided blindly copying Western models and adapted European experience to the needs of the local community. The study of texts by ancient thinkers was accompanied by thorough analysis and discussions, which stimulated the

development of critical thinking in the classrooms. Education evolved into a constant dialogue between teacher and student, where the independent search for truth and the ability to ask complex questions were encouraged [3, p. 302]. The shift away from strict medieval scholasticism toward humanistic ideals fostered an atmosphere of intellectual freedom. It was precisely thanks to this approach that the academy was able to nurture a constellation of outstanding individuals capable of thinking globally and acting in the interests of cultural revival.

The historical context of that time had a direct influence on the formation of this educational institution's pedagogical goals. The conditions of constant interaction between various cultural and religious influences required the training not only of educated people but also of conscious defenders of national identity. Therefore, the study of history and literature had a distinctly educational character. Through the analysis of past events and prominent figures, students were instilled with high moral values, a sense of responsibility, and civic duty [7, p. 312]. Books were the primary tool of this pedagogical strategy, and the presence of a powerful printing press transformed the academy into a major center for educational methods. The publication of educational and theological literature provided students with necessary materials and contributed to the standardization of the educational process far beyond the city itself. Faculty actively involved students in translation and publishing activities, which allowed them to combine theoretical knowledge with practical skills. Education in Ostroh thus became an effective mechanism for social transformation, where education served as the foundation for preserving cultural heritage and shaping a new elite [12, p. 142].

A fundamental shift in the nature of the interaction between faculty and students became a key component of the educational process at the Academy. Instead of the strict authoritarianism that prevailed at the time in many educational institutions, an atmosphere of mutual respect and partnership took root here. Teachers saw their primary task not simply in the mechanical transmission of prepared material, but in stimulating the independent search for truth. Classes often took the form of open dialogue,

allowing students to freely express opinions and ask questions. [3, p. 340]. This approach broke down psychological barriers and fostered the development of students' inner freedom. Pedagogy became an art of understanding human nature, where the teacher's authority was based on deep knowledge and moral example, rather than on fear of punishment or coercion. Thanks to this, the academy became a place where not only intellectual abilities were formed, but also a strong character capable of withstanding life's complex challenges.

Particular attention was paid to moral education, which was inextricably linked to spiritual development. Humanistic ideas, which were actively permeating the educational environment, called for the cultivation of a person of integrity, ready to serve society honestly. History was used as a powerful tool to demonstrate outstanding examples of courage, justice, and self-sacrifice [12, p. 198]. By analyzing the actions of prominent figures from the past, young people learned to make the right ethical choices in ambiguous situations. The educational institution sought to send out into the world individuals who are always guided by high ideals, rather than temporary pragmatic considerations. Responsibility to society and fidelity to cultural traditions became the main guiding principles in the lives of graduates. The educational process harmoniously combined the acquisition of scientific facts with the formation of a clear system of values, making the education received truly comprehensive and profound.

Interaction among participants in the educational process extended far beyond the confines of regular classroom sessions. Collaborative work on translating texts, preparing publications, and organizing public discussions fostered a sense of a unified and cohesive intellectual community [5, p. 102]. Faculty and students worked together to address the pressing issues of contemporary society, which gave the education significant practical value. Involving young people in real-world affairs allowed them to test their acquired theoretical knowledge in practice and gain invaluable life experience even before graduation. Such close cooperation facilitated the rapid development of essential leadership qualities in future state,

religious, and cultural figures. The academy's educational system proved highly effective precisely because it treated students as full-fledged participants in the educational process, whom they fully trusted and sincerely respected.

The practical implementation of educational ideals was most clearly evident in the institution's concrete achievements, which took learning beyond a purely theoretical approach. The printing press became the central hub of applied pedagogy, transforming the academy into an influential publishing center where students and faculty worked together to create intellectual works. Book publishing was more than a technical process; it was a means of disseminating knowledge and fostering a unified cultural space. The publication of the first textbooks, grammar books, and theological works made it possible to provide schools with the necessary materials, which significantly raised the level of literacy in society [4, p. 110]. The participation of young people in preparing texts and translation work fostered a deep understanding of the material and taught responsibility for every word written. The book served as a bridge through which the academy's ideas spread to the most remote corners and became accessible to a wide range of people.

Equally important evidence of the pedagogical model's success was its graduates, who applied their acquired knowledge to the development of social institutions. Graduates of the institution became renowned diplomats, military leaders, religious figures, and patrons of the arts, demonstrating a high level of education and a capacity for strategic thinking [12, p. 250]. Education in Ostroh not only provided factual knowledge but also fostered the leadership qualities necessary for managing complex processes within the state and society. Negotiation skills, knowledge of foreign languages, and an understanding of historical processes enabled graduates to successfully represent the interests of the people on the international stage. Many of them later founded their own schools and cultural centers, spreading Ostroh's educational model throughout the region [5, p. 115]. This demonstrates that the academy's pedagogy was aimed at shaping an active elite capable of taking

responsibility for the future.

Such practicality underscores the vitality of a system in which intellectual work always went hand in hand with concrete action. The printing press's activities and the students' successes demonstrated that the combination of history and pedagogy creates a solid foundation for social progress [1, p. 380]. Every printed copy and every professional success of the graduates reinforced the academy's high status as a European center [11, p. 54]. It is precisely thanks to these practical achievements that the Ostroh Meridian is remembered as a symbol of spiritual strength and cultural revival. The experience of applying knowledge in practice remains relevant today, reminding us that true education must always be effective and beneficial to society. The interplay of science, craftsmanship, and social engagement enabled the institution to leave a lasting legacy that will not lose its significance even centuries from now.

Conclusions. In concluding these reflections on the integration of historical experience and educational strategies in the academy's activities, it becomes clear that this experience remains alive and relevant to contemporary society. The main lesson to be drawn from the activities of this institution lies in understanding education as a holistic process of shaping a conscious personality. The example of Ostroh demonstrates that deep knowledge has true value only when it is grounded in strong moral principles and a sincere desire to serve the common good. Modern schools and universities have much to learn from this model, particularly regarding the establishment of mentor-student partnerships built on respect and trust. The Ostroh tradition continues to thrive in every educational setting where critical thinking is valued, roots are honored, and a commitment to continuous improvement is upheld.

Understanding the path we have traveled helps us build new pedagogical approaches that meet the demands of our time, without losing touch with our national identity. This vision allows us to educate new generations capable not only of assimilating ready-made knowledge but also of independently creating new content. The Academy remains a source of inspiration for all who believe in the power of the mind and the

importance of character development. It is at this intersection of the past and the future that true education is born, capable of positively transforming lives. Ultimately, historical memory becomes not merely a collection of facts, but also an effective tool for the development of contemporary pedagogical thought. The continuity of traditions ensures that efforts aimed at the education and development of humanity will always bear fruit in the future.

REFERENCES

1. Атаманенко В. Б. Острозька академія: історія та сучасність : збірник наукових праць. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. 412 с.
2. Ковальський М. П. Етюди з історії Острога : нариси. Острог : Національний університет «Острозька академія», 1998. 288 с.
3. Кралюк П. М. Острозька академія в філософській культурі України : монографія. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. 504 с.
4. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576 – 1636). Київ : Наукова думка, 1990. 192 с.
5. Острозька давнина : науковий збірник / ред. кол. І. Пасічник, В. Атаманенко та ін. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 3. 320 с.
6. Ульяновський В. І. Князь Василь-Костянтин Острозький : історичний портрет у контексті епохи. Київ : Антиквар, 2012. 640 с.
7. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Вид. 2-ге, перегл. і випр. Київ : Критика, 2008. 472 с.
8. Frick D. Meletij Smotryckyj. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1995. 431 p.
9. Plokhy S. The Gates of Europe : A History of Ukraine. New York : Basic Books, 2015. 395 p.
10. Sysyn F. E. Between Poland and Ukraine : The Dilemma of Adam Kysil, 1600 – 1653. Cambridge, Mass. : Harvard Ukrainian Research Institute, 1985. 406 p.

11. The Ostroh Academy in the Context of European Renaissance and Reformation Culture : materials of the intern. sci. conf. (Ostroh, 2011). Ostroh : Ostroh Academy Publ., 2011. 180 p.
12. Yakovenko N. Essays on History of Ukraine : From the Earliest Times to the End of the 18th Century. Kyiv : Krytyka, 2006. 380 p.
13. Електронний архів Вид-во Національного університету «Острозька академія» (eOAR). URL : <http://eprints.oa.edu.ua/> .
14. Офіційний сайт Національного університету «Острозька академія». URL : <https://www.oa.edu.ua/> .

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО» У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ : МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Оксана ДЗЕРИН

м. Дрогобич

Вивчення історії у закладах загальної середньої освіти, на нашу думку, якісно сприяє формуванню загального світогляду учнів, їхньої активної громадянської позиції, національної самосвідомості та історичної пам'яті. Особливе місце у шкільному курсі історії України посідає тема «Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття під проводом Богдана Хмельницького» [4].

Ця подія, котра увійшла в історію як під назвою «Національно-визвольна війна українського народу 1648-1657 років», стала одним із найважливіших етапів у боротьбі українського народу за свободу, соціальну справедливість та створення власної державності.

Саме тому методика її викладання у школі потребує ретельного науково-методичного підходу, органічного поєднання історичної науки, педагогічної практики та сучасних освітніх технологій задля забезпечення успішного кінцевого результату.

Слово «методика» походить від давньогрецького слова «methodike», що означає «шлях дослідження» або «спосіб пізнання». [3] У сучасній педагогічній науці методика викладання історії розглядається як система принципів, форм, методів та засобів навчання, спрямованих на формування історичних знань, умінь і навичок учнів.

Сучасний етап розвитку освіти висуває «нові вимоги до історичної освіти, зумовлені швидкими соціально-політичними змінами, розвитком інформаційних технологій та необхідністю формування активної громадянської позиції молодого покоління» [5, с. 150]. Саме тому методика викладання історії постійно оновлюється та вдосконалюється.

Процес оновлення шкільної історичної освіти відбувається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. До об'єктивних

належать загальний стан розвитку суспільства, рівень розвитку історичної науки, політичні та культурні процеси. До суб'єктивних – «ставлення вчителів та учнів до навчального процесу, їхні освітні потреби та інтереси. Оскільки історична освіта є складовою загальної середньої освіти, перехід від однієї освітньої парадигми до іншої безпосередньо впливає на зміст і методи викладання історії» [5, с. 151].

В основі сучасної методики викладання історії лежить використання різних методологічних підходів. Одним із них є формаційний підхід, який сформувався в межах марксистської історіографії та пояснює історичний розвиток через зміну суспільно-економічних формацій.

Проте сучасна історична наука дедалі частіше звертається до цивілізаційного підходу, який розглядає історію як багатомірний процес взаємодії різних цивілізацій і культур. Саме цей підхід дозволяє більш повно зрозуміти історичні події та явища, у тому числі й Національно-визвольну війну українського народу.

Важливим завданням шкільного курсу історії України є формування у школярів історичного мислення, уміння аналізувати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити власні висновки [2]. У процесі вивчення історії учні повинні засвоїти ряд ключових принципів історичної науки.

Серед них особливе значення мають принцип об'єктивності, який передбачає неупереджене вивчення історичних подій, принцип історизму, що вимагає розглядати явища у процесі їх розвитку, а також принцип багатоперспективності, який дозволяє аналізувати події з різних точок зору.

Передусім слід визначити освітні цілі вивчення теми. Вони охоплюють формування в учнів цілісного уявлення про причини, перебіг та наслідки війни, усвідомлення ролі козацтва як провідної соціальної сили, розуміння складності міжнародних відносин того часу, а також уміння аналізувати історичні джерела й оцінювати історичні події з різних позицій.

Окрім предметних компетентностей, важливим є розвиток громадянської компетентності, історичної пам'яті та відповідального ставлення до минулого.

У шкільному курсі історії зміст навчального матеріалу структуровано за хронологічним принципом відповідно до загальноприйнятої періодизації історії. У цьому контексті події середини XVII століття розглядаються як частина ранньомодерної історії України. Саме у цей період український народ розгорнув масштабну боротьбу проти влади Речі Посполитої, що призвело до виникнення нової форми української державності – Гетьманщини.

Методично доцільно розпочинати вивчення теми з актуалізації опорних знань учнів про становище українських земель у складі Річ Посполита, соціальну структуру суспільства, роль козацтва та наслідки Берестейської унії. Такий підхід дозволяє «сформулювати причинно-наслідкові зв'язки та підготувати ґрунт для розуміння глибинних передумов війни» [4, с. 31]. Учитель має звернути увагу на комплекс причин: соціально-економічні (покріпачення селян, фільваркова система), політичні (обмеження прав козацтва), національно-релігійні (утиски православних), а також формування уявлення про окремішність українського народу.

Особливе місце в методиці займає персоналізація історії. Постать Богдана Хмельницького розглядається не лише як біографія, а як історичний феномен. Доцільно проаналізувати обставини нападу чигиринського підстарости Данила Чаплинського на хутір Суботів, що став безпосереднім приводом до початку повстання [1 – 4].

Такий прийом дозволяє показати поєднання особистого чинника та загальносуспільних процесів. Учні мають усвідомити, що війна не була випадковістю, а визривала протягом тривалого часу.

Ефективним є проблемно-пошуковий метод. Наприклад, можна запропонувати учням проблемне запитання: «Чи була Національно-визвольна війна лише козацьким повстанням, чи справді всенародною боротьбою?» У процесі обговорення учні аналізують підтримку повстання з боку селянства і міщан, масові виступи проти

шляхти, а також суперечності й трагічні сторінки війни. Водночас важливо дотримуватися етичних норм викладання, уникаючи натуралістичних описів насильства.

Вивчаючи початковий етап війни, доцільно використовувати картографічний метод. Аналіз перемог 1648 року (під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями) дає змогу простежити хід воєнних подій і визначити чинники перемоги: союз із Кримського ханства, підтримку населення та військовий талант гетьмана. Варто підкреслити роль хана Іслам-Гірея III та ногайських орд під проводом Тугай-бея, що дозволяє показати складність міжнародних союзів.

Наступним методичним кроком є аналіз державотворчих процесів. Після Зборівської кампанії 1649 року та укладення договору формується нова політична реальність – Гетьманщина.

Учні повинні засвоїти поняття «Держава Війська Запорозького», її адміністративно-територіальний поділ на полки і сотні, роль гетьмана, старшинської ради, особливості політичного режиму. Важливо порівняти військову демократію Запорозької Січі з поступовим зміцненням влади гетьмана. Такий порівняльний аналіз розвиває вміння бачити еволюцію політичних інститутів.

У методиці варто широко застосовувати роботу з історичними документами [1, с. 9]. Аналіз умов Зборівського та Білоцерківського договорів дозволяє учням самостійно визначити, які поступки робили сторони, як змінювалися кордони та реєстр, які обмеження накладалися на козацьку автономію. Робота з таблицями «Було – стало» сприяє систематизації знань.

Вивчаючи поразку під Берестечком 1651 року, учитель має підкреслити значення союзницького фактору та непередбачуваність політики кримського хана. Водночас доцільно звернути увагу на постать Івана Богуна як приклад військової звитяги. Методично ефективним є прийом історичної реконструкції: учні можуть уявити себе учасниками подій і обговорити можливі альтернативні рішення.

Окремий блок теми присвячується міжнародним відносинам та Переяславській раді 1654 року. Тут важливо забезпечити

багатоперспективний підхід. Учні мають розглянути різні трактування угоди між Гетьманщиною та Московським царством, проаналізувати умови Березневих статей, а також звернути увагу на відмову частини старшини, зокрема Івана Богуна, присягати цареві. Методично доцільно організувати дискусію: «Чи була Переяславська рада історичною необхідністю?» Такий формат розвиває критичне мислення й уміння аргументувати позицію.

Події 1654-1657 років, включно з Віленським перемир'ям 1656 року, показують складність міжнародної політики та наявність суперечностей між союзниками. Учитель має пояснити, чому Москва пішла на сепаратний мир із Річчю Посполитою та як це вплинуло на позицію гетьмана. Доцільно використовувати метод аналізу історичних парадоксів, показуючи, як геополітичні інтереси впливають на долю держав.

Під час вивчення усіх цих подій у школі важливо не лише передати учням фактичний матеріал, але й сформувати в них уміння працювати з історичними джерелами. Учні повинні навчитися аналізувати документи, карти, ілюстрації та інші історичні матеріали. Це сприяє формуванню інформаційної, логічної та аксіологічної компетентностей [1, с.10].

Важливим методичним компонентом є використання міжпредметних зв'язків. Літературні твори, історичні пісні, портрети гетьмана, карти та ілюстрації сприяють формуванню цілісного образу епохи. Залучення фрагментів козацьких літописів або творів Тараса Шевченка дозволяє показати відображення подій у культурній пам'яті.

Ефективним методом навчання є використання інтерактивних технологій. До них належать робота в малих групах, мозковий штурм, метод «займи позицію», метод «прес», а також рольові ігри. Наприклад, учні можуть відтворити дискусію між різними історичними діячами щодо рішення Переяславська рада. Це дозволяє глибше зрозуміти історичні обставини та мотиви учасників подій.

Оцінювання знань учнів має бути комплексним. Окрім

традиційних тестів, ефективними є творчі завдання: написання історичного есе, створення схеми «Етапи війни», складання порівняльної таблиці договорів, підготовка мініпроектів про сподвижників гетьмана. Такий підхід забезпечує формування не лише репродуктивних, а й продуктивних умінь.

У сучасній школі доцільно використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Інтерактивні карти, презентації, онлайн-вікторини, віртуальні музеї допомагають підвищити мотивацію учнів [5, с. 149]. Проте важливо зберігати баланс між візуалізацією та глибоким змістовим аналізом.

Методика вивчення Національно-визвольної війни повинна враховувати вікові особливості учнів. У 8 класі важливо поєднувати емоційний виклад із чіткою логікою подій, формувати понятійний апарат, навчати працювати з датами та хронологією. При цьому слід уникати надмірної деталізації, яка може перевантажити сприйняття.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ефективне вивчення Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького ґрунтується на поєднанні проблемного навчання, роботи з джерелами, картографічного аналізу, дискусійних методів і міжпредметних зв'язків.

Такий підхід дозволяє сформувати в учнів цілісне бачення епохи, усвідомлення значення державотворчих процесів XVII століття та розуміння складності історичного вибору. Саме методично грамотне викладання цієї теми сприяє формуванню історично мислячої особистості, здатної критично оцінювати минуле й відповідально будувати майбутнє. Також вивчення цієї теми має велике виховне значення, оскільки дозволяє учням усвідомити важливість боротьби українського народу за свободу та незалежність, а також зрозуміти історичні витоки сучасної української державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами). *Історія в школах України*. 2004. № 5. С. 7 – 11.

2. Історія України в особах : XIX–XX ст. / Авт. колектив: І. Войцехівська (кер.), В. Абліцов, О. Божко та ін. Київ : Україна, 1995. 479 с.
3. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі : навчальний посібник. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
4. Пометун О. Кооперативне навчання учнів на уроці історії. *Історія в школах України*. 2004. № 5. С. 55 – 57.
5. Пометун О. І. Використання нових інформаційних технологій на уроках суспільствознавчих дисциплін : деякі методичні прийоми. Проблеми сучасного підручника : збірник наукових праць. Київ, 2004. Випуск 5. Ч. II. С. 148 – 153.

ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ НАЦІЇ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ШКІЛ У ЄВРОПІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Соломія ДИРІВ

м. Дрогобич

На зламі XVIII–XIX століть категорія «нація» мала два значення: політична нація – згуртовані громадяни у власній державі; етнічна нація – спільність людей за культурою та історією, що прагне власної держави. Французька революція, індустріалізація та філософія Просвітництва сприяли формуванню національної свідомості. Мистецтво, романтизм і фольклор укріплювали почуття національної ідентичності [11; 15; 20; 21].

XIX століття відзначалося науково-технічним прогресом (електрика, телеграф, залізниця), соціальними змінами та культурним розвитком. Романтизм, реалізм і імпресіонізм у літературі, музиці та мистецтві формували нове світосприйняття, а архітектура поєднувала традиції з інноваціями (Кришталевий палац, Ейфелева вежа). Ці процеси заклали основу сучасної європейської цивілізації [3].

XIX століття в Європі стало часом глибоких політичних і суспільних змін. Після наполеонівських війн зросла національна самосвідомість народів, що проявлялася у прагненні до автономії, культурного самовизначення та державності. Листопадове повстання 1830–1831 років у Польщі та революції «Весни народів» 1848–1849 років були яскравими проявами національно-визвольних прагнень [10 – 15].

Листопадове повстання проти Російської імперії розпочалося у Варшаві 29 листопада 1830 року, отримало підтримку студентів і робітників, але через внутрішні розколи та військову перевагу Росії закінчилося поразкою. Польська державність була фактично ліквідована, а репресії тривали до Січневого повстання 1863 року [3, с. 26].

«Весна народів» охопила більшість Європи: учасники прагнули демократії, громадянських прав і національного суверенітету. Угорські революційні зусилля були придушені російськими

військами, водночас слов'янські рухи, зокрема в Австрійській імперії, набули розвитку у формі «будительства». Важливий внесок у слов'янську ідентичність зробили Павел Йозеф Шафарик, Людовит Штур, Вук Караджич та Іван Кукулевич-Сакцинський. Чеські землі стали центром протестів і культурного піднесення, що завершилося Слов'янським конгресом 1848 року [20].

Романтизм кінця XVIII – першої половини XIX століття виник як реакція на кризу ідеалів Просвітництва та розчарування у результатах Великої французької революції. Він зосереджувався на внутрішньому світі людини, її емоціях, мріях, конфліктах та прагненні до ідеалу. У музиці романтизм проявлявся через образ героя, любовну лірику, звернення до природи, духовне піднесення та відображення історичних подій [19].

Особливе місце займала національна музика: композитори використовували фольклор, народні мелодії, легенди та побутові сюжети, створюючи унікальні музичні школи для своїх народів. Це сприяло формуванню національної самосвідомості та підкреслювало прагнення до культурного відродження і незалежності. Виникли нові жанри, зокрема балади, що об'єднували вокальні й інструментальні традиції [21].

Романтизм стимулював розвиток національних шкіл: польської (Ф. Шопен, С. Монюшко), чеської (Б.Сметана, А.Дворжак), угорської (Ф.Ліст), норвезької (Е.Гріг). Він заклав основи для подальших музичних напрямів XIX століття, таких як веризм, імпресіонізм, експресіонізм, і згодом – неоромантизм, залишивши глибокий вплив на європейську музичну культуру [1 – 5].

Після трьох поділів (1772, 1793, 1795) Польща перестала існувати як держава, і польська національна музична школа формувалася в умовах бездержавності, тісно пов'язана з національною ідеєю, боротьбою за незалежність та розвитком романтизму. Музика відображала національну свідомість, історичні події та патріотичні настрої, ставала засобом збереження культурної ідентичності. Важливу роль відігравали композитори, концертна діяльність,

музична критика, музичні товариства та навчальні заклади, зокрема Варшавський музичний інститут, де збиралися інтелігенція та молода творчість [10].

Фрідерик Шопен був центральною фігурою школи: через фортепіанні твори він передавав любов до Батьківщини, її історію, трагічну втрату державності та надію на незалежне майбутнє. Його музика включала народні танці – мазурки, полонези, прелюдії, ноктюрни, вальси, етюди – і була пронизана фольклорною мелодикою, ритмом та побутовими мотивами. Особливо важливі балади, зокрема Балада №1 соль мінор, де поєднуються драматизм, фантастика та історичні образи. Етюд op.10 №12 «Революційний», створений у 1831 році після Листопадового повстання, став символом національної трагедії та духовного спротиву [6].

Вокальна традиція школи пов'язана зі Станіславом Монюшко, «батьком польської національної опери». Його твори, зокрема опера «Галька», кантати, меси та романси, поєднували народні мотиви, побутові сюжети та музичні риси польської культури, відображаючи життя народу та соціальні конфлікти. Ця школа заклала основу польської музичної традиції і значно вплинула на розвиток європейської музики XIX століття [12].

У XIX столітті чеська музична культура формувалася під впливом романтизму та національної ідеї, що сприяло розвитку національної ідентичності в умовах Австро-Угорської імперії. Фольклорні мотиви, народні легенди, історичні події та мова лібрето стали основою для творчості чеських композиторів і розвитку чеської композиторської школи [7].

Бедржіха Сметана вважають засновником чеської опери; його «Продана наречена» відображає побут і традиції народу. Антонін Дворжак розвинув як оперну, так і симфонічну музику, зокрема опера «Русалка» та симфонії з фольклорними мотивами, а дев'ята симфонія «З Нового Світу» стала світовим шедевром. Симфонічна поема «Моя Батьківщина» Сметани символізує національне відродження, а її друга частина «Влтава» – найвідоміша [9].

Вокальна музика, зокрема романси, вокальні цикли та хорова творчість, мала велике значення. Дворжак створив цикл «Циганські мелодії», Сметана – численні хорові твори. Інструментальна музика включала концерти для скрипки, віолончелі, фортепіано та інших інструментів, що підкреслювало професійний рівень чеської школи та тісний зв'язок з національною культурою [11].

У XIX столітті Угорщина перебувала в складі Австрійської імперії, а питання національної ідентичності та незалежності стало центральним і у музиці. Формується національна музична школа з фольклорними мотивами, етнічними особливостями та відображенням історичних подій, з впливом австрійських і чеських традицій. Народжується унікальний жанр «вербункош» – міський музичний фольклор з особливим ладом і ритмом.

Найвідомішим композитором цього періоду став Ференц Ліст. Його творчість охоплює опери, ораторії, хорову, інструментальну та духовну музику, понад 1200 творів. Ліст поєднує романтичну емоційність із національним мелосом Угорщини, зокрема у «Угорських рапсодіях», «Угорській фантазії», симфонічній поемі «Угорщина» та циклі «Угорські портрети» [22].

Особливо популярна «Угорська рапсодія» №2, де перша частина відображає стиль «вербункош», а друга – танцювальні варіації народного свята. Ноктюрн «Мрії кохання» №3 став світовим символом угорської музики романтизму. «Траурний хід» – реквієм революції 1848–1849 років, емоційний твір скорботи та надії на незалежність [6].

У XIX столітті Швеція мала незалежність, але не дала великих композиторів світової слави, хоча зберігалися багаті музично-виконавські та фольклорні традиції. Одним із представників шведської музики був Еміль Шегрен (1853–1918), який розвивав інструментальну музику, зокрема скрипкове мистецтво, проте його творчість не спиралася на національні джерела [3 – 5].

Норвегія після приєднання до Швеції у 1814 році переживала національне відродження, і музика стала засобом вираження

національної ідентичності через фольклорні мотиви. Центральною фігурою норвезької музики став Едвард Гріг (1843–1907). Його творчість вплинула на європейську музику та формування національної школи.

Найвизначніші твори Гріга – музика до драми Г. Ібсена «Пер Гінт», фортепіанні мініатюри (близько 150 п'єс, зокрема цикл «З народного життя») та фортепіанний концерт а-moll, який став символом норвезького романтизму і поєднував фольклорну спадщину з професійною музичною культурою. Його музика відображає любов до батьківщини, національні мотиви та емоційний світ композитора.

У XIX столітті музика стала інструментом націєтворення, поєднуючи політичну та етнічну ідентичність.

Революції та соціальні потрясіння перетворювали народну енергію на мистецьку творчість: музика Шопена, Ліста, Сметани слугувала культурним маніфестом. Романтизм поєднав фольклор і академізм, створивши впізнавану національну музичну мову. Польська, чеська, угорська та скандинавські школи демонстрували різні шляхи інтеграції локального досвіду у світовий контекст. Національна музика XIX століття довела, що культура є основою державності й здатна пережити імперії, залишаючись фундаментом майбутньої незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О. О., Цимбал О. М. Зарубіжна музична література : навч. посібник. Ч. 2: Музичне мистецтво XIX століття. Харків : Харківський педагогічний фаховий коледж КЗ «ХГПА» ХОР, 2021. 123 с.
2. Бедакова С. В. Історія зарубіжної музики (кінець XVI – XIX століття) : навчальний посібник. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. 306 с.
3. Венгерська В. Модерне націєтворення в умовах імперій XIX ст. : польський та український «проекти». *Intermarum*. 2014. Випуск. 1. С. 102 – 114.

4. Вороновська О. В. Історія еволюції художніх стилів зарубіжної музики XIX–XX ст. : навч. посібник. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2025. 161 с.
5. «Весна народів» : національно-визвольні революції 1848–1849 рр. у Європі. URL : <https://referatss.com.ua/work/034-vesna-narodiv-034-nacionalni-vizvolni-revoljucii-1848-1849-r-u-ievropi/> (дата звернення : 18.04.2026).
6. Історія створення революційного етюд до мінор Ф. Шопена. URL: <https://moyaosvita.com.ua/muzika/istoriya-stvorenniya-revoljucijnij-etyud-do-minor-fridrixa-shopena/> (дата звернення: 18.04.2026).
7. Калічак Ю. Педагогічні аспекти виховання характеру української молоді. Europejska wspólna przestrzeń edukacyjna a przeobrażenia oświatowe w Polsce i na Ukrainie (1989 – 2006) : Nadzieje i zagrożenie / pod red. M.Chepil i R.Kuchy. Drohobycz-Lublin : Oddział Red.-Wyd. Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drohobyczu, 2007. S. 306 – 314.
8. Матеріали з історії національних рухів Європи. URL : <https://studfile.net/preview/5862081/page:14/>(дата звернення : 18.04.2026).
9. Національна свідомість. Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_свідомість (дата звернення : 18.01.2026).
10. Національне самовизначення. Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Національне_самовизначення(дата звернення : 18.04.2026).
11. Нація. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нація> (дата звернення : 18.04.2026).
12. Поділи Речі Посполитої 1772, 1793, 1795 рр. URL : <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?S21STR=Podily> (дата звернення : 18.04.2026).
13. Польська І. Австрійське й німецьке музичне мистецтво доби романтизму : національні та хронотопічні особливості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Випуск 72. том 3. С. 62 – 68.

14. Семотюк О. П., Кучер О. М. Культурологія : навчальний посібник. Харків : УкрДАЗТ, 2007. 313 с.
15. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / пер. з англ. М. Климчука. Київ : Дух і Літера, 2006. 104 с.
16. Сміт Е. Націоналізм і модерність. URL : <http://litopys.org.ua/smith/smi05.htm> (дата звернення: 18.04.2026).
17. Усатенко І. Нації та націоналізм у трактуванні І. Валлерстайна. *Наукові записки : Серія «Історія»*. Випуск 18 / [Голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 6 – 18.
18. Чернова І. В. Історія зарубіжної музики: Американські композитори ХХ століття : навчальний посібник. Львів, 2010. 128 с.
19. Шпорлюк Р. Формування модерних націй : Україна – Росія – Польща / пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука, Я. Стріхи та ін. Вид. 2-ге. Київ : Дух і Літера, 2016. 552 с.
20. Як націоналізм вплинув на Європу ХІХ століття. URL : <https://prom.sonce.v.ua/ukraincyam/yak-nacionalizm-vplinuiv-na-ievropu-19-stolittya.html> (дата звернення: 18.04.2026).
21. Як національна ідентичність дійшла до різних країн Європи. URL: <https://korol.zamok.v.ua/ukraincyam/yak-nacionalna-identichnist-diyshla-do-riznikh-krain-ievropi-10-klas.html> (дата звернення: 18.04.2026).
22. Truszczyński M. Priest Stanislaw Brzóska – the last chaplain of the January Uprising in 1863. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2018. Випуск 18. С. 121 – 125.

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО ПРИКЛАДУ НА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ

Соломія ДОМІНКІВ, Юрій КАЛІЧАК

м. Дрогобич

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема виховання наймолодших є надзвичайно актуальною. Родинне оточення, з-поміж усіх інших соціальних інститутів, займає особливе у формуванні особистості дитини, адже насправді започатковує процес її соціалізації, а також займає найбільше часу щодо здійснення виховного впливу у дошкільному дитинстві зокрема. Родина закладає перші цеглини у міцний фундамент основних моральних цінностей, норм поведінки, ставлення до навколишнього світу, переконань, схильностей, інтересів у цілому.

Непересічну роль відіграє у процесі едукації дошкільника батьківський приклад, котрий сміливо можна вважати одним із найефективніших інструментів виховного впливу на дитину. Дошкільники не тільки сприймають трансформовану інформацію від дорослих, але й активно копіюють їхню поведінку, специфіку емоційних реакцій і характер взаємостосунків із оточенням. Відтак наперед продумана поведінка батьків першочергові визначальні основи формування характеру, усталених згодом звичок і самотутніх соціальних установок дитини.

Актуальність статті пояснюється потребою глибокого усвідомлення механізмів впливу батьківського прикладу на поведінку сучасного дошкільника за умови масованої інформаційної атаки безлічі різноманітних зовнішніх факторів. Проте саме родинне середовище незмінно залишається домінантним, таким, що моделює поведінку малюка в майбутньому.

Отже, з'ясування значення впливу батьківського прикладу на поведінку дітей загалом є важливою проблемою в системі розвитку педагогічної науки та повсякденної практики функціонування родинного виховання.

Родинне виховання займає чи не найбільший сегмент у психічному розвитку і становленні особистості дитини дошкільного віку. Сім'я завжди залишатиметься найважливішим джерелом соціального наслідування в період раннього віку дитини завдяки реалізації механізмів ідентифікації та наслідування наявних еталонів родинних взаємин, як правило, на рівні підсвідомості. Вибраний стиль поведінки батьків накладе свій відбиток на формуванні особистості дитини, її психічному здоров'ї, а також на загальному психологічному кліматі родини, що теж досить важливо для неї.

За словами В. О. Сухомлинського: «Сім'я – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань» [5, с.1]. Проблеми родини, викликані необхідністю спільного виховання дошкільника, є нині найбільш актуальними, позаяк окремі батьки загалом не усвідомлюють шкоди, заподіяної ними власним дітям через неадекватний процес «виховання», через власний негативний приклад, через абсолютну неготовність виховувати своїх нащадків. Зрештою, не зайвим буде нагадування, про те, що «метою родинного виховання є формування якостей і властивостей особистості, які допомагають гідно долати труднощі й перепони, що трапляються на життєвому шляху» [5, с.1].

Сучасна сімейна дошкільна педагогіка, як наука про батьківство та виховання дошкільника характеризується великою різноманітністю та складністю підходів, котрі уможливають повноцінне усвідомлення цього важливого аспекту сімейного життя. Дослідники справедливо переконують, що серед розмаїття виховних стратегій, парадигм і систем необхідно вибрати правильно інструментарій задля сприяння правильного психологічного розвитку малюків, а також спрогнозувати бодай побіжно очікувані результати. На сьогодні вкрай важливим є рівень адаптації батьків до індивідуальних потреб, схильностей та інтересів дитини. Він щоразу стає дедалі актуальнішим. Новітні дослідження акцентують увагу на важливості підходу, котрий би враховував безпосередні вимоги щодо конкретних етапів розвитку дитини, а не обмежувався використанням

традиційних виховних практик. Відтак на часі імплементація індивідуальних стратегій виховання та застосування науково обґрунтованого стилю батьківського виховання, котрий можна диференціювати в залежності від наявних [4, с. 7].

Розглянемо більш детально стилі батьківського виховання, котрі впливають на психофізичний розвиток дитини.

1. Авторитарний стиль батьківства передбачає односторонній режим спілкування, наявність суворих правил для дитини, котрих необхідно безальтернативно дотримуватися. Їх не тлумачать, не пояснюють, не обговорюють. Батьки – «авторитетні фігури, їхня поведінка здебільшого директивна й ґрунтується на вказівках і силі, а для дитини встановлюються суворі обмеження. Батьки, що дотримуються цього стилю, порушують особистий простір дитини, пригнічують силою, вирішують за дитину, що їй краще, не цікавляться особистою думкою дитини, не визнають її права. Усі рішення приймають батьки, які вважають, що дитина майже в усьому повинна підкорятися їхній волі, авторитету [2, с. 3]. Помилки батьків у вихованні дитини, як правило, викликають покарання дитини. Авторитарні батьки плекають високі очікування, вимагають виконання точних інструкцій, а їхні діти дорослішають сором'язливими, соціально непристосованими, дезадаптованими, безініціативними, несамотійними, нерішучими тощо [4, с. 8].

2. Гіперопіка (надмірна опіка) пропагує надмірну турботу, запобігання активності, бажанням самому виконувати обов'язки дитини. Надмірна опіка підміняє помилково любов та опіку, перешкоджає внутрішній автономії, прищеплює вседозволеність, залежність як рису характеру, притаманна для пізніх дітей, котрі вимагають безапеляційного виконання всіх прохань і примх, котрі виростають егоцентричними егоїстами, не здатними до вдячності рідним батькам, але схильні до неврозів [2, с. 3].

3. Дозвільний стиль батьківства заохочує поблажливість батьків, теплоту, безпосередність, турботливість і мінімалізм в очікуваннях, а також обмеженість у правилах поведінки щодо своїх дітей, що

провокує відсутність дисципліни, а також надмірну свободу, котра заохочує появу негативних звичок, культивує високу самооцінку і пристойні соціальні навички у поєднанні із надмірною імпульсивністю, зайвою вимогливістю, егоїзмом та повною відсутністю механізмів саморегуляції [4, с. 9].

4. Байдужий стиль батьківства зазвичай дозволяє їм тримається осторонь дітей, виконувати їх забаганки, не брати участі у їхньому житті, обмежувати спілкування та рівень очікувань, а «дитина в такій сім'ї належить сама собі, батьки не встановлюють їй будь-яких обмежень. Такі діти схильні до неслухняності та агресивності, поведуться неадекватно та імпульсивно, страждають особливо важкими дефектами моральної свідомості, вони брехливі й жорстокі, досить важко піддаються перевихованню. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини може призвести до входження її до асоціальних груп, оскільки у неї не сформувалися психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки у суспільстві» [2, с. 3].

Окрім цього, такі діти «можуть мати проблеми з контролем своїх емоцій, менш ефективні стратегії подолання труднощів, можуть мати проблеми з навчанням, а також труднощі з підтримкою або розвитком соціальних відносин» [4, ст.10].

5. Непослідовний, змішаний стиль виховання демонструє «неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, постійну непередбачуваність реакцій батьків. Цей стиль характеризується тим, що у батьків не вистачає витримки, самовладання для здійснення послідовної виховної тактики в сім'ї. Виникають різкі емоційні перепади у відносинах із дітьми – від покарання, сліз, лайки до ласкавих проявів, що призводить до втрати батьківського впливу на дітей. Дитина стає некерованою, непередбаченою, вона зневажає думкою старших і батьків» [2, с. 3].

На нашу думку, батьківський приклад є чи не найсильнішим і найбільш визначальним чинником формування поведінки дитини, адже саме в колі сім'ї дитина вперше вчиться моделювати варіанти

взаємодії з навколишнім світом, диференціювати правильну і неправильну поведінку, будувати міцні й безкорисливі взаєностосунки з іншими людьми. Навіть за умови отримання дитиною величезного масиву різноманітної інформації з інших джерел (школа, однолітки, засоби масової інформації, соціальні мережі тощо), саме поведінка батьків залишається для неї головним орієнтиром, надійним прикладом для наслідування.

Вважаємо, що найбільш ефективним є не лише правильне виховання вербальними засобами, але й, насамперед, особистий приклад дорослих. Якщо батьки систематично демонструють у власних стосунках чи у стосунках з оточенням повагу, відповідальність, чесність, щирість, безпосередність і вміння вирішувати конфлікти будь-якої складності без використання злості, агресії, взаємних образ, ворожого ставлення, то цілком зрозуміло, що дитина успішно засвоїть подібну модель поведінки і використовуватиме її у подальшому дорослому житті. Натомість відсутність впевненості, цілеспрямованості, або мінімальний прояв суперечності між словами і діями дорослих моментально позбавляє довіри з боку дітей та створює благодатний ґрунт для формування у дитини неправильних поведінкових установок, невластивої внутрішньої мотивації, викликає численні сумніви в компетентності старших родичів.

Також, на наш погляд, важливо обов'язково враховувати індивідуальні вікові та психологічні особливості дитини, адже не існує універсального стилю виховання, який би підходив всім. Кожна дитина потребує підтримки, розуміння та емоційного контакту з батьками. Саме через такого роду взаємини формується її впевненість у собі, емоційна стабільність та здатність до соціальної адаптації, навіть у сьогоденних несприятливих умовах життєдіяльності нашого суспільства.

У результаті проведеного детального аналізу науково-педагогічних джерел можемо впевнено стверджувати, що родина є провідним інститутом первинної соціалізації дитини, у межах якого

формується базові моральні цінності, норми повсякденної поведінки та потенційні моделі взаємодії з навколишнім світом. Батьківський приклад виступає одним із найсильніших чинників впливу на формування поведінки дитини, оскільки саме через наслідування та ідентифікацію діти засвоюють соціально прийнятні або ж неприйнятні моделі поведінки.

Аналіз наукових підходів до вирішення вказаної проблеми свідчить, що процес пошуку властивого стилю сімейного виховання має суттєве значення для повноцінного розвитку особистості дитини. Авторитарний, гіперопікувальний, дозвільний, байдужий та непослідовний стилі загалом по-різному впливають на емоційний стан, самооцінку, рівень самостійності та соціальну адаптацію дитини. Найбільш сприятливим для гармонійного розвитку є поєднання справедливої вимогливості та непомітної підтримки, що забезпечує формування відповідальності, впевненості та соціальної зрілості.

Окремо підкреслимо, що сучасні умови розвитку суспільства ускладнюють процес виховання через надзвичайно потужний вплив зовнішніх факторів, однак сім'я та родина залишаються основним середовищем формування гармонійної особистості дитини, тому якість батьківського прикладу має вирішальне значення для становлення її поведінкових та моральних орієнтирів.

Отже, батьківський приклад є ключовим чинником формування поведінки дітей і визначає їхній подальший особистісний розвиток, соціальну адаптацію та здатність до побудови гармонійних взаємин у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вплив батьків на формування дітей. Розвиток дитини. URL : <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/791/> (дата звернення : 27.03.2026).
2. Репозитарій ОНУ імені І. І.Мечникова. eIONUar. Головна. URL : <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbd54c13-f408-4ae0-8202-6c5301e5a967/content> (дата звернення : 27.03.2026).

3. Факультет соціальної та психологічної освіти. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Баришпол-Б.Д..pdf> (дата звернення: 27.03.2026).
4. ELARTU – Інституційний репозитарій ТНТУ імені Івана Пулюя: Домівка.
URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28422/2/SNT_2019_Hrodetska_M-The_influence_of_family_218-219.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
5. Калічак Ю. Л. Підготовка фахівців дошкільного профілю в контексті сімейної педагогіки. Science in the Context of Innovative Changes : scientific multidisciplinary monograph. International Center for Science and Social Transformation. Р. 165 – 188.
6. Калічак Ю. Л. Виховний потенціал навчальної дисципліни «Родинна педагогіка» в системі професійної підготовки педагогів закладів дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. Вип. 53. Том 1. С. 332 – 336.
7. Калічак Ю. Л. Родинна педагогіка: тексти лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 132 с.
8. Калічак Ю. Л. Василь Сухомлинський про родинне виховання дошкільників. Педагогіка Василя Сухомлинського : від традицій до інновацій. Збірник наукових праць : за ред. М.Чепіль. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. С. 118 – 124.
9. Калічак Ю. Л., Чомко І. В. Роль батьків у реалізації потенційних можливостей дитини раннього віку. The XVIII International Scientific and Practical Conference «Advancing in research, practice and education», May 10 – 13, 2022, Florence, Italy. Р. 425 – 430.
10. Бац Р. М., Калічак Ю. Л. Взаємодія родини та закладу дошкільної освіти у процесі виховання дошкільників. Нотатки сучасної науки : електронний мультидисциплінарний науковий часопис. № 17. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 31 – 34.

- 11.Калічак Ю. Л., Леснянська І. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї у сучасних реаліях. Сучасні тенденції створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти : збірник наукових праць / ред кол. Ю. Калічак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. Випуск 3. С. 21 – 27.
- 12.Тернавська В., Калічак Ю. Л. Особливості сучасного сімейного виховання дошкільників. Сучасні тенденції створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти : збірник наукових праць / ред кол. Ю. Калічак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. Випуск 3. С. 93 – 101.
- 13.Kalichak Yu. L., Ivanyuk Y. M. Family upbringing in preschool system. Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 вересня 2019 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 35 – 38.
- 14.Про видання. URL : https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2020/4.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анастасія КОВАЛЬЧУК, Марта ВОЙТІВ

м. Дрогобич

Психологічне здоров'я – це стан внутрішнього благополуччя, що дозволяє людині реалізовувати свій потенціал, долати стреси, продуктивно працювати та будувати гармонійні стосунки. Воно базується на прийнятті себе, емоційній стійкості, гнучкості та здатності адаптуватися до змін, а не лише на відсутності хвороб. Якщо психічне здоров'я фокусується на функціонуванні мозку та відсутності хвороб (тобто, тут основним є медичний аспект), то психологічне – на гармонії особистості, саморозвитку та душевній рівновазі (головним є особистісний аспект). Зараз вже є загальновідомою тенденція, що кожне нове покоління в сенсі збереження власного здоров'я проявляє себе гірше, ніж попереднє. А формування первинних основ здорового способу життя відбувається саме в дошкільному віці. І більшість дітей дошкільного віку проводять свій денний час у закладах дошкільної освіти (ЗДО). Саме вихователі та інші працівники ЗДО є ті, хто разом із батьками та іншими родичами стоять біля витоків збереження здоров'я нових поколінь.

З іншого боку, російсько-українська війна, військові події і все, що з цим пов'язано, має свій негативний вплив практично на всі сторони життя українців. Як показали дослідження, загалом по Україні 75% дітей зазнали впливу воєнних дій, що проявляється у порушеннях сну, пам'яті, емоційної регуляції, що насамперед може призводити до соціальної та психічної дезадаптації, а в тяжких випадках – до психічних розладів [12]. Тому метою нашого дослідження – проаналізувати та узагальнити сучасний досвід збереження психологічного здоров'я дітей дошкільного віку із врахуванням впливу чинника війни.

Стан дослідження проблеми. Сама тема збереження психологічного здоров'я не є новою. Психологічним аспектам

розвитку особистості, у тому числі дітей, присвячено чимало уваги в Україні та за кордоном. Наприклад, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті (ДДПУ) імені Івана Франка відомі праці: Віолети Городиської, присвячені сміхотерапії як ефективному засобу збереження психічного здоров'я дітей дошкільного віку [2]; Юрія Калічака [10], який також є головним редактором збірника наукових праць «Сучасні тенденції створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти», що видається у ДДПУ; Руслани Кахновець про збереження психологічного здоров'я учнів старшої школи в умовах війни [11] та багато ін.

Відома приказка: «У здоровому тілі – здоровий дух», тобто психологічні та фізіологічні складові здоров'я взаємопов'язані, що особливо відчувається у дошкільному віці як базовому етапі фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини. Питанню збереження психологічного здоров'я дітей дошкільного віку із врахуванням впливу чинника війни також присвячено багато рекомендацій від практиків ([1], [6-7], [14-15] та ін.), зокрема психологів ЗДО. Більшість з цих рекомендацій базуються на публікаціях Світлани Ройз – відомої української дитячої та сімейної психологині з понад 20-річним стажем, письменниці та експертки ЮНІСЕФ (Дитячого фонду ООН) в Україні, авторки освітніх проєктів для батьків, педагогів, медиків і психологів ([16-18]). Частина рекомендацій самої С. Ройз створені із врахуванням досвіду Ізраїлю, Північної Ірландії, США та деяких інших країн.

І навпаки: досвід самих українців щодо життя в умовах війни, зокрема в плані збереження психологічного здоров'я дошкільнят, вивчається зарубіжними фахівцями. Також вивчається вплив тривалої російсько-української війни на дітей інших (необов'язково – сусідніх) країн. Наприклад, відоме дослідження «Як дошкільнята в Литві сприймають війну в Україні: аналіз їхніх малюнків» [21], що аналізує вплив російського вторгнення в Україну на психоемоційний стан дітей 4-6 років, які проживають у Литві. Автори проаналізували малюнки та опитали 113 батьків у 5 дитячих садках Вільнюса, щоб

зрозуміти, як діти сприймають воєнні події через символи, кольори та сюжети. У роботах дошкільнят переважали образи зброї, вибухів, зруйнованих будинків, солдатів та людей, що гинуть. Малюнки відображали конкретне розуміння війни як руйнівної та небезпечної діяльності. Аналіз форми та змісту малюнків показав, що події війни справили глибоке враження на литовських дітей (лише деякі із них, можливо, є переселенцями з України), викликаючи негативні емоції, страх і тривогу за безпеку. Причому лише близько 50% батьків розмовляли зі своїми дітьми про війну в Україні, а майже 38% батьків зізналися, що їм важко знайти правильні слова та методи для таких бесід. Таке дослідження акцентує увагу на важливості використання арттерапії (малювання, гри) як інструменту для вираження прихованих почуттів та страхів дитини. Автори підкреслюють необхідність відкритого та адаптованого до віку спілкування, оскільки (воєнний) досвід у ранньому віці є критичним фактором для подальшого розвитку особистості [21].

Як показує практика та теоретичні дослідження, збереження психологічного здоров'я дошкільнят під час війни базується на комплексному підході, де ключову роль відіграє емоційна підтримка дорослого, створення безпечного середовища та дотримання звичних для дитини ритмів життя. Останнє часто дається важко, особливо для біженців та переселенців, тому втрата психологічного здоров'я у дошкільнят під час війни проявляється через різкі зміни в поведінці, емоційному стані та фізичному самопочутті. Найбільш характерні ознаки психологічної травми в дітей дошкільного віку наступні.

1. Поведінковий регрес – повернення до поведінки, характерної для меншого віку: смоктання пальця, менш виражена й більш «дитяча» мова (сюсюкання, шепелявлення тощо); втрата вже здобутих навичок, наприклад, охайності або самостійності (що може іноді проявлятися в мимовільному нетриманні сечі, енурезі, особливо під час денного сну в ЗДО); постійна «приліпленість» до дорослих, потреба бути на руках або поруч із вихователкою чи родичами, особливо із мамою.

2. Фізіологічні порушення: проблеми зі сном, зокрема труднощі із засинанням, часті пробудження, нічні жахи, плач уві сні; зміни апетиту: повна відмова від їжі або, навпаки, неконтрольоване заїдання стресу.

3. Соматичні симптоми («соматизація» – це перетворення емоційних переживань на тілесні скарги): поява заїкання, гикавки, часті скарги на болі в животі чи голові без медичних причин.

4. Емоційні та когнітивні зміни: підвищена тривожність, постійна настороженість та страх гучних звуків, нетипова агресивність, дратівливість або, навпаки, надмірна пасивність і замкненість, труднощі з концентрацією уваги та погіршення пам'яті, відтворення травматичних подій в іграх або малюнках. Дитина стає пасивною і мовчазною, боїться звуків чи зображень, що нагадують про травматичні події, не розуміє причини події, а тому думає, що це її провина тощо.

Дітям, які пережили психологічну травму, досить важко зрозуміти, що з ними сталося. Це пов'язано насамперед з їхніми віковими особливостями: їм не вистачає соціальної, фізіологічної та психологічної зрілості. Як зазначають автори довідника «Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану» ([15]) проявляються певні вікові відмінності в наявності ознак психологічної травми в дітей дошкільного віку. Уже кількामісячні немовлята певним чином реагують на трагічні події, які відбуваються навколо них. Вони здатні «перехоплювати» емоції батьків, відчувати їх страх, тривогу, розгубленість, емоційну нестабільність. Така дитина потребує постійного перебування поряд із дорослим, найкраще з матір'ю. Перебування дитини першого року життя, яка разом із батьками пережила вимушене переселення, у умовах ясельної групи дитячого садочка небажане.

Чим старша дитина, то болючіше вона переживає травмівну подію, тим виразніші прояви наслідків такого травмування. У дітей раннього дошкільного віку тільки починають формуватися навички мовлення, і малюки не здатні розповісти, що їм боляче, пояснити свої

відчуття, описати переживання, тому батьки і вихователі повинні звертати особливу увагу на невербальні (немовні) засоби маніфестування дитиною своїх проблем, надмірну збудливість дитини, тривожність тощо. На жаль, стосовно таких маленьких дітей неможливо однозначно стверджувати, чи є та чи інша поведінка прямим наслідком травмування.

Діти молодшого дошкільного віку вже здатні запам'ятати й певним чином описати дорослим травмівні події. Вони згадують візуальні враження, звуки, запахи, фізичні відчуття та емоції (наприклад, після того, як луснула повітряна кулька на дитячому святі у групі, звертається до виховательки: «Пляся, пляся (прячься – ховайся), щас буде бум, бум!».) тощо. У дітей цього віку, чий батьки воюють на фронті, спостерігається підвищена тривожність. Хоча малюки ще не розуміють, чому батька немає з ними, але вони відчують його відсутність, як втрату, а постійну тривогу матері тлумачать, як наявність незрозумілої небезпеки. До того ж матері, хвилюючись за життя чоловіків, часто починають віддалятися від дитини, заглиблюватися в себе. Це тільки погіршує ситуацію, оскільки, не розуміючи чому немає тата і чому мама така сумна і часто плаче, дитина починає звинувачувати себе у тому, що сталося.

Діти від 4,5 до 6,5 років (середній та старший дошкільний вік) здатні вже не просто відчувати і згадувати травмівні події, але й осмислювати та глибоко переживати їх. Саме такі діти можуть грати в ігри, що повторюються (нав'язливі ігрові сюжети), відтворюючи свою травму в іграх у війну, обстріли, лікарню, бомбосховище. Шестирічний хлопчик, чий батько загинув на фронті, постійно грався з іграшковими солдатиками в батьків похорон. А коли діти знайшли загиблого голуба, спробував організувати його поховання з однокласниками, розподіливши ролі та призначивши тих, хто буде стріляти салют із рушниць. Шокована вихователька перервала гру-похорони, але цим викликала нервовий зрив у дитини, яка почала плакати, кричати і тупати ногами. Заспокоївся хлопчик лише тоді, коли вихователька показала, де вона «поховала» голуба і допомогла

дитині прикрасити «могилку». Також для дітей такого віку характерні міфологізація минулого та розповіді з елементами ностальгії [15, с.25-30].

Сумно, звичайно, але при сучасній українській дійсності бідкання не допоможе, а допоможе спільна комплексна діяльність як вихователів, психологів, помічників вихователя та інших працівників ЗДО, так й батьків/родичів із збереження психологічного здоров'я дошкільнят. Оскільки діти цього віку відображають стан батьків та оточення, найважливішим кроком є саморегуляція дорослого – в ажливо не тільки і не стільки стримувати свої емоції, особливо негативні, а знати, коли і як їх проявляти у присутності дитини. Уміти реагувати на поведінку дошкільника: будь-яка реакція дитини в ненормальних умовах (в умовах війни) – це є нормальна реакція.

Основні заходи психологічної підтримки дошкільників із боку батьків та вихователів ми узагальнили у п'ять груп:

1.Обов'язкове спілкування та дозована й необхідна інформація (про що і скільки спілкуємося). Пояснюйте дитині ситуацію зрозумілою мовою, роблячи акцент на безпеці («ми у сховищі, бо тут безпечно»). Після епізодів бойових дій чи перебування в укритті необхідно починати зі слів про те, що загроза минула («зараз ми в безпеці»). Скажіть, що це було важко, але дитина впоралася і нею пишаються. У випадку роботи вихователя ці слова повинні стосуватися як всієї групи, так і конкретної дитини чи дітей, що є найменш захищеними з точки зору психологічного здоров'я. Також заспокійливі слова та конкретні вказівки необхідні перед відправленням в укриття. Вихователі та інші працівники ЗДО повинні чітко знати свої дії та що сказати, коли настає небезпека.

Через деякий час, коли ці критичні ситуації вже минули, важливо їх обговорювати, роблячи акцент не лише на почуттях та емоціях, а й на діях, які допомогли впоратися із небезпекою. Це дозволяє не лише уникнути стану «фрагментації пам'яті» (коли дитина перестає пам'ятати послідовність та всю повноту подій під час небезпеки), а й чіткіше усвідомити правильність своїх дій на майбутнє, зокрема й у

приміщенні ЗДО. Також важливо фільтрувати інформацію, яка надходить із новин, розмов із сусідами, телефонних розмов та ін., блокуючи ту, що може порушувати психологічну рівновагу дитини, і водночас акцентувати увагу на позитивній мові як основному засобу людського спілкування.

2. Як спілкуємося: Спілкування має бути чесним та відкритим, спокійним тоном, бо дитина часто (особливо у ході небезпечних ситуацій) реагує не так на зміст слів, як на інтонацію та вираз обличчя дорослого. Ситуацію, нехай навіть вкрай критичну, слід пояснювати доступною та простою мовою, не вдаючись до жахливих подробиць, але й не говорячи неправди, не применшуючи небезпеки. Важливо постійно запевнити дитину: «Я поруч, я зроблю все, щоб ти був/була у безпеці», хвалити дитину, говорити, що її любите. Не забувати, що сміхотерапія – ефективний засіб збереження психологічного здоров'я дітей дошкільного віку. У будь-якому випадку спілкування повинно вселяти надію, упевненість та захищеність дошкільника.

3. Спілкування підсилюється фізичними/тілесними контактами, які повинні практикувати як і батьки чи інші родичі (обійми, поцілунки, поглажування, розтирання рук, ніг, спини, чухання, спільний сон тощо) постійно, так і вихователі (обійми однією рукою, тримання за руку, спільні ігри, читання тощо) щонайменше у критичних для психологічного здоров'я дошкільника ситуаціях. Залежно від кожної дитини, необхідно старатися підібрати не тільки слова, але й дотики, які цю дитину заспокоють.

4. При можливості намагайтеся зберігати звичний режим дня (сон, їжа, ігри), як у сім'ї, так і в ЗДО, що дає дитині відчуття буденності, стабільності, а не небезпеки в житті. Важливо гратися, жартувати та зберігати елементи дитинства, незважаючи на обставини. Батькам/родичам також слід постаратися повернути ті елементи життєдіяльності, які були раніше сімейною традицією (спільні походи на природу, у кінотеатр, родинні свята, ігри тощо) наскільки це можливо, а також запроваджувати нові традиції (по

можливості – кращі за попередні) та ритуали (спільні ігри, співи, молитви, читання, фізичні вправи тощо). Спільні дії допоможуть дитині відчути єдність і силу, а себе як частиною цієї сили. Також дорослим, особливо батькам, слід подбати про себе: щоб мати внутрішні сили зберігати спокій, дбати про безпеку, облаштовувати побут тощо. Потрібно не забувати про власний сон, відпочинок, вчасне та повноцінне харчування, психологічне розвантаження. У разі потреби не нехтувати покликати допомогу, звернутися до спеціаліста.

5. Попри важливість всіх інших заходів, часто на перше місце виходить робота із емоціями дитини. Тут фахівці виділяють цілу низку дій: від вивільнення агресії через активні ігри, биття подушки, рвання паперу або «стаканчик крику» (не лякаючи оточення, дитина кричить у спеціально підготовлений і часто розмальований паперовий чи пластиковий стаканчик, уявляючи, що «запаковує» туди свою злість) чи беззвучний крик до цілого комплексу заходів із іграми (через гру діти опрацьовують травматичний досвід, тому не забороняйте «ігри у війну», але спрямовуйте їх у бік перемоги добра), арттерапією (малювання страхів, ліплення, зокрема із пластиліну, вправи з водою та піском для вираження прихованих переживань чи звільнення психологічної напруги та ін.), різноманітними методиками дихальних вправ: від складних (зокрема, із застосуванням спеціальних карток) до простих (наприклад, «здути кульку» або «подмухати на гарячий чай»), які допомагають заспокоїти нервову систему дитини у критичних ситуаціях. Найпростішою та підручною (тобто такою, яку можна застосувати всюди) вправою є вправа «Заземлення» – з метою вийти із страху та повернути дитину до реальної дійсності, попросіть дитину назвати 5 предметів, які вона бачить, 4 – які може почути, 3 – до яких може доторкнутися. Таких дій та заходів зараз відомо багато, але всіх їх об'єднує дозвіл дитині боятися, плакати або злитися. Для цього потрібно «дорости» самому дорослому, щоб дати дозвіл дитині (навіть рідній) на емоції (як і зрештою самому собі – але на все є свій час і своє місце). Сховатися

дитині від стресу допомагає створення «безпечного місця»: уявного або фізичного – куточка, намету тощо.

Висновки. Дошкільний вік відзначається своєю значущістю та впливом на все подальше життя, тому психологічне здоров'я дітей має бути на підвищеному контролі в дорослих. Усі дії та заходи психологічної підтримки дошкільників ми узагальнили в п'ять груп, із сторони батьків та вихователів потрібно ці дії й заходи засвоїти та виконувати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Віннічук Ю. Як берегти емоційне здоров'я дошкільників в умовах війни? Консультація для вихователів та батьків // Квасилівський ЗДО. Режим доступу: <http://leleka.rv.ua/yak-beregty-emociyne-zdorov-ya-doshkil-nykiv-v-umovah-viyny-2.html>.
2. Городиська В. В. Сміхотерапія як ефективний засіб збереження психічного здоров'я дітей дошкільного віку. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 1 (146). Одеса, 2024. 174 с. С. 76 – 81.
3. Денисенко Н. Ф., Лихолід Л. В., Лупінович С. В. Михайліченко А. Ф. Витоки здоров'я дитини: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 160 с.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Режим доступу : <https://howareu.com/>.
6. Дбаємо про психічне здоров'я: кілька порад, як його підтримати. Режим доступу : <https://phc.org.ua/news/dbaymo-pro-psikhichne-zdorovya-kilka-porad-yak-yogo-pidtrimati>.
7. Дитинство під час війни: як зберегти ментальне здоров'я дошкільнят // Українська Правда. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2024/mentalne_zdorovia_doshki_lniat/.
8. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / переклад з

англ. О. Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 416 с.

9. Іванов О.С. Психологія дитячої групи : теорії і практика. Харків : Основа, 2020. 75 с.

10. Калічак Ю. Л. Здоров'язбережувальна складова підготовки фахівців дошкільного профілю. Україна та світ : виміри сьогодення : колективна монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 37 – 49.

11. Кахновець Р. Збереження психологічного здоров'я учнів старшої школи в умовах війни. Сучасні тенденції створення здоров'язбережувального середовища у закладах освіти : збірник наукових праць / ред. кол. Ю. Калічак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. Випуск 2. С. 45 – 52.

12. Коцур Р. В., Ковба М. В. Вплив війни на психологічне здоров'я дітей та шляхи подолання негативних наслідків. Режим доступу : <https://uafathers.com/blog/168.V4%D1%96%D0%B2>.

13. Кошель А. П. Здоров'язбережувальні технології в закладах дошкільної освіти : навчально-методичний посібник. Чернігів, 2017. 88 с.

14. Петрова Н. М. Як зберегти психічне здоров'я дітей під час війни? Консультація психолога // bilozerka.info. Режим доступу : <https://bilozerka.info/yak-zberegty-psyhichne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny-konsultacziya-psyhologa/>

15. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану : довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Н. В. Пророк, С. Т. Бойко, О. В. Гнатюк, О. І. Купрєєва, В. І. Полякова, О. А. Столярчук, Л. Г. Царенко, О. Ю. Чекстєре; за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2022. 155 с.

16. Ройз С. Вдих-видих. Картки для дихальних практик стабілізації. Режим доступу : https://www.unicef.org/ukraine/media/26001/file/Breathe_cards_Royz.pdf

17. Ройз С. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам / Світлана Ройз, Катерина Булавінова, Юлія Побережна, Яна Дзюбенко, Вікторія Жукова, Ніна Савченко. Режим доступу : <https://howareu.com/static-objects/howareu/media/2%20Selfhelp/zdorovyaditeipidchasviiniaptechka-1.pdf>
18. Супергерой безпеки. Рекомендації психолога Світлани Ройз. Режим доступу : <https://numo.mon.gov.ua/storage/app/media/mi-gotovi-pro-ditei.pdf>
19. Як вберегти психічне здоров'я дитини під час війни // Main School. Режим доступу: <https://mainschool.ua/advie>
20. Hakvoort I. (1996). Children's conceptions of peace and war: A longitudinal study. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 2 (1): 1–15. https://doi.org/10.1207/s15327949pac0201_1.
21. Kostiuk O., Lesinskiene S., Lapinskaite A., Sambaras R. How preschool children in Lithuania perceive the war in Ukraine: analysis of drawings // *Modern Pediatrics. Ukraine* № 6(134)/2023 С. 68 – 76.
22. Lesinskienė S, Lesinskaitė A, Šambaras R, Karalienė V. (2018). Survey of drawing and art activities of preschoolers: Attitudes and experiences of parents. *Health education and care*. 3 (1): 1 – 4. <https://doi.org/10.15761/HEC.1000134>
23. Slone M, Mann S. (2016). Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: a systematic review. *Child Psy-chiatry & Human Development*. 47 (6): 950 – 965. <https://doi.org/10.1007/s10578-016-0626-7>.
24. Walker K, Myers-Bowman KS, Myers-Walls JA. (2003). Understanding war, visualizing peace: Children draw what they know. *Art Therapy*. 20 (4): 191-200. <https://doi.org/10.1080/07421656.2003.10129605>

METHODIK DER BEHANDLUNG DES THEMAS «URSACHEN UND FOLGEN DER LUBLINGER UNION VON 1569 FÜR DIE UKRAINISCHEN GEBIETE» IM GESCHICHTSUNTERRICHT DER SEKUNDARSTUFE

**Julija KUKHAR
Drohobytsch**

Zusammenfassung. Der Artikel ist den methodischen Aspekten der Darstellung der Schlüsselereignisse der Mitte des 16. Jahrhunderts im Kurs der Geschichte der Ukraine gewidmet. Es werden innovative Ansätze zur Bildung historischer Kompetenz der Schüler betrachtet, Ursache-Wirkungs-Zusammenhänge der Lubliner Union analysiert sowie ihr Einfluss auf die Entwicklung der ukrainischen Gesellschaft untersucht. Besonderes Augenmerk wird auf die Arbeit mit historischen Quellen und die Entwicklung kritischen Denkens durch die Betrachtung aus verschiedenen Perspektiven gelegt.

Das Problem der Vermittlung des Themas der Lubliner Union von 1569 in der modernen Schule bleibt aufgrund der Vielschichtigkeit des historischen Phänomens eines der schwierigsten. Es handelt sich nicht nur um einen Akt der Vereinigung zweier Staaten, sondern um einen Transformationspunkt der ukrainischen Gebiete, der ihre Entwicklung für zwei Jahrhunderte bestimmte. In der sowjetischen Historiographie wurde die Union ausschließlich als «polnische Expansion» und «Verstärkung der nationalen Unterdrückung» interpretiert. Die moderne Unterrichtsmethodik verlangt hingegen einen ausgewogenen Ansatz, bei dem sowohl die Risiken der Polonisierung als auch die positiven Aspekte der Einbindung der ukrainischen Elite in den europäischen Rechtsraum berücksichtigt werden.

Ziel des Artikels ist es, ein effektives methodisches Modell zur Untersuchung der Ursachen und Folgen der Lubliner Union zu begründen, das zur Bildung einer objektiven Sicht auf die Vergangenheit bei den Schülern beiträgt.

Methodisch sinnvoll ist es, mit der Aktualisierung des Wissens über den Zustand des Großfürstentums Litauen und der Krone Polens in der

Mitte des 16. Jahrhunderts zu beginnen. Den Schülern sollte die Krewo-Union sowie die Gründe für die schrittweise Annäherung der Staaten in Erinnerung gerufen werden.

Eine effektive Methode in dieser Phase ist die «historische Prognose». Der Lehrer stellt die Frage : «Mit welchen Bedrohungen sah sich das Großfürstentum Litauen in der Mitte des 16. Jahrhunderts konfrontiert, und warum konnte es diese nicht allein überwinden?».

Dies führt die Schüler zur Erkenntnis, dass die Hauptursache der Union im erschöpfenden Livländischen Krieg mit dem Moskauer Zarentum lag.

In der Unterrichtsmethodik ist es wichtig, die Ursachen in Gruppen zu unterteilen. Hierzu wird empfohlen, die Methode «Cluster» oder «Fishbone» zu verwenden.

Außenpolitische Ursachen :

- Aggression des Moskauer Zarentums. Wie V. F. Verstiuk feststellt, brachten die Niederlagen der litauischen Truppen das Fürstentum an den Rand des Überlebens [7, S. 92].

- Notwendigkeit der Koordinierung der Kräfte zur Verteidigung gegen tatarische Überfälle.

Innenpolitische und soziale Ursachen :

- Bestreben des mittleren und kleinen Adels des Großfürstentums Litauen, die gleichen Rechte («goldene Freiheiten») zu erhalten, wie sie der polnische Adel besaß. Dies ist ein Schlüsselpunkt zum Verständnis der sozialen Basis der Union.

- Wunsch der polnischen Magnaten, neue Gebiete im Osten zu erwerben (Expansion auf ukrainische Schwarzerdeböden).

Methodischer Hinweis : Zur besseren Aneignung des Materials sollte Gruppenarbeit organisiert werden : «polnische Seite», «litauische Magnaten», «ukrainischer Adel». Jede Gruppe soll argumentieren, warum die Union für sie vorteilhaft oder nachteilig ist. Dies fördert die Fähigkeit, Geschichte durch das Prisma der Interessen bestimmter sozialer Schichten zu betrachten [3, S. 140].

Der Prozess der Unterzeichnung der Union war dramatisch. Für Achtklässler ist es besonders interessant, vom Abzug der litauischen Gesandten im März 1569 sowie von den entschlossenen Handlungen des Königs Sigismund II. August zu hören.

In dieser Phase ist die Arbeit mit der Primärquelle obligatorisch.

«Wir, Sigismund August, erklären ... dass das Wolhynische Land, Podlachien und das Kiewer Gebiet der Krone als Gleiche unter Gleichen angeschlossen werden...» (adaptiert aus dem Text des Unionsaktes).

Aufgabe für die Schüler : Analysieren Sie die Phrase «Gleiche unter Gleichen». Waren die Bedingungen tatsächlich gleich? Welche Privilegien behielt der ukrainische Adel (Erhaltung des Litauischen Statuts, der Amtssprache) ? Eine solche Quellenanalyse nach der Methodik von O. Pometun fördert die Entwicklung des kritischen Denkens [3, S. 215].

Folgen der Lubliner Union für die ukrainischen Gebiete. Dies ist der zentrale Teil der Unterrichtsstunde, der einen systematischen Ansatz erfordert. Es ist sinnvoll, die Folgen in drei Vektoren zu unterteilen.

Die ukrainischen Gebiete wurden nahezu vollständig innerhalb eines Staates – der Adelsrepublik Polen-Litauen – vereint. Es wurden 6 Woiwodschaften geschaffen : Ruthenien, Belz, Wolhynien, Podolien, Bracław und Kiew.

Methodischer Ansatz : Arbeit mit einer Konturenkarte. Die Schüler sollen die Grenzen der neuen Woiwodschaften markieren und die Gebiete hervorheben, die unter die Herrschaft der Krone übergingen. N. Jakowenko betont, dass gerade dieser Umstand zur Konsolidierung des ukrainischen Ethnos innerhalb eines administrativen Systems beitrug [5, S. 156].

Sozioökonomische Folgen :

- Verbreitung der Gutsherrschaft (Folwark-System).
- Leibeigenschaft der Bauern (Artikel Heinrichs von Valois und das Dritte Litauische Statut von 1588).
- Schnelles Wachstum der Städte und des magnatischen Grundbesitzes.

Für den Lehrer ist es wichtig, den Begriff «Latifundium» zu erklären. Am Beispiel der Familien Ostroskyj oder Wyschnewecky kann gezeigt werden, wie «Staaten im Staat» entstanden.

Religiös-kulturelle Folgen – dies ist der widersprüchlichste Block. Einerseits – aktive Offensive des Katholizismus und jesuitische Expansion. Andererseits erhielt die ukrainische Kultur Zugang zu westeuropäischen Bildungsmodellen.

S. Plohiy stellt fest, dass die Union eine «Herausforderung» schuf, auf die die ukrainische Gesellschaft mit der Gründung von Bruderschaften, der Entwicklung des Buchdrucks und der polemischen Literatur reagierte [6, S. 112].

Zum Abschluss des Themas sollte der Lehrer eine Diskussion organisieren: «Die Lubliner Union – Tragödie oder Schritt nach Europa?».

Hierzu wird die Methode «Press» verwendet :

1. Ich denke, dass... (Position).
2. Weil... (Argument).
3. Zum Beispiel... (historische Tatsache).
4. Also... (Schlussfolgerung).

Ein solcher Ansatz ermöglicht es, einseitige Bewertungen zu vermeiden. Es sollte betont werden, dass gerade im Inneren der Adelsrepublik Polen-Litauen das ukrainische Kosakentum entstand – eine Kraft, die später zum Hauptgegner dieses Staates werden sollte.

Moderner Unterricht kommt ohne multimediale Unterstützung nicht aus. Empfohlen wird :

- Analyse des Gemäldes «Lubliner Union» von Jan Matejko. Die Schüler sollen auf dem Bild den König, Vertreter des Klerus und des Adels finden und ihre Positionen erklären.

- Verwendung interaktiver Tests (z. B. in Kahoot oder LearningApps) zur Festigung von Chronologie und Terminologie (Adel, Sejm, Woiwodschaft, Folwark).

Schlussfolgerungen. Die Lubliner Union von 1569 ist ein Wendepunkt, der nicht nur als trockene Aufzählung von Daten

untersucht werden kann. Die Methodik der Vermittlung dieses Themas in der Sekundarschule sollte basieren auf :

1. dem Prinzip der Multiperspektivität (Berücksichtigung der Interessen verschiedener Stände und Völker);
2. aktiver Arbeit mit Quellen (Analyse rechtlicher Akte);
3. Visualisierung und Kartographie.

Die Anwendung der vorgeschlagenen Methoden ermöglicht es den Schülern, nicht nur das Datum 1. Juli 1569 auswendig zu lernen, sondern die tiefgreifenden Prozesse zu verstehen, die zur Bildung der ukrainischen Nation in der frühneuzeitlichen Epoche führten. Die Union wurde zu einer Herausforderung, die die ukrainische Elite zur Selbstidentifikation zwang, was schließlich zur Blüte des Kosakenstaates führte.

LISTE DER VERWENDETEN QUELLEN UND LITERATUR

1. Bachanow K. O. Organisation der Lernaktivität der Schüler im Geschichtsunterricht : Lehrerhandbuch. Charkiw: Osnova, 2012. 208 S.
2. Brechunenko W. Die Lubliner Union von 1569 : Ursachen, Inhalt, Folgen. Kyjiw : Nasch Tschas, 2019. 80 S.
3. Hruschewskyj M. S. Geschichte der Ukraine-Rus ' : in 11 Bänden, 12 Büchern. Kyjiw : Naukowa Dumka, 1995. Bd. 6. 680 S.
4. Jakowenko N. M. Abriss der Geschichte der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Ukraine. Kyjiw : Krytyka, 2006. 584 S.
5. Kalichak U. Yu., Kalichak Yu. L. The problems of formation of the healthy modus vivendi of students of higher education establishments in the sphere of health protection. Human health : realities and prospects. Monographic series. Volume 3. Health and Nutrition, edited by Nadia Skotna. Drohobycz : Posvit, 2018. P. 204 – 214.
6. Kalichak Yu. L. Neue Möglichkeiten zur Integration des ukrainischen Vorschulsystems in den europäischen Bildungsraum. Wissenschaftliche Zeitschrift der Nationalen Pädagogischen Universität M. P. Dragomanov. Reihe Nr. 5. Pädagogische Wissenschaften: Realitäten und Perspektiven. Sonderausgabe. Band 1. Kiew : Helvetica Verlag, 2022. S. 105 – 110.
7. Kalichak Yu. L. Ukrainisches Historisches Büro in Prag als Zentrum für die Herausbildung des Nationalbewusstseins von Ukrainern in der

Emigration. Jugend und Markt. Nummer 8 (139). Drohobych : Kolo, 2016. S. 37 – 44.

8. Kalichak Yu. L. The Historical and Pedagogical Legacy of Arkady Petrovych Zhyvotko : An Example of Service to the Nation. Public history: selected issues: Collective monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. P. 382 – 405.

9. Kalichak Yu. L. Voraussetzungen für die Verwirklichung der Perspektiven der Ukraine in der internationalen Gemeinschaft : Zivilisationeller Fortschritt im vorschulischen Bildungssystem. The International Community and Ukraine in the Processes of Economic and Civilizational Progress: Current Economic-Technological, Resource, Institutional, Security and Socio-Humanitarian Problems : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. S. 511 – 530.

10. Plohij S. Tor Europas. Geschichte der Ukraine von den Skythenkriegen bis zur Unabhängigkeit. Charkiw : Klub Simejnoho Doswillya, 2016. 496 S.

11. Pometun O. I., Freiman H. O. Methodik des Geschichtsunterrichts in der Schule : Praxisleitfaden. Kyjiw : Heneza, 2006. 328 S.

12. Popil M. I., Kalichak Yu. L. Arbeit mit hochbegabten Kindern. Methodische Materialien für praktische Kurse. Drohobych : Verlag der Staatlichen Pädagogischen Universität Drohobych «Ivan Franko», 2017. 174 S.

13. Posatsky O. V., Kalichak Yu. L. The psychological culture of the preschool teacher. Moderne Dimensionen der Psychologie und Pädagogik : Sammlung von Abstracts wissenschaftlicher Arbeiten der Teilnehmer der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (Lemberg, 21 – 22. Mai, 2021). Lemberg : NGO «Lemberg Pädagogische Gemeinschaft», 2021, S. 14 – 22.

14. Posatskyi O. V., Kalichak Yu. L. Psychologische Aspekte der beruflichen Tätigkeit eines Lehrers. Perspektiven und Innovationen der Wissenschaft. Reihe „Pädagogik“. 2022. Nr. 10. (15). 2022. S. 14 – 24.

15. Schtschupak I. Ja. Geschichte der Ukraine : Lehrbuch für die 8. Klasse. Kyjiw : Orion, 2021. 240 S.

16. Subtelnyj O. Ukraine : Geschichte. Kyjiw : Lybid, 2006. 714 S.
17. Verstiuk W. F., Horobez W. M., Tolochko O. P. Ukraine und Russland in historischer Retrospektive : in 3 Bänden. Kyjiw : Naukowa Dumka, 2004. Bd. 1. 504 S.
18. Zhivchyn O. M., Kalichak Yu. L. Psychologische Merkmale der Ausbildung beruflicher Kompetenz eines Individuums. The XIX International Scientific and Practical Conference «Modern problems in science», May 17 – 20, 2022, Vancouver, Canada. P. 700 – 705.

РОЛЬ КОЗАЦЬКОЇ СПАДЩИНИ У ВИХОВАННІ ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Сергій ЛАБИНЦЕВ

м. Дрогобич

Історична пам'ять є невід'ємним елементом національної свідомості й патріотизму. У кожної нації зв'язок між минулим і майбутнім визначається саме через історичну пам'ять. І для того, щоб іти в майбутнє, варто розуміти місце і роль свого народу в світовій історії, мати цілісну картину його минулого.

Сучасні умови життя українців супроводжуються боротьбою за волю та незалежність своєї держави, тому постає питання щодо виховання в сучасного покоління відчуття приналежності до української нації та формування в нього національної свідомості та ідентичності. Значну увагу варто приділити вихованню в українців любові до рідної землі й формуванню патріотизму. Сприяти формуванню в українців національної свідомості та громадянської позиції потрібно через вивчення історичних фактів про героїчну боротьбу українського народу протягом всієї своєї історії. Також потрібно проаналізувати діяльність визначних постатей і важливі події в українській історії, їх роль у формуванні української державності [1, с. 15].

Справжнім феноменом патріотизму можна вважати запорозьких козаків. Козацька доба є одним з ключових періодів історії України, що суттєво вплинув на формування української національної свідомості. Саме козацтво стало історичним середовищем, де сформувалися уявлення українців про свободу, рівність та життя у власній незалежній державі [2, с. 70].

Існує припущення, що значна частина українців має поверхневе уявлення про козацтво. Вони знають козаків лише як людей, які билися з ворогами та захищали свою землю. Але козацтво було не лише військовим, а й політичним, державним, соціальним, культурно- історичним феноменом [3, с. 45].

Козацтво виникло в результаті боротьби осілого землеробського населення з степовими кочівниками. Такі формування, які були схожими до козацтва за рисами внутрішнього устрою, соціальним становищем та господарськими і військовими заняттями, були в Молдові, Угорщині, Трансильванії, Болгарії, Хорватії. Але саме українському козацтву вдалося утворити власну державу [4, с. 79].

Українські козаки прославилися як символ боротьби за свободу, незалежність та гідність свого народу. Вони відігравали важливу роль в захисті українських земель від ворогів. Козаки укріпили оборону міст та містечок, створили оборонну систему, яка проіснувала понад три століття. Внаслідок національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького козакам вдалося позбавити поляків влади в Україні. Навіть була створена козацька держава - Військо Запорозьке. Богдан Хмельницький підняв державність Запорізької Січі на вищий рівень. Після цього понад сто років козацтво відстоювало власну державу від посягань з боку Московського царства. Саме такі приклади боротьби козаків за свободу, гідність та незалежність України формують в українців бажання зберігати власну національну ідентичність та традиції.

Козацтво втілювало в собі народну мрію про волю. Козаки були соціальним ідеалом, до якого прагнули закріпачені селяни. Навіть існував народний рух, який у 16-17 ст. називали «покозаченням», а пізніше він став рухом «шукачів козацтва», тобто людей, які хотіли відновлення статусу козака [5, с. 27].

Велике значення має козацька педагогіка, як процес виховання українців на героїчних та патріотичних засадах козацтва. Для її втілення в сучасних умовах важливо поглиблювати знання підростаючого покоління про козацтво та його історію, національно-визвольний рух, важливих постатей в історії козацтва таких як Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа та інших, їх діяльність, успіхи козацтва в боротьбі проти загарбників. Такі види освітньої діяльності можна проводити на шкільних конференціях, презентаціях, вікторинах, виставках. У процесі

навчання в учнів формується національна свідомість та самосвідомість.

Козацькі традиції виховання сформували ідеал гармонійної особистості – мужнього воїна, свідомого громадянина та духовної людини. Вони показують прагнення нації до свободи, демократизму та незалежності. Основними принципами козацького виховання були принципи демократії, націоналізму, гуманізму, духовності та фізичного виховання [3, с. 47].

Козацька система виховання передбачає формування в молоді певних якостей, таких як готовність боротися за волю, честь і славу України; готовність допомогти рідним, побратимам попри небезпеку; ненависть до ворогів, бажання звільнити рідну землю від завойовників; захист рідної мови, культури, права бути господарем на своїй землі. Провідними ідеями козацького руху були незалежність і свобода України, непорушність прав народу і людини, влада народу. Вони є найважливішими в національній системі виховання. Тому під час виховного процесу слід використовувати козацтво та його провідних діячів, зокрема гетьманів та отаманів, як приклад любові до Батьківщини, мужності, відповідальності. Такі якості формують в українців повагу до свого історичного минулого, прагнення зберігати власні традиції та відповідальність за долю своєї держави.

Окрім виховання доблесті, у козаків існували ще й системи фізичного виховання, військового вишколу різних типів (володіння луком, шаблею, списом, вміння їздити на коні). У січових і козацьких школах навчались плавати на воді та під водою. Також козаки визначалися своєю витривалістю. Служба козаком вимагала витривалості до спеки і голоду, до поганої погоди. Це також може послужити прикладом для сучасної молоді. Ці елементи можна включити в сучасну освіту через тренування, змагання на силу, витривалість, військово-спортивні ігри, традиційні козацькі вправи [7, с. 115]. Однією з найвідоміших таких програм є гра «Сокіл» («Джура») на засадах козацьких традицій. Вона стала унікальною системою, що поєднала в собі спортивне виховання, розвиток

національної свідомості і формування громадянських якостей. Під час програми учні беруть участь у військових змаганнях. Також під час гри учасники вивчають історію козацтва і його звичаї. Учасники гри об'єднуються в курені й так навчаються діяти злагоджено та в команді. Таким чином, гра допоможе не тільки зміцнити фізичне здоров'я молоді та поглибити знання своєї історії та звичаїв, а й розвине командний дух і лідерські якості [4, с. 80].

У виховному процесі важливою складовою є використання фольклору. В українському фольклорі є багато народних козацьких дум, переказів, героїчних пісень, легенд, що вміщують в собі історії про боротьбу за волю та подвиги козаків. Це можна побачити на прикладі життя легендарного Івана Сірка. Народ увібрав з нього всі найкращі якості дипломата та полководця і вклав їх в свої легенди, пісні та думи. Івана Сірка 8 разів підряд обирали кошовим отаманом. Він був легендарним полководцем, який не програв ні однієї битви (з 55 битв 52 рази перемагав ворога, решта битв закінчились перемир'ям), тому він назавжди залишиться в народній пам'яті. Думи про Байду Вишневецького, походи козацького війська проти загарбників створили образ сміливого, відданого своїй землі, ідеального героя. Через вивчення таких героїчних постатей українці усвідомлюють історичний розвиток нації, що формує в них гордість за власну історію та державу [2, с. 59].

Козацька епоха характерна не лише боротьбою козаків за свободу, а й власною культурною спадщиною. Козаки виявилися схильними до створення власного творчого середовища й художніх цінностей. До цієї культури можна віднести козацькі думи, літописи, пісні, танці, ікони. Це глибоко закарбувалося в українській ментальності та вплинуло на їх національну ідентичність.

Внесок козацтва в розвиток української культури дійсно вражає. Значного поштовху цей процес набув під час культурно-національного піднесення в кінці 16 ст.-першої половини 17 ст. Одним з найважливіших його наслідків стало усвідомлення своїх історичних традицій, яке було спрямоване на виховання патріотизму

на зразках минулого. Саме козацьке виховання утверджувало в українцях ідеали честі, вірності, гідності та доблесті. Під час національно-визвольного руху такі ідеї стрімко поширювались серед українського населення. Тому можна стверджувати, що саме ідеї козацького виховання є одним з найвагоміших чинників національної свідомості українців [8, с. 7].

Запорожці були дуже віруючими людьми. Однією з головних цілей козацтва було утвердження православної віри. Після того, як козаки влаштовувались на новому місці, вони починали шукати місце і для спорудження церкви. На Запорізькій Січі строго дотримувались моральних заповідей Святого Писання, а їх порушення каралося.

У козаків духовне життя визначалося кодексом честі, у який входила любов до Бога, боротьба за встановлення православ'я та проти встановлення католицизму. Також туди входили пожертви на будівництво церков, монастирів, боротьба за незалежність та волю народу, збереження традицій і культури, вірність та побратимство. У сучасній освіті цей приклад можна використати для формування в української молоді певних моральних якостей і навіть власного морального кодексу [2, с. 56].

Таким чином, козацька спадщина є важливою частиною української історії і культури та відіграє велику роль у формуванні в українців національної свідомості та патріотизму. Козаки залишили значний культурний, духовний спадок, а також особливу систему виховання. Вона поєднувала фізичне виховання, духовний розвиток, моральні цінності та громадянську відповідальність.

Суттєве значення в патріотичному вихованні має козацька педагогіка. Важливою її складовою є виховання таких якостей як готовність боротися за рідну землю, захищати рідну мову та культуру. Козацька педагогіка також передбачає фізичне виховання та розвиток витривалості в різних умовах. Духовні традиції сприяли вихованню в козаків моральності, взаємної поваги, чесності. Саме поєднання військових навичок та духовних цінностей сформувало ідеал козака. Така система могла сформувати гармонійну особистість,

готову захищати свою землю. У сучасній освіті таке виховання можна здійснювати багатьма методами. Вивчення історії козацтва, ключових її періодів, провідних осіб та їх діяльності на пряму формує в молоді розуміння щодо боротьби за свободу. Під час вивчення періоду козаччини потрібно використовувати козаків як приклад мужності, відповідальності, чесності, вірності та любові до Батьківщини, що навчає молодь повазі до свого історичного минулого та формує в неї такі ж моральні якості. Важливу роль може зіграти гра «Сокіл» («Джура»), з допомогою якої учні фізично загартовуються, навчаються діяти в команді і в них формується національна ідентичність. Не варто забувати і про вивчення козацьких легенд, пісень та дум, в який народ сформував образ ідеального козака.

Тому, козацька спадщина є важливим джерелом виховних цінностей, що сприяють формуванню національної свідомості та патріотизму в українців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабак В. Використання змісту, форм і методів козацької педагогіки у контексті нової української школи. Сучасний погляд на використання змісту, методів і форм козацької педагогіки у контексті нової української школи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 14 – 18.
2. Берека В., Гіджеліцький І., Орловська Н. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес в закладах освіти : збірник матеріалів науково-методичного забезпечення впровадження козацької педагогіки. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 104 с.
3. Борисенко Н., Ворожбіт-Горбатюк В. Козацька педагогіка – характерні ознаки. *Новий колегіум*. 2020. № 3. С. 44 – 50.
4. Гнатюк В., Мацишин М. Гра «Джура» – продовження славних традицій українського козацтва. Волинь-край козацький. Традиції козацької педагогіки в освітній діяльності української школи : науковий збірник матеріалів. Луцьк : Волинський ІППО, 2025. С. 78 – 83.

5. Керницька Т. Виховання національно-патріотичних цінностей – пріоритетне завдання виховної системи ПТНЗ : методичні рекомендації. Дніпропетровськ : Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти в Дніпропетровській області, 2015. 42 с.

6. Фінін Г. Національно-патріотичне виховання в контексті формування національної ідентичності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2025. № 4. С. 88 – 99.

7. Фірсов О. Особливості виховання та навчання козацької молоді у Війську Запорозькому наприкінці XVI – на початку XVII ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : збірник наукових праць. Черкаси, 2008. Вип. 14. С. 112 – 120.

8. Щербак В. Українське козацтво XVI–XVIII ст. у вітчизняній історії. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2004. Т. 27. С. 4 – 11.

ПРАВОПОРУШЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Владислав ЛІХТАРЕВСЬКИЙ, Юрій КАЛІЧАК

м. Дрогобич

Шкільне середовище – це не лише простір для здобуття академічних знань, а й складна система соціальної адаптації, де дитина вперше стикається з необхідністю дотримання чітких правових та етичних норм. Проте останнім часом спостерігається «тривожна тенденція до зростання кількості правопорушень серед учнів: від дрібного хуліганства та проявів булінгу до серйозніших інцидентів, що потребують втручання правоохоронних органів. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що межа між дитячими пустощами та протиправною дією часто є розмитою, а наслідки таких вчинків можуть залишити слід на всьому майбутньому житті підлітка» [1, с. 115].

Причини протиправної поведінки учнів є багатограними та зазвичай криються у поєднанні соціальних, сімейних та психологічних факторів. Неприятливий клімат у родині, вплив інтернет-спільнот, бажання самоствердитися через агресію або ж банальна правова неграмотність стають тими причинами, що штовхають дитину на шлях порушення правил. Важливо розуміти, що за кожним таким випадком стоїть не лише вина окремого учня, а й системні прогалини у виховному процесі та превентивній роботі [1, с. 116].

Ефективне розв'язання проблеми правопорушень у школі вимагає комплексного підходу, де каральна функція відходить на другий план, поступаючись місцем ранньому виявленню та підтримці. Лише консолідація зусиль педагогів, психологів, батьків та юристів дозволить створити безпечне освітнє середовище [1, с. 122].

Правова відповідальність учнів є багаторівневою системою, де межа між адміністративним проступком та кримінальним злочином визначається тяжкістю вчинку та віком порушника. Адміністративна відповідальність, зазвичай, стосується дій, що порушують

громадський порядок або правила співжиття, але не несуть високої суспільної небезпеки. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) чітко регламентує покарання за вживання алкоголю чи появу у нетверезому стані в школі (ст. 178), дрібне хуліганство, як-от нецензурна лайка чи принизливе ставлення до оточуючих (ст. 173), та поширення неправдивих чуток (ст. 173-1). Особливе місце посідає стаття 173-4, що стосується булінгу: закон передбачає суворі штрафи або громадські роботи не лише для агресорів, а й для їхніх батьків (якщо підлітку від 14 до 16 років), а також відповідальність для керівництва школи за приховування фактів цькування [2].

Кримінальна відповідальність (згідно з ККУ) є значно суворішим інструментом впливу і настає у повному обсязі з 16 років, проте за низку злочинів підлітки відповідають уже з 14-річного віку. Це стосується злочинів проти життя та здоров'я, як-от умисні вбивства (ст. 115 –119), спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (ст. 121 –125), побоїв та катування (ст. 126 – 127), а також погроз убивством (ст. 129). Окремим блоком стоять майнові злочини: крадіжки (ст. 185), грабежі (ст. 186), розбої (ст. 187) та вимагання грошей або речей (ст. 189). Навіть умисне псування шкільного майна, наприклад, меблів чи комп'ютерів, підпадає під дію статті 194 ККУ, якщо завдані збитки є суттєвими [3].

Законодавство також суворо реагує на дії, що дезорганізують роботу закладу чи загрожують безпеці. Стаття 296 ККУ визначає хуліганство як зухвале порушення порядку, а стаття 259 ККУ передбачає серйозне покарання за завідомо неправдиві повідомлення про мінування – те, що учні часто вважають невдалим жартом. Окрім цього, незаконний обіг наркотичних речовин (ст. 307, 309) тягне за собою кримінальне переслідування незалежно від навчальних успіхів порушника. Важливо розуміти: хоча стаття 105 ККУ дозволяє суду застосовувати до неповнолітніх заходи виховного характеру замість позбавлення волі, факт скоєння злочину залишає невідворотний слід у біографії дитини, обмежуючи її майбутні професійні можливості

[3].

В українському правовому полі статус дитини чітко розмежований за віковим критерієм: особи до 14 років класифікуються як малолітні, а з 14 до 18 років – як неповнолітні. Попри поширене серед молоді переконання, що до 18 років за всі їхні провини відповідають виключно батьки, закон встановлює персональну відповідальність підлітків значно раніше. Залежно від характеру вчинку, дитина може бути притягнута до адміністративної чи кримінальної відповідальності вже з 16 років, а у випадках тяжких злочинів – і з 14 [4].

Окрему увагу слід приділити цивільній відповідальності, котра має на меті відшкодування завданих майнових чи моральних збитків. Тут діє принцип поступового переходу відповідальності. Згідно зі статтею 1178 Цивільного кодексу України, за дії малолітніх осіб (до 14 років) повну фінансову відповідальність несуть батьки або опікуни, якщо вони не доведуть, що шкода виникла не через їхнє неналежне виховання [4].

Ситуація змінюється, коли дитині виповнюється 14 років. Неповнолітні у віці від 14 до 18 років самостійно відповідають за заподіяну шкоду власним майном або заробітком. Проте закон передбачає механізм «субсидіарної (додаткової) відповідальності: якщо у підлітка недостатньо ресурсів для покриття збитків, обов'язок виплати лягає на плечі батьків. Останні можуть бути звільнені від цього тягаря лише у випадку, якщо в судовому порядку доведуть відсутність своєї вини у формуванні протиправної поведінки дитини. Такий підхід стимулює родину до активного залучення у виховний процес та правову освіту молоді» [5, с. 80].

Для учня середніх та старших класів думка компанії є значно вагомішою за слова вчителя чи батьків. Феномен «групового мислення» призводить до того, що індивідуальна відповідальність розмивається: дитина може вчинити те, на що ніколи б не наважилася наодинці. Окрім реальних «поганих компаній», величезний вплив мають соціальні мережі. «Романтизація кримінальної субкультури,

деструктивні «челенджі» в TikTok або кібербулінг стають новими причинами правопорушень. Дитина копіює агресивні моделі поведінки, сприймаючи їх як ознаку успішності чи крутості» [5, с. 87].

Родина залишається фундаментом, на якому будується правосвідомість дитини. Правопорушення часто стають наслідком двох крайнощів. З одного боку – відсутність контролю, коли дитина почувається покинутою і шукає уваги через ті чи інші вчинки. З іншого боку – «авторитарний стиль виховання, де постійний тиск і фізичні покарання провокують внутрішній протест, який згодом вибухає у вигляді агресії на вчителів чи однокласників. Психологи наголошують: якщо дитина бачить насильство як спосіб вирішення конфліктів у сім'ї, вона неминуче перенесе цю модель у шкільне середовище» [5, с. 92].

Ефективна боротьба з правопорушеннями в школі вимагає переходу від каральної моделі до просвітницької. Замість того, щоб лише «фіксувати проступки, заклади освіти мають впроваджувати інструменти, які допомагають дитині усвідомити наслідки своїх дій та змінити траєкторію поведінки» [5, с. 246].

«Медіація – це сучасний метод вирішення спорів, де сторони конфлікту (учні, вчителі або батьки) за допомогою нейтрального посередника намагаються знайти спільне рішення» [5, с. 251]. Головна перевага цього підходу полягає в тому, що він дозволяє розв'язати ситуацію на ранньому етапі, не доводячи її до виклику поліції чи суду. Впровадження такого підходу в школах вчить дітей не просто «миритися», а брати на себе відповідальність за заподіяну шкоду та самостійно пропонувати шляхи її відшкодування. Це перетворює конфлікт із приводу для покарання на урок «соціальної відповідальності».

«Роль шкільного психолога у запобіганні злочинів є критичною. Це не просто проведення тестів на рівень агресивності чи тривожності, а системна корекційна робота. Важливо впроваджувати тренінги з розвитку емоційного інтелекту, де підлітки вчаться

опановувати навички самоконтролю. Психолог має стати для дитини довіреною особою, до якої можна звернутися раніше, ніж внутрішня напруга переросте в правопорушення» [5, с. 253].

Правова грамотність учнів не повинна обмежуватися сухим вивченням параграфів на уроках правознавства. Найефективнішою формою є інтерактивна просвіта, а саме зустрічі з юристами, котрі на реальних кейсах пояснюють, де закінчується свобода слова і починається стаття про булінг. Дитина має чітко розуміти, що «невдалий жарт» про замінування школи або «випадкове» пошкодження чужого майна тягне за собою не лише догану від директора, а й цілком реальні юридичні наслідки для неї та фінансові втрати для її родини. «Створення атмосфери невідворотності правових наслідків у поєднанні з повагою до прав особистості є ключем до стабільної дисципліни» [5, с. 267].

Окрім очевидних конфліктів, у сучасній школі існують приховані форми протиправної поведінки, які часто залишаються поза увагою педагогів, але мають руйнівний вплив на безпеку середовища. Однією з таких проблем є формування «шкільних мікромафій» – неформальних угруповань, що вибудовують жорстку ієрархію всередині класів. «На відміну від звичайного хуліганства, така діяльність має ознаки організованості. Це створює систему економічного насильства, де жертва боїться скаржитися через страх помсти, а агресори відчують повну безкарність через колективну поруку» [5, с. 277].

Окремий пласт правопорушень формується у сфері інтелектуальної та приватної безпеки. Злам акаунтів однокласників, несанкціонований доступ до особистих листувань та подальший шантаж стали буденністю. Підлітки помилково вважають анонімність у мережі гарантією безпеки, проте цифрова експертиза легко ідентифікує порушника. Такі дії кваліфікуються як «порушення таємниці листування (ст. 163 ККУ), що тягне за собою кримінальну відповідальність, про яку учні зазвичай навіть не здогадуються» [5, с. 288].

Нарешті, серйозною проблемою є «віртуальне пособництво» – документування правопорушень на відео заради «хайпу». З позиції права, дитина, котра знімає насилля на телефон замість того, щоб надати допомогу або покликати дорослих, перестає бути просто свідком. За певних обставин це може трактуватися як «форма моральної підтримки злочину або залишення в небезпеці» (ст. 135 ККУ). Поширення таких відео в мережі лише обтяжує провину, перетворюючи свідка на «активного учасника приниження честі та гідності особи, що значно розширює коло осіб, притягнутих до юридичної відповідальності за один і той самий інцидент» [5, с. 294].

Підсумовуючи вище викладене, хочемо зацентувати увагу на тому факті, що правопорушення у шкільному середовищі перестали бути суто внутрішньою проблемою системи освіти, перетворившись на складний суспільний виклик. Трансформація традиційних форм підліткової агресії у цифрові злочини та організовані ієрархічні структури вимагає від дорослих не лише пильності, а й глибокого розуміння сучасних правових реалій. Кожен «інцидент — від кібершантажу до «шкільної мафії» – є сигналом про системний збій у комунікації між дитиною, родиною та школою» [6, с. 210].

Наслідки ігнорування цих процесів мають незворотний характер. Для правопорушника це не просто «зауваження у щоденнику», а юридична фіксація протиправної дії, що назавжди залишає слід у біографії та обмежує життєві перспективи. Для потерпілих – «це руйнація базового почуття безпеки, що може призвести до тривалих психічних розладів та соціальної дезадаптації. Невідворотність юридичної відповідальності має усвідомлюватися підлітками не як залякування, а як логічний результат порушення суспільного договору» [6, с. 211].

Шляхи вирішення проблеми лежать у площині переходу від формального контролю до розбудови правосвідомої спільноти. Пріоритетом має стати впровадження програм відновного правосуддя та шкільної медіації, які вчать дітей конструктивно розв'язувати конфлікти та брати відповідальність за свої вчинки без залучення

«каральної машини» держави на ранніх етапах. Тільки через «поєднання правової освіти, активної участі батьків та професійної психологічної підтримки можна створити середовище, де повага до закону та прав іншої людини є природним вибором кожного учня» [6, с. 212].

Лише максимально згуртована позиція суспільства, в котрому школа стала б експериментальною територією нульової толерантності до насилля та правового нігілізму, дозволить мінімізувати кількість правопорушень. Головна мета «превентивної роботи полягає в тому, щоб кожен підліток чітко розумів: його свобода закінчується там, де починаються права іншої особи, а за кожним «жартівливим» вчинком стоять цілком реальні правові наслідки» [6, с. 213].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000. 200 с.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24). Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

3.Кримінальний кодекс України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Цивільний кодекс України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

5. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева та ін. – Київ, 2000. 111 с.

6. Оржехівська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ, 1996. 351 с.

7. Чубук Р. В. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Миколаїв, 2013. 344 с.

UNIA BRZESKA W 1596 ROKU : GENEZA, KONFRONTACJA I PRZEŁOM KULTUROWY W HISTORII UKRAINY

**Wiktoria LUTCZYN
Drohobycz**

Pod koniec XVI wieku ziemie ukraińskie w obrębie Rzeczypospolitej Obojga Narodów znalazły się w epicentrum globalnych przemian cywilizacyjnych. Cerkiew prawosławna, która przez wieki stanowiła fundament tożsamości narodu ruskiego, przeżywała głęboki kryzys, wywołany zarówno czynnikami zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi [7, S. 92].

Upadek Konstantynopola pod presją Imperium Osmańskiego pozbawił ukraińskie prawosławie silnej ochrony zewnętrznej, a wewnętrzna hierarchia cierpiała z powodu ingerencji świeckich panów feudalnych i dotkliwego niedoboru wykształconej kadry [7, S. 111].

Prawo patronatu pozwalało magnatom mianować osoby świeckie na stanowiska duchowne, co doprowadziło do moralnego upadku duchowieństwa. Jednocześnie Kościół katolicki, odnowiony po Soborze Trydenckim, oraz aktywna działalność kolegiów jezuickich wywarły silną presję intelektualną na tradycyjną kulturę ruską, przyciągając dzieci szlachty do wysokiej jakości edukacji europejskiej [7, S. 221].

Unia Brzeska z 1596 roku była próbą wyrwania się z izolacji przez część ukraińskiego duchowieństwa. Główną ideą unii, zawartą w «33 artykułach», był sojusz z Rzymem pod warunkiem pełnego zachowania obrządku wschodniego, języka cerkiewnosłowiańskiego, kalendarza juliańskiego oraz prawa duchowieństwa do zawierania małżeństw [7, S. 301].

Jednak realizacja tej idei, zamiast upragnionego pokoju, przyniosła bezprecedensową konfrontację religijną, która faktycznie podzieliła naród ukraiński na dwa obozy [7, S. 132].

Schizma religijna i chaos prawny

Pierwszą i najboleśniejszą konsekwencją unii był upadek prawny. Król Zygmunt III, będąc gorliwym katolikiem, uznał unitów za jedynych

prawowitych przedstawicieli «wiary rosyjskiej». To automatycznie postawiło prawosławnych, którzy odmówili przyjęcia unii, w sytuacji poza prawem. Rozpoczęła się wyczerpująca walka o majątek kościelny: kościoły, klasztory i ziemie masowo przechodziły w ręce unitów, czemu często towarzyszyły gwałtowne konflikty w dużych miastach [1 – 6].

Jednak to właśnie ta presja wywołała nieoczekiwaną reakcję – konsolidację prawosławnej burżuazji. Powstały bractwa, co stało się zjawiskiem unikatowym w ówczesnej Europie. Te organizacje społeczne, uzyskawszy prawo stauropegii, przejęły funkcje kontrolne nad hierarchią: kontrolowały moralność duchowieństwa, dbały o opiekę społeczną oraz tworzyły sieć szkół i drukarni. Schizma religijna zmusiła społeczeństwo ukraińskie do samoorganizacji, kładąc podwaliny pod przyszłą demokrację ukraińskich instytucji i kontrolę społeczną [8 – 11].

Przełom kulturowy i edukacyjny: rywalizacja intelektów

Unia Brzeska stała się prawdziwą siłą napędową ukraińskiej edukacji i druku książek. Konkurencja ze światem katolickim i unickim wymagała od prawosławnych nowej jakości wiedzy. Do obrony wiary nie wystarczały już same odwołania do tradycji; potrzebne były solidne argumenty teologiczne, znajomość greki i łaciny, biegła znajomość logiki i retoryki [14 – 16].

W tym okresie rozkwitła literatura polemiczna. Dzieła Hypatiusza Potiosa, Melecjusza Smotryckiego i Iwana Wyszeńskiego stały się intelektualnymi bestsellerami tamtych czasów. Polemiści dyskutowali o pochodzeniu Ducha Świętego (Filioque) i autorytecie Papieża, ale jednocześnie poruszali kwestie sprawiedliwości społecznej, godności narodowej i naturalnego prawa ludu do przeciwstawiania się tyranii. Dyskusja ta wyniosła język ukraiński na nowy poziom, przybliżając go do żywych źródeł ludowych. To właśnie w tym kontekście powstała Akademia Ostrogska, a później Kolegium Kijowsko-Mohylańskie [7, S. 192].

Metropolita Piotr Mohyła wprowadził reformę, którą można by nazwać «pozytywną odpowiedzią na unię». Kreatywnie zapożyczył najlepsze zachodnie wzorce edukacyjne i jezuickie metody nauczania, aby

wzmocnić prawosławie od wewnątrz [7, S. 27].

Doprowadziło to do powstania «prawosławnego baroku» w architekturze, literaturze i sztuce – unikalnej syntezy ducha bizantyjskiego i zachodnioeuropejskiej formy, która stała się symbolem kultury ukraińskiej XVII wieku [7, S. 392].

Upolitycznienie religii i czynnik kozacki

Na początku XVII wieku konflikt religijny stał się głównym instrumentem wielkiej polityki. Kozacy zaczęli określać się mianem «rycerzy prawosławia». Hetman Piotr Konaszewicz-Sagajdaczny wykonał strategiczny ruch, włączając całą armię zaporoską do Bractwa Kijowskiego, co uczyniło Kozaków pełnoprawnymi uczestnikami spraw kościelnych [12, S. 9].

W 1620 roku, pod osłoną kozackich szabli, potajemnie przywrócono hierarchię prawosławną. Był to punkt zwrotny: unia nie zdołała całkowicie wchłonąć Kościoła wschodniego, a prawosławie otrzymało nowe wsparcie militarne. Od tego czasu walka o wiarę stała się ideologicznym sztandarem powstań kozackich, które ostatecznie doprowadziły do szeroko zakrojonych wydarzeń pod wodzą Chmielnickiego [13, S. 2].

Wewnętrzna ewolucja Kościoła Zjednoczeniowego i kształtowanie się nowej tożsamości

Początkowy etap istnienia Kościoła związkowego naznaczony był kryzysem legitymizacji, ale w XVII wieku sytuacja uległa zmianie dzięki reformom metropolity Józefa Welamina z Rutskiego. Zrozumiał on, że bez silnego zaplecza intelektualnego unia jest skazana na porażkę [5 – 7].

Kluczowym instrumentem był Zakon Bazylianów, zreorganizowany według modelu zachodniego, ale z zachowaniem wschodniego statutu. Bazylianie skupili się na edukacji i drukarstwie, tworząc szkoły, które skutecznie konkurowały z jezuitami [11].

Kościół unicki zaczął pełnić rolę «pomostu kulturowego», oferując elitarną integrację z przestrzenią europejską bez całkowitego odrzucenia tradycji. Kształcenie duchowieństwa w seminariach papieskich w Rzymie i Pradze pozwoliło na uformowanie warstwy wykształconych kapłanów, biegle władających łaciną, ale posługujących się językiem cerkiewno-

słowiańskim. Z czasem, w regionach o najsilniejszej polonizacji, to właśnie unickość stał się twierdzą podtrzymującą «ruskość» [16].

Zachowanie obrządku bizantyjskiego, ikonostasów i kalendarza juliańskiego pozwalało wiernym utrzymać więź z korzeniami, jednocześnie zyskując ochronę prawną poprzez jedność z Rzymem [7, S. 111].

Działalność wydawnicza ośrodków związkowych, zwłaszcza Ławry Pocajowskiej, często posługiwała się «językiem prostym», co przyczyniło się do upowszechnienia piśmiennictwa. Związek przestał być kompromisem czysto teologicznym, a stał się żywym Kościołem, który zsyntetyzował duchowość Wschodu z zachodnią racjonalnością. Dało to początek unikalnemu typowi społeczno-kulturowemu ukraińskiego grekokatolika, którego tożsamość opierała się na przynależności do uniwersalnego chrześcijaństwa przy jednoczesnym zachowaniu tożsamości narodowej [7, S. 292].

Wnioski: Paradoksy dramatu historycznego

Podsumowując, można stwierdzić, że Unia Brzeska z 1596 roku była najbardziej kontrowersyjnym, a zarazem najbardziej inspirującym wydarzeniem we wczesnonowożytnej historii Ukrainy. Doprowadziła do rozłamu, który kosztował naród wiele konfliktów, ale jednocześnie wyrwała ukraińską kulturę ze stagnacji.

Dzięki unii i walce z nią Ukraina zyskała system edukacyjny na poziomie europejskim w osobie Akademii Mohylańskiej, silnej tradycji literackiej plemistów, i przekształciła Kozaków w siłę polityczną o wyraźnych podstawach ideologicznych. Powstała syntetyczna kultura, która zjednoczyła Wschód i Zachód, ucząc Ukraińców obrony swoich przekonań i szukania kompromisów w wielobiegunowym świecie.

Unia Brzeska nauczyła Ukraińców debaty, obrony swoich przekonań i szukania kompromisów w wielobiegunowym świecie. Był to dramat, który ukształtował fundamenty współczesnego narodu ukraińskiego, narodu, który stoi na pograniczu dwóch światów i czerpie to, co najlepsze z obu.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I WYKORZYSTANEJ LITERATURY

1. Gudziak B. Kryzys i reforma: Metropolia Kijowska, Patriarchat Konstantynopolitański i geneza unii brzeskiej / tłum. z jęz. ang. Lwów : Instytut Historii Kościoła Lwowskiej Akademii Teologicznej ; Wydawnictwo Swiczado, 2000. 504 s.
2. Isaievych Ya. D. Bractwo dobrowolne: organizacje samorządu mieszczańskiego na Ukrainie w XVI–XVIII wieku. Kijów : Naukova Dumka, 1966. 248 s.
3. Plokhyy S. Wrota Europy. Zrozumieć Ukrainę. Poznań : Znak, 2016.
4. Dylągowa H. Dzieje Unii Brzeskiej (1596–1918). Warszawa ; Olsztyn : Towarzystwo Czytelni Ludowych : Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 1996. 244 s.
5. Uljanowski W. 1. Historia życia cerkiewnego na Ukrainie: w 3 księgach. Księga 2. Od wprowadzenia chrześcijaństwa do unii brzeskiej. Kijów : Lybid, 1993. 256 s.
6. Grodziski S. Zygmunt III Waza. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2004. 280 s.
7. Hruszewski M. S. Historia Ukrainy-Rusi : w 11 tomach, 12 księgach. Tom 6 : Życie gospodarcze, kulturalne, narodowe XIV-XVII wieku. Kijów : Naukova Dumka, 1995. 672 s.
8. Kempa T. Kościół unicki w Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2002. 518 s.
9. Mironowicz A. Prawosławie i unia za panowania Jana Kazimierza. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1997. 328 s.
10. Chynczewska-Hennel T. Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII wieku. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 188 s.
11. Jakowenko N. Historia Ukrainy do 1795 roku / tłum. z jęz. ukr. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 415 s.
12. Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1526–1608) : wojewoda kijowski i protektor prawosławia. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. 192 s.

13. Mironowicz A. Kościół prawosławny w dziejach Dawnej Rzeczypospolitej. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001. 352 s.
14. Kempa T. Wobec unii brzeskiej. Postawy elit prawosławnych Rzeczypospolitej w latach 1596 – 1620. Toruń : Wydawnictwo MADO, 2002. 182 s.
15. Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w latach 1772–1839. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2001. 504 s.
16. Gil A. Unia brzeska : geneza, dzieje i konsekwencje w świetle nowych badań. Lublin ; Siedlce : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2006. 210 s.

BESONDERHEITEN DES UNTERRICHTS ZUM THEMA «WIENER KONGRESS» IN WEITERFÜHRENDEN SCHULEN

Iwan MALETYTSCH

Drogobitsch

Das Studium des Themas «Wiener Kongress» im Kurs der Weltgeschichte für die 9. Klassen weiterführender Schulen wird von den Schülern traditionell als eine komplexe Masse territorialer Veränderungen und dynastischer Restaurationen wahrgenommen. In den heutigen Bildungsrealitäten, in denen Fragen der globalen Sicherheit und des Völkerrechts außerordentlich akut sind, bedarf der Unterricht dieses Themas jedoch einer grundlegenden Überprüfung. Die pädagogische Aufgabe besteht nicht nur darin, das faktische Material zu vermitteln, sondern auch darin, bei den Schülern ein Verständnis für die Mechanismen kollektiver Verantwortung und die «Kunst des Kompromisses» in der internationalen Politik zu entwickeln.

Das Wiener System, das auf den Ruinen der Napoleonischen Kriege entstand, war der erste Versuch in der Geschichte, einen bewussten Mechanismus der kollektiven Sicherheit zu schaffen. Für den Lehrer ist es wichtig, darauf hinzuweisen, dass diese Periode nicht einfach ein «Rückfall» in die alte Ordnung war. Wie Paul Schroeder in seinem grundlegenden Werk «The Transformation of European Politics» feststellt, wurde der Wiener Kongress zum Wendepunkt, an dem Konkurrenz und Krieg als Hauptinstrumente der Politik diplomatischer Schlichtung und gegenseitigen Garantien weichen mussten. Gerade dieser Aspekt der «Transformation der Spielregeln» ist entscheidend für die Entwicklung der politischen Kompetenz des modernen Schülers.

Beim Unterricht ist es wichtig, die rein militärischen Siege der Sechsten Koalition von dem diplomatischen Aufbau zu unterscheiden, der in Wien begann. Die Schüler müssen verstehen, dass ein langer Frieden (der sogenannte «lange Friede» des 19. Jahrhunderts) nicht durch die Kapitulation Frankreichs, sondern durch die Integration der besiegten Seite in ein neues Beziehungssystem ermöglicht wurde. Die Rolle von Charles-Maurice de Talleyrand, der es verstand, das Prinzip der Legitimität zu

nutzen, um Frankreich den Status eines Großmachts zurückzugeben, ist ein ideales Beispiel für eine schulische Diskussion über die Macht der «weichen Gewalt» und diplomatischen Geschicklichkeit.

Der pädagogische Wert der Bezugnahme auf E. Sateos Werk «Guide to Diplomatic Practice» besteht darin, dass er es dem Lehrer ermöglicht, den Prozess der Professionalisierung der internationalen Beziehungen zu erklären.

Bis 1815 war die Diplomatie chaotisch, voller protokollarischer Streitigkeiten über die Vorherrschaft. Die Wiener Verordnung etablierte eine klare Hierarchie

(Botschafter, Nuntien, Geschäftsträger), die der Diplomatie laut Sateo «eine definierte rechtliche Form» verlieh.

Auf die Lektionen können als Übergang von der «Rechtskraft» zur «Kraft des Rechts» dargestellt werden, was ein Eckpfeiler der Bürgererziehung ist.

Besondere Aufmerksamkeit in der Lehrmethodik sollte der Atmosphäre des Kongresses gewidmet werden, die von David King in seinem Werk «Wien 1814» detailliert beschrieben wird. Der Begriff «tanzender Kongress» ist nicht nur eine anschauliche Metapher zur Anregung der Schüler, sondern auch eine Demonstration eines neuen Typs diplomatischer Kommunikation. Die realen Entscheidungen, die in Salons und auf Bällen reiften, zeigen den Schülern die menschliche Dimension der großen Politik. Die Verwendung von Auszügen aus Kings Werk ermöglicht es dem Lehrer, die Arbeit mit Primärquellen zu organisieren, bei der die Schüler analysieren, wie persönliche Sympathien oder Antipathien der Monarchen die Staatsgrenzen beeinflussten.

Dies ermöglicht auch die Erörterung ethischer Aspekte der damaligen Politik. Hilde Spiel nennt Wien, unter Berufung auf Augenzeugenberichte, einen «Markt, auf dem Völker gehandelt werden». Die Diskussion dieser These im Unterricht hilft den Schülern, den kritischen Mangel des Wiener Systems zu verstehen – die Missachtung der nationalen Selbstbestimmung zugunsten eines geopolitischen Gleichgewichts. Dies führt zum Verständnis der Ursachen zukünftiger Revolutionen von 1848 und fördert eine kritische

haltung gegenüber allen systemen, die die rechte der völker ignorieren.

Das zentrale, aber am schwierigsten zu erklärende konzept ist das «gleichgewicht der kräfte». um es zu erläutern, ist es ratsam, sich auf die analyse von alan sked und charles webster zu stützen. der schüler muss erkennen, dass das «gerechte gleichgewicht» (just equilibrium) nach lord castlereagh nicht die gleichheit der territorien bedeutet, sondern die schaffung eines systems von gegengewichten und absperungen. die stärkung preußens am rhein oder die schaffung des vereinigten königreichs der niederlande waren keine zufälligen entscheidungen, sondern ein bewusstes bauen von «barrieren» gegen potenzielle aggressionen.

Anhand der von webster gesammelten dokumente kann der lehrer zeigen, wie die britische diplomatie versuchte, das zentrum europas (die deutsche union) zu einem «verteidigungszentrum» zu machen – zu schwach für einen angriff, aber stark genug zur verteidigung. dies fördert bei den schülern ein systemisches denken: sie beginnen, die karte europas nicht als eine ansammlung von farbfeldern, sondern als eine komplexe technische sicherheitskonstruktion zu sehen.

Methodische grundlagen und herausforderungen des unterrichts zum thema «wiener kongress»: analyse der lehrpläne im lichte der modernen historiographie die methodik des unterrichts zum wiener kongress in weiterführenden schulen erfordert einen übergang vom beschreibenden ansatz zu einem problemorientierten analytischen, der es den schülern ermöglicht, nicht nur daten auswendig zu lernen, sondern auch die logik des historischen prozesses zu verstehen. die größte herausforderung für den pädagogen besteht darin, das veraltete stereotyp über das wiener system als rein reaktionäres instrument zur «restauration des absolutismus» zu überwinden, das oft in schulbüchern vorherrscht. anhand moderner forschungen, insbesondere von harold nicholsons werk «the congress of vienna», kann der lehrer den schülern ein komplexeres bild vermitteln, in dem das streben nach stabilität die neigung zur einfachen rückkehr an die vorrevolutionären verhältnisse übertraf, da nicholson überzeugend belegt, dass die teilnehmer des kongresses eine seltene fähigkeit zur einheit zum zwecke der verhinderung eines neuen globalen

krieges zeigten [3, s. 112].

Im Kontext des Lehrplans ermöglicht dies die Einführung einer «multiperspektivischen» Methodik, bei der die Schüler Ereignisse aus der Perspektive verschiedener Staaten analysieren und dabei Dokumente verwenden, die in den von Mark Jarrett herausgegebenen Sammlungen «the congress of vienna and its legacy» gesammelt wurden.

Garrett betont, dass Wien einen Präzedenzfall für die «Konferenzdiplomatie» schuf, der zum Vorläufer des Völkerbundes und der Vereinten Nationen wurde, und gerade diese Verbindung zur Moderne sollte zur methodischen Achse der Lektion werden [1, s. 205]. Ein wichtiges Element des Unterrichts ist die Analyse des Konzepts «territoriale Entschädigung», das die Schüler oft als ungerechte Aufteilung der Welt empfinden. Mit Hilfe von Alan Skeds Werk «Europe's balance of power» kann der Pädagoge jedoch die Rationalität dieser Entscheidungen als Versuch erklären, ein System zu schaffen, in dem kein Staat stark genug wäre, um zu dominieren, aber jeder daran interessiert wäre, den Status quo beizubehalten [6, s. 88].

Methodologisch gerechtfertigt ist die Anwendung des «historischen Empathie»-Ansatzes, bei dem Schüler durch die Analyse von Tagebucheinträgen und Zeugenaussagen, die in Hiltner Spil vorgestellt werden, versuchen, die Motivation von Monarchen und Diplomaten zu verstehen. Dies ermöglicht es, vom trockenen Faktumwandel zum lebendigen Verständnis der Geschichte überzugehen [7, S. 94]. Darüber hinaus sollte das Studium des Themas auch die Arbeit mit Karten umfassen, nicht als statische Illustrationen, sondern als dynamische Instrumente der geopolitischen Modellierung, bei denen jede Grenzänderung durch die Linse des Konzepts der «Barrierestaaten» begründet wird, über das Paul Schroeder ausführlich schreibt und dessen

Wichtigkeit für die Schaffung eines lebensfähigen europäischen Zentrums zur Verhinderung zukünftiger Konflikte hervorhebt [5, S. 594].

Der Lehrer sollte auch auf die Rolle kleiner Staaten und nationaler Bewegungen achten, deren Interessen ignoriert wurden, was den Boden für eine Diskussion über die ethischen Grenzen der Diplomatie und den Preis

des Friedens bereitet. Die Anwendung der Methode des kritischen Denkens bei der Analyse von Entscheidungen bezüglich Polen oder Sachsen ermöglicht es den Schülern, die inneren Widersprüche des Wiener Systems zu erkennen, die später zu seiner Krise führten.

Somit sollte die methodische Grundlage des Unterrichts auf einer Synthese aus klassischer diplomatischer Geschichte und modernen Ansätzen zur Untersuchung internationaler Systeme basieren, was eine tiefe Aneignung des Materials und die Entwicklung analytischer Fähigkeiten der Schüler gewährleistet. Die Einbeziehung akademischer Quellen wie den Werken von Webster oder Suto ermöglicht es dem Lehrer, über den engen schulischen Kanon hinauszugehen und den Schülern intellektuell anspruchsvolle und aktuelle Inhalte anzubieten, die den Anforderungen des modernen Geschichtsunterrichts entsprechen. Die Ausrichtung auf das Konzept der «Transformation der europäischen Politik» statt einer einfachen «Restaurierung» hilft den Lernenden, ein ganzheitliches Bild von den Ursprüngen der modernen diplomatischen Kultur und der Bedeutung des internationalen Konsenses für die Sicherstellung einer stabilen Entwicklung der Zivilisation zu entwickeln.

Methodische Empfehlungen zur Einführung aktiver Lehrmethoden beim Studium des Wiener Systems in der Schule

Die praktische Umsetzung theoretischer Ansätze über den Wiener Kongress im schulischen Umfeld erfordert einen Wandel von der Vorlesungsform hin zu interaktiven Methoden, die es den Schülern ermöglichen, die Logik der diplomatischen Prozesse des frühen 19. Jahrhunderts selbstständig zu rekonstruieren. Ein zentrales Instrument hierbei sollte die Methode der «historischen Simulation» sein, bei der die Klasse in Delegationen führender Staaten aufgeteilt wird und die Schüler, gestützt auf die Analyse von Charles Websters Werk «The Congress of Vienna», ihre eigenen Strategien zum Schutz nationaler Interessen im Rahmen des Konzepts des «allgemeinen Gleichgewichts» entwickeln sollen [8, S. 145].

Ein solcher Ansatz ermöglicht es, die Komplexität der Konsensfindung, über die Paul Schroeder schreibt und dessen hervorhebt,

dass der Frieden von 1815 nicht das Ergebnis einer einfachen Übereinkunft, sondern zermürender Kompromisse war, anschaulich zu demonstrieren.

Gegenseitige Gesten, die die Natur der europäischen Politik selbst veränderten [5, S. 602]. Um das Verständnis der Rolle des Einzelnen in der Geschichte zu vertiefen, ist es für den Lehrer ratsam, die Methode des «biografischen Porträts» anzuwenden und Materialien von David Kinley zur Charakterisierung von Persönlichkeiten wie Clemens von Metternich oder Alexander I. einzusetzen, was den Schülern hilft, die psychologischen Grundlagen staatlicher Entscheidungen zu verstehen [2, S. 230].

Ein wichtiges methodisches Element ist die Arbeit mit Primärquellen, insbesondere mit Fragmenten des «Wiener Reglements», wo die Schüler mithilfe von Kommentaren von E. Satz analysieren können, wie die Formalisierung diplomatischer Ränge zur Verringerung von Konflikten in den internationalen Beziehungen beitrug und Chaos in ein geordnetes System verwandelte [4, S. 142]. Der Einsatz des «Diskussionsrahmens» bei der Erörterung der Heiligen Union ermöglicht es den Schülern, die Argumente von Alan Sked zu seiner stabilisierenden Rolle abzuwägen und die Kritik ihrer Zeitgenossen an der Unterdrückung liberaler Bewegungen zu berücksichtigen, wodurch ihre Fähigkeit geschärft wird, die Vieldeutigkeit historischer Ereignisse zu erkennen [6, S. 115].

Methodisch gerechtfertigt ist auch die Einführung von Elementen medialer Kompetenz durch die Analyse zeitgenössischer Karikaturen und Pamphlete aus

Der Arbeit von Hilde Spiel, die den Lernenden lehrt, propagandistische Klischees zu erkennen und die gesellschaftlichen Stimmungen der «Restaurationszeit» zu verstehen [7, S. 174].

Die Arbeit mit Karten sollte auf die Lösung logischer Aufgaben abzielen: Zum Beispiel zwingt die Aufgabe «Begründen Sie die Verlagerung der Grenzen Preußens nach Westen» die Schüler, ihr Wissen über die strategische Abschreckung Frankreichs anzuwenden und nicht nur die Tatsache territorialer Veränderungen festzustellen. Besondere Aufmerksamkeit sollte der Analyse der Erklärung zur Abschaffung des

Sklavenhandels als dem ersten internationalen humanitären Akt gewidmet werden, was Parallelen zu den Aktivitäten moderner internationaler Organisationen zulässt und bei den Schülern ein Engagement für demokratische Werte fördert.

Somit ermöglicht die Kombination einer tiefgehenden Quellenanalyse aus der akademischen Forschung mit modernen pädagogischen Technologien dem Lehrer, eine dynamische Lernumgebung zu schaffen, in der die Geschichte der Diplomatie für die Schüler zu einem verständlichen und relevanten Werkzeug zur Erkenntnis der Welt um sie herum wird.

Schlussfolgerungen

Zusammenfassend lässt sich feststellen, dass die Neugestaltung des Unterrichts zum Thema «Wiener Kongress» in weiterführenden Schulen mit Schwerpunkt auf der Methodik des diplomatischen Kompromisses eine Reihe wichtiger pädagogischer Aufgaben löst. Der Einsatz grundlegender Arbeiten wie der Untersuchung von Paul Schroeder über die Transformation der europäischen Politik [5, S. 610] oder die Analyse von E. Satz zur Institutionalisierung der Diplomatie [4, S. 145] gewährleistet die wissenschaftliche Zuverlässigkeit des an die Schüler vermittelten Wissens. Die Einführung aktiver Methoden – vom kartographischen Modellieren des «Machtgleichgewichts» nach C. Webster bis hin zu Rollenspielen auf der Grundlage von Beschreibungen von D. Kinley – verwandelt das passive Auswendiglernen von Fakten in einen Prozess der Entwicklung analytischer Denkfähigkeiten und strategischer Vision [2, S. 240]. Das Hauptresultat dieses Ansatzes ist die Vermittlung des Verständnisses bei den Schülern, dass internationale Stabilität das Ergebnis bewusster Anstrengungen, Regeln und ethischer Entscheidungen ist und nicht nur eine Folge militärischer Siege. Das Wiener System hat trotz all seiner Mängel hinsichtlich der Missachtung nationaler Bewegungen, wie A. Sked bemerkt, die Grundlage der modernen diplomatischen Kultur gelegt, deren Studium für die Vorbereitung einer politisch bewussten und kritisch denkenden Generation unerlässlich ist [6, S. 120].

Meiner Meinung nach war der Wiener Kongress ein einzigartiger

Moment in der Geschichte, als die Menschheit zum ersten Mal versuchte, das Chaos des Krieges durch intellektuelle Berechnungen und systemische Diplomatie zu ersetzen. Der Hauptwert dieses Ereignisses liegt in der Schaffung des «Kongresses von Europa» – eines Mechanismus, bei dem sich die Großmächte begannen, über Spielregeln zu verhandeln, was dem Kontinent ein Jahrhundert lang relative Ruhe sicherte. Beeindruckend ist, wie die Architekten des Systems, wie Metternich oder Castlereagh, es schafften, ein «Gleichgewicht der Kräfte» aufzubauen, bei dem territoriale Veränderungen als strategische Sicherungsmaßnahmen gegen neue Aggressionen dienten und nicht nur den Appetiten von Monarchen befriedigten. Besonders wichtig ist, dass in Wien die Diplomatie professionell und institutionell wurde, indem klare Ränge und Etikette Regeln festgelegt wurden, die auch heute noch gelten. Ebenso darf der humanitäre Durchbruch nicht ignoriert werden – das erste internationale Verbot des Sklavenhandels, das die Grundlagen für den zukünftigen Schutz der Menschenrechte legte. Die Tragödie Wiens bestand jedoch darin, dass die

Interessen der Völker zugunsten der Interessen von Dynastien zynisch ignoriert wurden, was später zu einer Welle von Revolutionen führte. Zusammenfassend lässt sich sagen, dass der Wiener Kongress eine lehrreiche Lektion darüber ist, dass ein stabiler Frieden nur möglich ist, wenn er auf gegenseitigen Garantien, der Einbeziehung der besiegten Seite in den Dialog und klaren internationalen Normen basiert, was für die moderne globale Sicherheit nach wie vor von größter Bedeutung ist.

Liste der verwendeten Quellen und Literatur

1. Jarrett M. The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great-Power Diplomacy after Napoleon. London: I.B. Tauris, 2013. 328 p.
2. King D. Vienna, 1814: How the Conquerors of Napoleon Made Love, War, and Peace at the Congress of Vienna. New York: Harmony Books, 2008. 448 p.
3. Nicolson H. The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity, 1812–1822. London: Constable & Company, 1946. 308 p.
4. Satow E. Guide to Diplomatic Practice. 5th ed. London: Longman

Group Limited, 1979. 736 p.

5. Schroeder P. W. The Transformation of European Politics, 1763–1848. Oxford: Clarendon Press, 1994. 920 p.

6. Sked A. (ed.). Europe's Balance of Power, 1815–1848. London: Macmillan, 1979. 256 p.

7. Spiel H. (ed., transl.). The Congress of Vienna: An Eyewitness Account. London: Weidenfeld and Nicolson, 1968. 350 p.

8. Webster C. The Congress of Vienna, 1814–1815. London: G. Bell & Sons, 1919. 189 p.

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ VS ПАРТНЕРСТВО З УЧНЯМИ

Вікторія МАЦОЛА

м. Дрогобич

Авторитарний стиль навчання є одним із традиційних підходів у педагогіці, який характеризується високим ступенем контролю з боку вчителя та чіткою ієрархією у стосунках із учнями. Його основна риса полягає в тому, що педагог визначає мету навчання, способи виконання завдань та поведінку дітей без їхньої активної участі у процесі прийняття рішень [3, с. 45]. Так формувалось історично під впливом класичної системи шкільної освіти, де дисципліна і порядок вважалися ключовими елементами ефективного навчання [9, с. 102].

У практиці авторитарного стилю важливе місце займає строгий контроль за виконанням завдань і поведінкою учнів. Учитель встановлює правила, які повинні дотримуватися всі учні, і покарання застосовується у разі порушення дисципліни [3, с. 78]. Такий підхід, за думкою багатьох дослідників, дозволяє підтримувати порядок у класі, проте водночас обмежує ініціативу та самостійність дітей [7, с. 135].

Психологічний вплив авторитарного стилю навчання на учнів є предметом значної уваги педагогів і психологів. Вважається, що постійний контроль і відсутність можливості висловлювати власну думку можуть призводити до формування пасивної позиції та зниження мотивації до навчання [4, с. 210]. Діти, які виховуються в умовах суворого контролю, часто розвивають страх перед помилками, що негативно позначається на їхньому навчальному процесі та креативності [11, с. 92].

Водночас авторитарний стиль має і позитивні аспекти. Він забезпечує чітку структуру навчального процесу, дозволяє організувати велику групу учнів і забезпечити виконання навчальних планів у визначені терміни [3, с. 102]. Для деяких категорій дітей, особливо молодшого віку або тих, хто має труднощі з самодисципліною, строгий контроль може стати корисним орієнтиром у навчанні [2, с. 58].

Історично авторитарний стиль тісно пов'язаний із традиційними формами шкільного виховання. Наприклад, у радянській школі домінував підхід, де вчитель визначав усі аспекти навчання, а учень мав чітко виконувати вказівки [11, с. 105]. Педагогіка того часу базувалася на ідеї формування «правильного громадянина» через дисципліну та систематичне навчання [9, с. 120].

Авторитарний стиль також розглядається у контексті теорії Л. С. Виготського, який підкреслював значення дорослого наставника у формуванні дитини, проте надавав перевагу розвитку через співпрацю та спільну діяльність, а не лише через контроль [4, с. 317]. Таким чином, сучасні дослідники відзначають, що повністю авторитарний підхід може бути ефективним лише у поєднанні з елементами підтримки та стимулювання самостійності учнів.

З точки зору дидактики, авторитарний стиль визначається як система методів, у якій центральну роль займає викладання готових знань і чітке регламентування діяльності учнів [3, с. 120]. Учитель виступає не лише джерелом інформації, а й контролюючим фактором, що підтримує дисципліну та порядок у навчальному процесі [7, с. 142].

Емоційний аспект авторитарного стилю також заслуговує уваги. Для дітей важливе відчуття безпеки, яке створюється чіткими правилами, але надмірна суворість може призводити до стресових ситуацій та формування тривожності [2, с. 61]. Психологи підкреслюють, що саме баланс між контролем і підтримкою визначає успішність навчання в умовах авторитарного стилю [4, с. 325].

На практиці авторитарний стиль часто поєднується з іншими педагогічними підходами, формуючи змішані моделі навчання. Це дозволяє використовувати сильні сторони дисциплінованого підходу, водночас уникаючи його негативних наслідків [8, с. 55]. Наприклад, деякі сучасні школи застосовують строгі правила лише у частині дисципліни, а навчальні проекти та творчі завдання виконуються у партнерстві з учнями [6, с. 23].

Партнерство з учнями, ^{або}₈₃ педагогіка співробітництва, є

сучасним підходом, що протиставляється авторитарному стилю навчання. Його основна ідея полягає у формуванні рівноправних стосунків між вчителем і учнем, де обидві сторони взаємодіють у процесі навчання та прийняття рішень [6, с. 15].

Такий підхід враховує індивідуальні потреби і здібності дітей, сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та відповідальності [2, с. 102].

Принципи партнерства включають довіру, відкритість до діалогу та взаємну повагу. Учитель виступає не лише як носій знань, а й як фасилітатор, який допомагає учням формувати власні уявлення та здобувати досвід [1, с. 58]. Учень у такій системі навчання стає активним учасником процесу, має право пропонувати ідеї, ставити запитання та приймати рішення щодо власної діяльності [6, с. 47].

Одним із ключових аспектів партнерства є створення навчальної атмосфери, яка підтримує внутрішню мотивацію учнів. Дослідження показують, що діти, які залучені до спільного обговорення правил, планування проєктів і вибору завдань, демонструють вищу мотивацію до навчання та краще засвоюють матеріал [7, с. 212]. Водночас педагог, що працює в стилі співробітництва, стимулює розвиток соціальних навичок, уміння працювати в команді та вирішувати конфлікти мирним шляхом [12, с. 134].

Сучасні моделі партнерства часто включають різні форми діяльності: проєктне навчання, групові дискусії, інтерактивні вправи та самооцінювання [8, с. 72]. Ці методи дозволяють учням проявляти ініціативу та відповідальність за власне навчання, одночасно отримуючи підтримку від вчителя. За словами О. А. Дубасенюка, педагогіка співробітництва спрямована на «розвиток внутрішніх мотивів дитини та її здатності до самостійного навчання» [6, с. 88].

Психологічний вплив партнерства на учнів є позитивним у багатьох аспектах. Діти відчують себе значущими, що підвищує самооцінку та сприяє формуванню позитивного ставлення до школи [4, с. 368]. Такий підхід також знижує рівень тривожності, пов'язаної з навчальною діяльністю, оскільки учень має можливість

висловлювати власні думки та обговорювати помилки у безпечному середовищі [1, с. 91].

Особливе значення партнерство має у розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Учитель, що стимулює дискусії, пропонує проблемні завдання та заохочує пошук альтернативних рішень, сприяє формуванню в дітей навичок аналізу, аргументації та прийняття рішень [7, с. 256]. Це відповідає концепції гуманно-особистісної педагогіки Ш. Амонашвілі, де навчання розглядається як процес співтворчості та взаємоповаги [1, с. 120].

Історично ідеї співробітництва у педагогіці розвивалися паралельно з критикою авторитарного підходу. Згідно з В. Сухомлинським, школа повинна створювати «умови для розвитку серця та розуму дитини», де педагог підтримує, а не наказує [11, с. 145]. Сучасні українські дослідження також підкреслюють, що партнерство дозволяє формувати компетентності, необхідні у ХХІ столітті, включаючи вміння працювати в команді, спілкуватися і приймати відповідальність [12, с. 182].

У практичному аспекті партнерство реалізується через планування спільних проєктів, дискусійні групи та індивідуальні консультації [10, с. 64]. Такий підхід не лише підвищує інтерес до навчання, а й формує навички саморегуляції та відповідальності.

Таким чином, педагогіка співробітництва відзначається гнучкістю та орієнтацією на особистість учня. Вона дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб, враховувати психологічні особливості та забезпечувати ефективне засвоєння знань у безпечному і підтримуючому середовищі [6, с. 121].

Порівняльний аналіз авторитарного стилю й педагогіки партнерства дозволяє виявити як їхні переваги, так і обмеження, а також зрозуміти, у яких ситуаціях доцільно застосовувати той чи інший підхід. Авторитарний стиль вирізняється високим рівнем контролю та суворою дисципліною, тоді як партнерство базується на довірі, співпраці та залученні учнів до прийняття рішень [3, с. 132; 6,

с. 15].

Переваги авторитарного стилю полягають у забезпеченні чіткого порядку, дисципліни та структурованості навчального процесу. Цей підхід ефективний у великих класах, де необхідно підтримувати контроль та організовувати роботу великої кількості учнів [3, с. 138]. Авторитарний стиль також допомагає формувати стійку звичку до дотримання правил, що є важливим на ранніх етапах навчання [2, с. 59].

Проте існують суттєві обмеження такого підходу. Діти часто стають пасивними спостерігачами, їхня внутрішня мотивація знижується, а творчі здібності пригнічуються [4, с. 210]. Надмірна суворість може призводити до тривожності та страху перед помилками, що негативно позначається на навчальній активності [11, с. 92]. У зв'язку з цим сучасні педагоги радять поєднувати елементи авторитарного контролю з методами підтримки та розвитку самостійності учнів [8, с. 55].

Партнерський стиль, навпаки, створює сприятливе середовище для розвитку особистості. Основні переваги цього підходу включають підвищення внутрішньої мотивації, розвиток соціальних навичок, формування критичного мислення та відповідальності [6, с. 88; 12, с. 134]. Учні відчувають себе значущими учасниками навчального процесу, що підвищує їхню зацікавленість і результативність [1, с. 91].

Недоліком партнерського стилю може бути менший рівень дисципліни та потреба додаткового часу для обговорень, дискусій і проєктної діяльності. У великих класах повністю партнерський підхід може бути складним для реалізації без чіткого планування та підтримки структурованих рамок [6, с. 121]. Таким чином, педагог повинен балансувати між свободою учнів і необхідністю організовувати навчальний процес [10, с. 64].

З точки зору психології розвитку, авторитарний і партнерський підходи мають різний вплив на формування особистості. Авторитарний стиль стимулює зовнішню дисципліну, але може

обмежувати автономію та самовираження учнів [4, с. 317]. Партнерство, навпаки, сприяє розвитку саморегуляції, самостійності та внутрішньої мотивації, формує компетентності, необхідні для адаптації у сучасному світі [12, с. 182].

У дидактичному контексті авторитарний стиль забезпечує ефективність у передачі знань, особливо коли навчальний матеріал складний і потребує точного засвоєння [3, с. 120]. Партнерський підхід ефективний для розвитку навичок творчого мислення, вирішення проблем та формування компетентностей XXI століття [8, с. 72]. Тому сучасні школи часто використовують змішані моделі навчання, поєднуючи контрольоване навчання з активними методами, що сприяють співробітництву [6, с. 23].

Дослідження ефективності обох підходів свідчать про необхідність гнучкості у виборі стилю педагогічного впливу. Так, згідно з працями В. Г. Кременя, авторитарний стиль доцільно застосовувати для організації навчальної діяльності молодших учнів та при відпрацюванні конкретних навичок, тоді як партнерство більш ефективне для старших школярів та при виконанні творчих і проєктних завдань [9, с. 201].

При поєднанні двох підходів можна досягти оптимального результату: авторитарний стиль забезпечує структуру та дисципліну, а партнерство — мотивацію, розвиток критичного мислення і творчості [7, с. 212]. Це відповідає концепції компетентнісного підходу, де навчання має бути спрямоване на розвиток не лише знань, а й умінь і цінностей [12, с. 182].

Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що вибір стилю навчання повинен враховувати як вікові та психологічні особливості учнів, так і завдання, які ставить педагог. Оптимальною є комбінована модель, що поєднує сильні сторони обох підходів і мінімізує їхні негативні наслідки [6, с. 121; 8, с. 55].

Сучасна педагогіка XXI століття значною мірою орієнтована на розвиток компетентностей учнів, особистісно-орієнтоване навчання та впровадження інноваційних технологій у навчальний процес.

Поява нових підходів зумовлена необхідністю адаптації освіти до швидких змін у суспільстві, розвитку технологій та глобалізації знань [9, с. 320; 12, с. 22].

Компетентнісний підхід у навчанні передбачає розвиток у дітей не лише знань, а й умінь, навичок та цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності у сучасному світі [12, с. 45]. У цьому контексті педагогіка співробітництва стає надзвичайно важливою, оскільки вона стимулює самостійність, критичне мислення та відповідальність за результати своєї діяльності [6, с. 121].

У поєднанні з компетентнісним підходом партнерство дозволяє учням активно включатися у процес навчання, пропонувати власні ідеї та навчатися на практичних проєктах [8, с. 72].

Особистісно-орієнтована педагогіка, яку розвивали такі педагоги, як Ш. Амонашвілі та І. Бех, наголошує на гуманістичному підході до дитини, формуванні внутрішньої мотивації та розвитку індивідуальних здібностей [1, с. 130; 2, с. 178]. Підхід передбачає, що навчання має бути не лише передачею знань, а й процесом розвитку особистості, її соціальних, емоційних та когнітивних навичок [2, с. 184].

Інноваційні технології в навчанні включають використання інтерактивних методів, мультимедійних засобів, дистанційних платформ та проєктного навчання [8, с. 101]. Ці методи дозволяють поєднувати авторитарні елементи для організації процесу та партнерські форми для розвитку активності учнів. Наприклад, групові проєкти із застосуванням інтерактивних інструментів стимулюють співпрацю, креативність та самостійне прийняття рішень [10, с. 92].

Дослідження Сухомлинського підтверджують, що інноваційні форми навчання найефективніші, коли педагог поєднує чіткі правила з можливістю творчої діяльності учнів [11, с. 245]. Так не лише підвищуються навчальні досягнення, а й сприяють формуванню моральних і соціальних цінностей, почуття відповідальності та співпереживання [11, с. 260].

Важливим аспектом сучасної педагогіки є впровадження змішаних моделей навчання, які поєднують дисципліновану організацію та партнерство з учнями [6, с. 134]. Така модель дозволяє адаптувати стиль роботи до конкретного віку та рівня підготовки учнів, а також до типу навчальної діяльності – від засвоєння базових знань до виконання творчих і проєктних завдань [12, с. 182].

Компетентнісний та партнерський підходи також стимулюють розвиток метакогнітивних навичок, таких як планування власного навчання, самооцінка та корекція дій, що є критично важливими у сучасному освітньому середовищі [12, с. 198]. Інтерактивні методи, зокрема дискусії, кейс-уроки та рольові ігри, дозволяють реалізувати ці підходи ефективно, залучаючи дітей до активного мислення та співробітництва [10, с. 148].

Сучасна педагогіка також враховує психологічні аспекти навчання. Дослідження Виготського та сучасних авторів показують, що взаємодія з дорослим наставником у формі співробітництва забезпечує найбільш ефективний розвиток когнітивних та емоційних здібностей учнів [4, с. 412]. При цьому підтримка та довіра до учня формують позитивну мотивацію, внутрішню дисципліну та готовність до самостійного навчання [1, с. 158].

Інноваційні тенденції також передбачають диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу. Сучасний урок будується з урахуванням рівня підготовки, інтересів та особливостей учнів, що дозволяє максимально ефективно поєднувати авторитарні елементи контролю та партнерські методи [10, с. 192]. Підхід відповідає вимогам нового стандарту освіти, де основна мета полягає у розвитку компетентного, самостійного та соціально відповідального громадянина [12, с. 240].

Таким чином, сучасні тенденції в освіті відображають еволюцію від суворого авторитарного контролю до партнерства та компетентнісно-орієнтованого навчання. Комбінування цих підходів із застосуванням інноваційних технологій забезпечує максимальну ефективність навчального процесу, розвиток особистості учня та

підготовку його до викликів ХХІ століття [6, с. 150; 8, с. 192].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя : тракт про гуманну педагогіку / пер. з рос. Хмельницький : Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Реріха, 2002. 172 с.
2. Бех І. Д. *Особистісно орієнтоване виховання* : монографія. Київ : Либідь, 1998. 204 с.
3. Бондар В. І. *Дидактика* : монографія. Київ : КНТ, 2007. 264 с.
4. Максименко С. Д. *Психологія особистості* : підручник. Київ : КНТ, 1999. 296 с.
5. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Дубасенюк О. А. *Педагогіка співробітництва*. Житомир : Житомирський державний університет, 2012. 180 с.
7. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність*. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
8. Кларін М. В. Інноваційні моделі навчання в сучасній освіті : посібник для вчителя. Київ : Шкільний світ, 2012. 128 с.
9. Кремень В. Г. *Філософія освіти ХХІ століття*. Київ : Знання, 2003. 416 с.
10. Савченко О. Я. *Сучасний урок у початковій школі*. Київ : Освіта, 2010. 256 с.
11. Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям*. – Київ : Радянська школа, 1977. с. 384.
12. Хуторський А. В. Компетентнісний підхід у навчанні : науково-методичний посібник. Харків : Видавнича група «Основа», 2011. 112 с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).

КОМУНІКАТИВНА ЕКОЛОГІЯ: ЗДОРОВЕ МОВЛЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ірина ПАТЕН, Анастасія ПАТЕН

м. Дрогобич

Для сучасного інформаційного суспільства характерний інтенсивний розвиток цифрових технологій, що зумовлює трансформацію комунікативних процесів і мовленнєвої поведінки людини. Зростання обсягів інформації, поширення соціальних мереж, використання штучного інтелекту та автоматизованих комунікативних систем формують нові умови функціонування мови, «змінюють інструменти комунікації і глибоко трансформують її структуру та зміст» [5, с. 300].

Тож особливої ваги набуває поняття *комунікативної екології* – міждисциплінарної сфери дослідження, яка вивчає взаємодію мови, комунікації та соціального середовища з метою забезпечення етичності, нормативності, психологічної безпечності та гармонійності мовленнєвого простору; охоплює принципи відповідального мовлення, критичного ставлення до інформації та запобігання деструктивним комунікативним практикам.

Комунікативна екологія передбачає збереження «чистоти» мовлення, дотримання мовленнєвих норм, а також формування безпечного та гармонійного інформаційного середовища.

Складність і багатовимірність цього явища зумовлює його розгляд у межах різних наукових парадигм. Комунікативна екологія постає як міждисциплінарний напрям, що поєднує соціолінгвістику, психолінгвістику, лінгвофілософію, нейролінгвістику, когнітивну лінгвістику, риторику, теорію культури мовлення тощо.

Значна кількість досліджень щодо впливу сучасних інформаційних технологій на трансформацію комунікації та їхніх соціокультурних наслідків у цифровому суспільстві засвідчує зростання наукового інтересу до цієї проблематики (праці О. Баранова, С. Томачинського, Н. Ковальова, О. Адлера, М. Козловця, А. Гусмана, С. Льюїса та ін.). Попри це, окремі аспекти

залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність подальшого системного осмислення.

Теоретичні напрацювання набувають особливого значення в контексті сучасних викликів цифрового середовища. Дослідження комунікативної екології є необхідним для формування здорового інформаційного середовища та розвитку мовної особистості, позаяк сучасні цифрові технології суттєво змінюють характер комунікації: вона стає швидкою, фрагментарною, часто поверховою, що впливає на культуру мовлення. Інформаційний простір насичений маніпулятивними повідомленнями, фейками, мовною агресією, що створює загрозу не лише для мовної культури, а й для психоемоційного стану особистості.

Комунікативна екологія – це не лише «відсутність нецензурних виразів, слів-паразитів, правильна вимова, а й доречне вживання лексем, енергетична чистота та мова дружелюбності» [1, с. 9], система принципів і норм, спрямованих на забезпечення гармонійного, етичного та ефективного мовлення в суспільстві. Вона передбачає дотримання мовних норм, етичність комунікації, відповідальність за слово, критичне ставлення до інформації. У сучасних умовах це поняття розширено і включає також цифрову комунікацію, медіапростір і соціальні мережі. Розширення цього підходу спричинило виникнення міждисциплінарної науки еколінгвістики, яка досліджує мову як екологічну систему, шукає способи захисту мови від знищення, пошкодження, псування на всіх рівнях [6, с. 212].

Еколінгвістика як науковий напрям сформувалася наприкінці ХХ століття на перетині лінгвістики та екології; сам термін запропонував Елвін Філл [7, с. 61] для позначення досліджень, що поєднують мову й середовище її функціонування. Подальший розвиток теорії пов'язаний із працями А. Стіббе [8], який розглядає еколінгвістику як міждисциплінарну галузь, що аналізує дискурс крізь екологічну призму. Витоки цього напрямку сягають ідей Ейнара Гаугена 1970-х років, який заклав основи дослідження взаємодії мови, суспільства та

довкілля. Зазначені теоретичні засади дають змогу глибше зрозуміти особливості функціонування мовлення в сучасному інформаційному суспільстві.

Як ми уже зазначали, мовлення в інформаційному суспільстві зазнає істотних змін, зумовлених розвитком цифрових технологій та нових каналів комунікації: тенденція до скорочення мовних форм, активне проникнення елементів розмовного стилю, сленгу, іншомовних запозичень, а також візуально-графічних засобів (емодзі, мемів), які доповнюють або частково замінюють вербальне висловлення. Такі процеси, з одного боку, розширюють комунікативні можливості, а з іншого – знижують рівень мовної нормативності та культури мовлення. Однак такі трансформації зумовлюють низку комунікативних ризиків.

Водночас мовна агресія та хейт-спіч; поширення дезінформації; маніпулятивні мовні практики; зниження рівня мовленнєвої відповідальності, які дедалі частіше трапляються в сучасному інформаційному просторі, негативно впливають на комунікативне середовище та можуть призводити до соціальних конфліктів і психологічного дискомфорту. Мова ненависті, пише Н. Киселюк, агресії, ворожнечі не є характеристикою інформаційного середовища, а виступає в ролі каталізатора культивованої в людині деструктивності. Така мова свідчить про деградаційні процеси, що відбуваються у свідомості людини, послаблюють її фізично, психічно і ментально. Негативні емоції учасників комунікації формують конфліктні комунікативні ситуації. З іншого боку, конфліктні ситуації, завдяки своїй негативній енергетиці, стимулюють негативні емоції комунікантів [3, с. 162].

Сучасні психолінгвістичні й психологічні дослідження підтверджують вагомий вплив мовлення на психофізіологічний стан людини: зокрема, Ліза Фельдман Барретт доводить, що слова й комунікативне середовище безпосередньо впливають на роботу мозку та емоційний стан, а агресивна або токсична мовленнєва взаємодія здатна спричиняти стресові реакції організму. Хоча людський мозок

може адаптуватися до короткочасних стресових впливів, систематична словесна агресія формує хронічний стрес, який негативно позначається як на психічному, так і на фізичному здоров'ї, поступово виснажуючи ресурси організму. Дослідження засвідчують, що тривале перебування в агресивному мовленнєвому середовищі може мати навіть нейрофізіологічні наслідки, підвищуючи ризики захворювань, що дає підстави розглядати слово як потужний чинник впливу на людину: «Слово є потужною енергетичною сутністю, що впливає на свідомість, волю людини і мотивує її на соціальне конструювання або соціальну деструкцію» [2, с. 6]. Слушною є думка Ю. Єркової про те, що звичні мовні формули можуть мати прихований деструктивний вплив на підсвідомість і життєві процеси людини, адже слова формують її внутрішню й зовнішню реальність. Надлишок негативної інформації підживлює в людини почуття розпачу й безнадії.

Саме це зумовлює потребу в пошуку ефективних підходів до формування здорового мовлення, яке передбачає системну роботу над мовною компетентністю, розвитком емоційного інтелекту, медіаграмотності та дотриманням етичних принципів комунікації, що забезпечують гармонійний і безконфліктний мовленнєвий простір. Реалізацію цих завдань значною мірою покладено на освітню сферу, бо саме вона формує мовну особистість і закладає основи комунікативної поведінки.

Відтак сучасна освіта має не лише передавати знання про мовні норми, а й цілеспрямовано розвивати культуру слова, критичне мислення та здатність до конструктивного діалогу. Особливо виразно проблема гармонії й дисгармонії слова виявляється в освітньому середовищі, де мовлення вчителя й учнів виступає не лише засобом передавання знань, а й інструментом формування психологічного клімату класу. Урок як комунікативний простір може бути як зоною мовленнєвої гармонії – взаємоповаги, підтримки, діалогу, так і полем дисгармонії, коли домінують оцінювально-осудливі, іронічні чи агресивні мовні практики. Дисгармонійне слово на уроці породжує

напруження, знижує мотивацію до навчання, блокує мовленнєву активність учнів і формує страх комунікації, тоді як гармонійне, педагогічно виважене мовлення вчителя сприяє розвитку довіри, відкритості й продуктивної взаємодії. Відтак школа постає ключовим простором, у якому закладаються основи мовленнєвої екології особистості, а отже, формування культури гармонійного слова має стати одним із пріоритетів сучасної мовної освіти.

Не менш важливим є впровадження інтерактивних методів навчання, що моделюють реальні комунікативні ситуації та сприяють формуванню навичок ненасильницької комунікації. Крім того, освітній простір повинен виступати прикладом екологічного мовлення, де повага, толерантність і мовленнєва етика є невід’ємними складниками щоденної взаємодії. «Наука, як феномен культури «...має світоглядні цінності, що пронизують усю масу людського знання» [4, с. 9].

Отож цифровізація суспільства зумовлює глибокі трансформації мовлення й комунікативної поведінки, які мають амбівалентний характер: з одного боку, розширюють можливості взаємодії, з іншого – знижують мовну культуру, спричиняють фрагментарність мислення та поширення деструктивних мовних практик. У цьому контексті комунікативна екологія постає як необхідна теоретико-практична парадигма, спрямована на збереження якості мовлення, етичності комунікації та психоемоційного благополуччя особистості. Формування здорового мовлення можливе лише за умови інтеграції мовної нормативності, критичного мислення, емоційного інтелекту та медіаграмотності, а ключову роль у цьому процесі відіграє освіта як інституція формування мовної особистості та культури відповідального слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднарєнко О., Сидорєнко О, Боднарєнко Ю. Екологічність як складова культури мовлення сучасного українця. *Філологічні трактати*. 2023. Том 15. Випуск 2. С. 7 – 16.

2. Дрогомирецька Н.Т., Калічак Ю.Л. Розвиток монологічного мовлення у молодших школярів: методичний контекст. Сучасна українська освіта: виклики, стратегії, технології : збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дрогобич, 21–22 березня 2024 року) / за ред. Т. Пантюк, А. Федорович. Дрогобич : Видавництво «Трек ЛТД», 2024. С. 161 – 165.
3. Киселюк Н. Вплив емоцій на екологічність спілкування (на матеріалі сучасного англomовного дискурсу). *Молодий вчений*. 2018. Випуск 3.2(55.2). с. 5 – 8.
4. Киселюк Н. Вплив емоційності на екологію комунікації (на матеріалі сучасного англomовного дискурсу). *Наукові записки. Серія філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч. I. С. 160 – 163.
5. Кримський С. Про софійність, правду, смисли людського буття : збірник науково-публіцистичних і філософських статей. 2010. 245 с.
6. Судук Ю., Омельченко А. Комунікативні трансформації як наслідок розвитку сучасних цифрових технологій. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. *Серія : Економічні науки*. 2025. Випуск 2(110). с. 300 – 309.
7. Тараненко К. Екологічна комунікація в медіапросторі : монографія. Рига, Izdevniecība «Baltija Publishing», 2021. 140 с.
8. Філл А. Мова та екологія: еколінгвістичні перспективи для 2000 року і далі. *Прикладна лінгвістика для XXI століття*. Токіо, 2000. 120 – 122.
9. Kalichak Yu. L. Implementation of the principle of natural correspondence in ecological and physical education of preschooler. Physical Education and Sports in Ukraine and the European Community: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 120 – 144.
10. Kalichak Yu. L. Information and communication competence as a means of cultivating teachers' academic culture in the digital educational environment Academic Culture of a Teacher-Researcher in the Scientific and Educational Space: Global, European, and National Contexts:

Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 197 – 222.

11. Stibbe A. *Ecolinguistics : Language, Ecology and the Stories We Live By*. London : Routledge, 2015.
https://www.academia.edu/31815240/Ecolinguistics_Language_ecology_and_the_stories_we_live_by

EXPRESSIVENESS OF SCIENTIFIC SPEECH AS A FACTOR IN CREATING A HEALTH-PRESERVING EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Iryna PATEN, Viktoriia PITS

Drohobych

The modern educational space is oriented not only towards the development of students' subject competencies but also towards creating conditions to preserve their psycho-emotional, intellectual, and communicative health. Consequently, the concept of a health-preserving educational environment takes on a broader meaning, encompassing not only physical safety but also cognitive comfort, psychological balance, and a favorable communicative climate.

The linguistic organization of the educational process is an essential factor of such an environment. It is through instructional text, oral explanation, scientific communication, and pedagogical discourse that the teacher conveys knowledge, shapes students' ways of thinking, and develops their cognitive strategies. Overly standardized speech, saturated with terminology and difficult to comprehend often creates additional cognitive strain, reduces motivation for learning, and complicates the assimilation of information.

In view of this, understanding the expressiveness of scientific speech as a means of optimizing the perception of instructional information becomes particularly significant. The relevance of this study stems from the need to conceptualize the linguistic resources required to create a comfortable educational environment in modern schools. The traditional approach to scientific style as strictly neutral and devoid of expressive elements is currently being reconsidered.

Contemporary research indicates that the use of figurative stylistic devices is natural for scientific speech, as humans possess not only a need for an objective description of the world but also an inherent capacity for evaluative activity. Moreover, expressiveness is even desirable in the scientific style, as it strengthens argumentation, facilitates the perception of complex information, and fosters interest in scientific issues. "The

organic nature of using expressive elements in scientific works can be accounted for by the syncretic nature of human cognition and scientific activity, which is not limited solely to logical operations” [1, p. 10].

This issue is of particular importance in school practice, where the linguistic form of presenting educational material directly affects students' psycho-emotional state, their level of learning anxiety, and their ability to effectively assimilate knowledge.

The purpose of this article is to analyze the expressive potential of scientific speech and to substantiate its role in creating a health-preserving educational environment by providing cognitive comfort and optimizing the perception of instructional information.

The scientific style is one of the leading functional styles of the modern Ukrainian literary language. It facilitates communication within the fields of science, education, and professional activity, fulfilling the functions of reporting, explaining, arguing, and systematizing knowledge.

Traditionally, scientific style is defined as highly rational, logical, and standardized, oriented toward precision, objectivity of presentation, and the rational perception of information. Its characteristic features include logical consistency, evidence-based reasoning, terminological accuracy, abstraction, generalization, and structuredness.

The primary purpose of scientific speech is not only to convey information but also to direct the recipient's intellectual activity, as the main goal of a scientific text is to compel the reader to ‘think in a certain direction’ [8, p. 153]. This is why the quality of the linguistic organization of an instructional text directly affects the cognitive comfort of learners. However, excessive standardization often leads to the creation of texts that are difficult to comprehend even for experts. P. Selihey emphasizes that a significant portion of modern scientific texts acquires features of a pseudo-scientific style, characterized by overloaded constructions, artificial complexity, and communicative opacity [3].

In the school environment, such a stylistic organization of instructional texts creates an additional barrier to the assimilation of knowledge, provokes intellectual fatigue, and increases the level of

cognitive strain.

Therefore, linguistic accessibility, logical clarity, and the stylistic expressiveness of the instructional text are essential components of a health-preserving educational space.

In modern linguistics, expressiveness is viewed as a property of linguistic units to enhance the logical and emotional content of an utterance, activate the recipient's attention, and ensure communicative impact [4].

The identification of emotional and expressive components in scientific texts is based on the premise that the emotional and the rational constitute a single cognitive mechanism for perceiving reality. Consequently, any manifestations of the author's individuality or the peculiarities of their creative thinking are inevitably linked to the fixation of subjective elements within a scientific text [5, p. 185]. This provides grounds to view expressiveness not as a deviation from the norms of scientific style, but as a natural manifestation of the cognitive nature of scientific thinking.

V. Chabanenko outlines the nature of this phenomenon in more detail: expressiveness is an enhanced, intensified expressivity – a socially and psychologically motivated property of a linguistic sign that removes the automaticity of perception, maintains heightened attention, activates thinking, and evokes emotional engagement in the reader [6].

At the same time, it is important to consider the subjective dimension of this phenomenon: expressiveness is linked to an individual's ability to enhance the clarity and impact of their utterance. It is subjective in nature, as it is determined by the speaker's cognitive and emotional perception and is measured against a certain normative scale [7, p. 282]. In scientific discourse, this subjectivity does not contradict the objectivity of presentation; rather, it ensures its communicative effectiveness, provided there is stylistic balance.

Expressiveness differs from emotionality: while emotionality conveys feelings, expressiveness in scientific discourse serves primarily intellectual and communicative purposes.

M. Bahan defines this phenomenon as intellectual expression – an intellectual and emotional intensity of presentation aimed at activating the recipient's consciousness [1, p. 16].

In a scientific text, expressiveness performs the following functions: strengthens argumentation; emphasizes key points; clarifies complex concepts; facilitates the perception of information; activates cognitive activity.

It is these functions that determine its significance for the educational environment.

A health-preserving educational environment involves minimizing the factors that cause psycho-emotional overload in students.

One of such factors is the cognitive oversaturation of the text: an excessive number of terms, cumbersome syntactic constructions, clichéd presentation, and logical opacity. This problem is most evident in the structure of instructional texts, particularly in the content of modern school textbooks. The language of many school textbooks is far from perfect: “the material is presented in a complex and uninteresting manner, with too many clichés and officialisms, unfamiliar terms, and a predominance of long, tangled, and monotonically constructed sentences” [2].

Such texts cause intellectual fatigue, reduce concentration, and foster a negative attitude toward the educational material.

On the contrary, expressively organized scientific speech promotes: structured perception; reduced cognitive load; sustained attention; the formation of intrinsic motivation; and psychological comfort.

Thus, expressiveness can be regarded as an essential tool for cognitive health preservation.

In modern scientific speech, expressiveness is realized through lexical and syntactic means.

Lexical means include: evaluative adjectives and adverbs: *important, essential, illustrative, convincingly, distinctly*; intensifying components: *specifically, only, primarily, extremely*; metaphorical constructions: *the seed of truth, a bridge between theory and practice, information explosion*.

In scientific discourse, metaphor serves a cognitive rather than

decorative function; it concretizes abstract concepts and facilitates their comprehension.

Syntactic means include: parenthetical constructions; rhetorical accents; logical repetitions; parcellation; and gradation. It is the syntactic level that is most productive for creating restrained scientific expressiveness.

The use of expressive means in teaching promotes the development of students' stylistic competence. In Ukrainian language classes, it is appropriate to: analyze fragments of scientific texts regarding their communicative effectiveness; compare standardized and expressively organized texts; model original scientific utterances; edit overloaded constructions.

Such tasks not only shape linguistic culture but also contribute to creating a situation of success, reducing the fear of making mistakes, and maintaining a positive emotional background for learning.

This is particularly important in the context of the modern school, where a student's psychological comfort becomes one of the decisive criteria for the quality of the educational process.

Thus, the expressiveness of scientific speech emerges as a vital factor in creating a health-preserving educational environment, as it ensures the cognitive comfort of learners, optimizes the perception of instructional information, and reduces the level of intellectual overload. Unlike emotionality, it possesses an intellectual-communicative character and is aimed at the logical enhancement of content. The use of its lexical and syntactic means increases the accessibility of scientific presentation, activates cognitive activity, and fosters a positive attitude toward learning.

In this way, the stylistically competent organization of instructional texts serves not only as a linguodidactic factor but also as a health-preserving condition for the modern educational process.

REFERENCES

1. Bahan, M. Expressiveness of modern Ukrainian-language scientific discourse : limits of the possible. *Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series : Philology*. Vol. 20, Issue 1, 2017, P. 9 – 17.

2. Round table “The language of textbooks for general secondary educational institutions: current state and a look into the future”. *The Ukrainian Language*, 2015. Issue 1, P. 131 – 138.
3. Selyhey, P. Ukrainian scientific text: problems of communicative competence and stylistic excellence : Extended abstract of Doctor’s thesis in Philology. Kyiv, 2016. 38 p.
4. The Ukrainian Language : [encyclopedia]. / V. Rusanivskyi, O. Taranenko, & M. Ziabliuk (Eds.). [2nd ed.]. Kyiv : M. P. Bazhan Ukrainian Encyclopedia Publishing House, 2004. 824 p.
5. Kalichak Yu. L. Information and communication competence as a means of cultivating teachers’ academic culture in the digital educational environment Academic Culture of a Teacher-Researcher in the Scientific and Educational Space: Global, European, and National Contexts: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 197 – 222.
6. Kholiyavko, I. Means of expressiveness in Ukrainian linguistic scientific articles. *Scientific Journal of the Lviv State University of Life Safety «Lviv Philological Journal»*, 2020. Issue 8, P. 185 – 190.
7. Chabanenko, V. Fundamentals of linguistic expression : monograph. Kyiv : Vyshcha Shkola, 1984. 168 p.
8. Chaikovska, Ye. The concepts of «emotivity» and «expressiveness» in the language of science. *Linguistics of the 21st Century : New Research and Perspectives*. Kyiv : Lohos, 2012. P. 279 – 287.
9. Chechel, I. Scientific text as a unit of linguistic research. *Scientific Notes of Vinnytsia National Agrarian University. Series : Social Sciences and Humanities*. 2013. Issue 1. P. 153 – 162.

EDUCATIONAL COOPERATION AS A FACTOR IN CREATING A HEALTH-PRESERVING ENVIRONMENT IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

**Lesia PITS, Sviatoslav PATEN,
Drohobych**

Modern education is aimed at achieving high learning outcomes and preserving the mental, emotional, and social well-being of students. A person's state of health is formed under the influence of a complex of factors, among which social conditions and lifestyle occupy a leading place, demonstrating the significant role of the social environment in preserving the physical and psycho-emotional well-being of the individual. In this context, the educational space acquires special significance, as it must ensure not only the academic development of students but also the creation of conditions to support their psychological comfort and emotional safety. This problem is particularly relevant in middle school, as it is during adolescence that learning motivation, the capacity for independent cognition, and constructive social interaction skills are actively formed.

Alarming trends in modern schools indicate a gradual loss of interest in learning among a significant portion of students already at the stage of basic secondary education. One of the reasons for this is an insufficient level of psychological comfort, the dominance of reproductive forms of learning, and a lack of positive emotional experience in educational activities. Consequently, the creation of a health-preserving educational environment, which entails psychological safety, emotional support, an atmosphere of trust, and opportunities for successful self-realization of students, becomes of particular importance.

Educational cooperation is one of the effective means of forming such an environment. In pedagogical science, it is considered a form of subject-to-subject interaction between the teacher and students, based on partnership, mutual understanding, and the collective achievement of learning outcomes. Educational cooperation contributes to reducing the level of learning anxiety, activates cognitive activity, and fosters positive

motivation for learning.

Educational cooperation is of particular importance in English lessons, where the effectiveness of learning directly depends on students' communicative activity, their readiness for interaction, and a positive emotional state. The communicative nature of the subject creates extensive opportunities for using interactive technologies, group work formats, role-plays, and other cooperative methods that ensure psychological comfort and create a situation of success for every student.

The purpose of the article is to substantiate the role of educational cooperation in creating a health-preserving educational environment and fostering positive learning motivation in students during English lessons.

In pedagogical science, the concept of cooperation is considered in close connection with the categories of partnership, interaction, and collaboration. The explanatory dictionary defines cooperation as a joint activity aimed at achieving a specific goal [1]. In the context of the educational process, educational cooperation is interpreted as the organization of interaction between the teacher and students, based on mutual understanding, support, and the collective achievement of learning outcomes [4, p. 132].

I. Sukhopara and I. Mandybura define educational cooperation as «a special form of educational interaction among children, in which children's personal initiative is revealed to the maximum, mutual exchange of information occurs, and a positive reaction to the «dissimilarity» of the interaction participants arises» [6, p. 69]. This perspective allows the phenomenon to be regarded not only as a didactic tool but also as an important means of psychological support for middle school students.

Ukrainian researchers claim that organizing the educational process based on cooperation has a positive effect on the psychological state of middle school students, contributes to the formation of stable intrinsic motivation, and reduces the level of learning anxiety. At the same time, they emphasize that interactive interaction in the educational environment activates cognitive activity, develops self-regulation skills, and provides favorable conditions for the socialization of adolescents. This is

particularly important in the context of modern educational transformations, as there is a growing need to create a psychologically safe environment oriented not only toward academic results but also toward supporting the emotional well-being of learners.

Modern pedagogy is increasingly oriented towards the humanization of the educational space, at the center of which is the student's personality, their needs, emotional state, and opportunities for self-realization. The educational activity of educational institutions should be based on original methods for developing various forms of thinking, creativity, and high socio-adaptive capabilities of the individual. The features of innovative education include the understanding of new, unusual (non-standard) situations, forecasting events, assessing the consequences of decisions made, orientation towards the future, etc. [5, p. 108]. Under such conditions, educational cooperation becomes an important factor in forming a health-preserving educational environment, as it ensures an atmosphere of trust, mutual respect, and emotional safety.

One of the fundamental conditions for the success of the educational process is learning motivation. It determines the orientation of a student's cognitive activity, their interest in learning, and their readiness to overcome difficulties. At the same time, positive motivation directly depends on the learner's emotional state. A constant fear of making mistakes, negative evaluation, or psychological discomfort can reduce learning activity and lead to a loss of interest in education.

Under such conditions, the organization of the educational process based on educational cooperation becomes of particular importance, as it is what creates a favorable psychological climate and ensures emotional support for students. In the process of joint activity, schoolchildren feel the support of the group, learn to interact, express their own thoughts, and react constructively to difficulties. An atmosphere of partnership and goodwill contributes to the formation of self-confidence and a positive attitude toward the educational process.

Another important pedagogical condition for fostering motivation is the creation of a situation of success. Vasyl Sukhomlynskyi emphasized :

Success in learning is the only source of a child's inner strength'. It is the positive experience of educational activity that forms middle school students' desire to take an active part in work, stimulates cognitive activity, and sustains intrinsic motivation.

Educational cooperation is particularly significant in English lessons, where learning effectiveness directly depends on students' communicative activity. During foreign language communication, adolescents often experience self-doubt, fear of making mistakes, or difficulty in expressing their own thoughts; therefore, psychological support and a friendly atmosphere are essential conditions for effective learning.

The communicative nature of English lessons creates extensive opportunities for implementing educational cooperation technologies. Among the most effective are interactive teaching methods, which involve active student interaction in the process of completing learning tasks. Group work formats, role-plays, brainstorming, heuristic conversations, project activities, and modeling of communicative situations all contribute to the development of cooperation skills. Such methods make the educational process emotionally engaging, increase interest in learning, and facilitate the active acquisition of knowledge.

Games occupy a special place among interactive technologies. A. Hordieieva notes that a game is always motivated, as its motive is directly contained within the process of the activity itself [3, p. 16]. The use of role-plays, speech situations, and elements of gamification helps students overcome the language barrier, develops communicative confidence, and creates a positive emotional background for the lesson [2].

Effective technologies of educational cooperation in English lessons include the following:

- the round table method, which fosters a culture of dialogue and argumentation skills;
- role-plays, which contribute to the development of communicative competence;
- brainstorming, which activates creative thinking;
- group modeling of situations, aimed at developing social

adaptability;

- creative and situational exercises, which ensure the use of the English language in conditions close to real-life communication.

While performing joint tasks, students learn to listen to each other, express their own thoughts with reasoning, support their partners, resolve conflicts constructively, and respond adequately to mistakes. Such skills have not only educational but also important social-emotional significance.

Assessment of students' activity results also plays an important role in fostering positive motivation. Substantive assessment is decisive, where the teacher emphasizes not only the mistakes but also the student's achievements, explains ways to overcome difficulties, and supports the desire for further development.

The use of educational cooperation technologies positively affects the psychological climate in the classroom, fosters partnerships between participants in the educational process, and creates conditions for students' emotional comfort. An atmosphere of trust and mutual support reduces the level of learning anxiety and helps adolescents feel confident while performing learning tasks.

Educational cooperation also ensures an increase in motivation to learn English, as it creates situations of success and engages students in active communicative activities. In the process of interaction, schoolchildren not only improve their language skills but also gain experience in social communication, responsibility, and mutual assistance.

Thus, educational cooperation acts as an important factor in creating a health-preserving educational environment, as it ensures students' psychological comfort and contributes to the formation of positive learning motivation and the development of social-emotional competence. Such interaction is particularly effective in English lessons, where communicative activity forms the basis of the educational process. Organizing learning on the basis of cooperation is an essential condition for preserving the psychological well-being of middle school students, increasing their cognitive activity, and improving the effectiveness of English language learning.

REFERENCES

1. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language. <https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F>.
2. Hordieieva, A. Methods of motivating the communicative activity of future philologists in the process of forming English grammatical competence. *Foreign Languages*. 2011. Iss. 2 (66). P. 16 – 21.
3. Hordieieva, A., Kulyk, S. Motivation of English communicative activity of primary school students using a grammatical game. *Foreign Languages*. 2012. No. 1. P. 17 – 21.
4. Kalichak, Yu. Adverse influence of mass media on the development of speech competence of junior schoolchildren. Innovations in education and science in the context of European integration : Scientific monograph . Volume 2. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 164 – 189.
5. Kovaliova, T. Teamwork as a pedagogical problem. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. 2020. Iss. 2 (333). Part II. P. 130 – 138.
6. Muromets, V. Foreign experience in using innovative technologies for the development of scientific and pedagogical staff in higher education institutions. *Problems and prospects for the development of the higher education system in modern society: a monograph*. Sofia, 2012. 188 p.
7. Sukhopara, I., Mandybura, I. Forming the skills of primary school students to cooperate with others in «I Explore the World» lessons. *Young Scientist*. 2021. No. 10 (98). P. 68 – 72.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕРГОТЕРАПІЇ У РОДИННОМУ КОЛІ

Тетяна ПОКУРБАНИЧ, Юрій КАЛІЧАК

м. Дрогобич

Ерготерапію вважають одним із ключових і перспективних напрямів сучасної реабілітації, котрий спрямований на відновлення, розвиток і підтримку повсякденних життєвих навичок людини. Вона базується на принципі залучення пацієнта до значущої діяльності, що володіє практичною цінністю у його щоденному житті.

Основною метою ерготерапії є досягнення максимальної самостійності людини у побутовій, соціальній та професійній сферах життєдіяльності.

У сучасній реабілітаційній практиці щоразу значимим вважається сімейно-орієнтований підхід. Він пропагує активну участь родини у процесі відновлення пацієнта та розглядає сім'ю, як природне середовище формування та закріплення життєвих навичок. Відтак ефективність ерготерапії головним чином залежить від рівня залучення родини до терапевтичного процесу.

Ерготерапія ґрунтується на біопсихосоціальній моделі здоров'я, котра трактує життєдіяльність людини як результат взаємодії фізичних, психологічних і соціальних факторів. Згідно з Міжнародною класифікацією функціонування [8], здоров'я людини розглядається не лише як відсутність хвороби, але й як здатність до активності та участі у житті суспільства [6].

Поза тим ерготерапія користується діяльнісним підходом, згідно з яким відновлення втрачених функцій здійснюється через виконання реальних життєвих завдань. Модель людської діяльності підкреслює взаємозв'язок між людиною, її діяльністю та середовищем, у котрому вона функціонує [4].

Таким чином, ерготерапія розглядає людину як активного учасника процесу власного відновлення, а не як пасивного отримувача допомоги зовні.

Родина різноманітними способами впливає безпосередньо на дитину вже від її народження. «Якість життя родини і характер

спілкування з найменшими її членами є фундаментом засвоєння з дитиною початкових звичок, котрі згодом диктуватимуть її поведінку» [2, с. 132].

Екологічна теорія розвитку підкреслює, що сім'я є мікросистемою, котра має найбільш безпосередній вплив на розвиток індивіда [3]. Саме в ній відбувається формування основних когнітивних, емоційних і соціальних структур особистості.

В контексті застосування ерготерапії родина розглядається як ключовий ресурс реабілітації. Домашнє середовище є природним простором, де пацієнт може постійно застосовувати набуті навички у реальних життєвих ситуаціях.

Родина забезпечує важливі складові ерготерапії :

- 1) природні умови щодо формування необхідних навичок;
- 2) регулярне повторення терапевтичних дій у домашніх умовах;
- 3) емоційну підтримку з боку усіх її членів;
- 4) зниження рівня тривожності і відчуття захищеності, а не залишення на одинці із собою;
- 5) стабільність і тяглість поведінкових змін.

Активна участь родини є одним із найважливіших факторів успішності ерготерапії. Члени родини не лише супроводжують пацієнта, але й є повноправними співучасниками відновлювального процесу.

Основні функції родинного кола в процесі здійснення ерготерапевтичних заходів :

- 1) допомога у виконанні щоденних елементарних завдань із самообслуговування;
- 2) створення максимально безпечного здоров'язбережувального середовища;
- 3) постійний моніторинг регулярності виконуваних вправ;
- 4) мотиваційна й емоційна підтримка;
- 5) закріплення навичок у побуті [3, с. 132].

Модель «людина–діяльність–середовище» підкреслює, що ефективність діяльності залежить від взаємодії всіх трьох

компонентів, включно із родинним середовищем [5].

Психологічний стан пацієнта справедливо вважають критично важливим упродовж усього періоду реабілітації. Родина завжди залишається основним джерелом емоційної підтримки, що впливає на мотивацію та результативність терапії.

Позитивний психологічний клімат сприяє створення таких умов :

- 1) формування впевненості щодо власних можливостей;
- 2) відчутного зниження рівня стресу;
- 3) значному підвищенню відчуття залученості у терапевтичний процес;
- 4) швидкому та ефективному засвоєнню навичок.

Відповідно до підходів World Health Organization, соціальна підтримка є одним із ключових факторів відновлення нормального функціонування людини [7].

Згідно з American Occupational Therapy Association, участь родичів у реабілітаційних заходах суттєво підвищує ефективність втручання та сприяє значному поліпшенню функціональних результатів здійснюваної терапії [5].

Родинна педагогіка розглядає родину основним інститутом виховання, у якому формуються практично всі базові життєві компетентності.

У родинному колі відбувається формування, закріплення, а також відновлення соціально-побутових навичок внаслідок щоденної взаємодії, спільної діяльності й надзвичайно безпосереднього емоційного контакту, котрий важко досягається поза межами товариства найрідніших людей [2, с. 132].

Цей підхід повністю узгоджується з принципами ерготерапії, адже обидві системи базуються на опануванні вмінь та навичок через практичну діяльність у природному середовищі.

Залучення членів родини до реабілітаційного процесу забезпечує більш стійкі та довго триваліші його результати. Навички, сформовані у природному середовищі, краще автоматизуються та легше переносяться у різні життєві ситуації.

Крім того, родинна участь суттєво зменшує ризик регресу навичок після завершення професійної терапії, що вважаємо важливим аспектом довгострокової ефективності ерготерапії.

Попри високу ефективність родинно-орієнтованого підходу, у практиці можуть виникати певні труднощі, котрі впливають на результативність реабілітації. Одним із основних бар'єрів є недостатня обізнаність членів родини щодо принципів ерготерапії та їх ролі у процесі відновлення [9].

Постійний моніторинг людини з порушеннями функцій часто супроводжується стресом, тривожністю та фізичною втомою, що негативно впливає на якість виконання рекомендацій ерготерапевта [6]. Не менш значущою проблемою є обмеженість часу та ресурсів у сім'ї, особливо якщо батьки поєднують догляд із роботою або мають інших дітей [2, с. 132].

Особливої уваги заслуговує проблема емоційного вигорання родичів, котрі тривалий час залучені до процесу догляду та реабілітації. Постійне фізичне й психологічне навантаження, відсутність достатнього часу на відпочинок та необхідність поєднання різних соціальних ролей призводять до зниження емоційного ресурсу родини. У таких умовах може зменшуватися рівень толерантності, зростати рівень тривожності та виникати байдужість до процесу відновлення, що безпосередньо впливає на ефективність ерготерапевтичного втручання [6].

Вигорання також може проявлятися у втраті мотивації до співпраці з фахівцями, ігноруванні рекомендацій або формальному їх виконанні. Це підкреслює необхідність психологічної підтримки родини, інформування та залучення її до процесу реабілітації як рівноправного партнера [10, с. 13].

Ерготерапевт виконує не лише функцію спеціаліста, але й виступає як консультант для родини загалом, навчаючи її способам правильної підтримки пацієнта [8, с. 32].

Фахівець допомагає родині усвідомити стан пацієнта, адаптувати побутове середовище та уникати надмірної опіки, котра може

знижувати рівень самостійності [6].

Також важливим компонентом родинно-орієнтованого підходу є адаптація домашнього середовища до потреб людини з порушеннями функціонування. Ерготерапія передбачає створення безпечного, доступного та функціонального простору, котрий сприяє максимальній самостійності у виконанні повсякденних дій. Це може передбачати зміну розташування меблів, використання допоміжних засобів, облаштування робочих і побутових зон відповідно до можливостей пацієнта [5].

Водночас у родинях можуть виникати труднощі з реалізацією таких змін через обмежені матеріальні ресурси, недостатнє розуміння важливості адаптації або небажання змінювати звичний побут. У деяких випадках члени родини можуть недооцінювати значення навіть незначних модифікацій середовища, хоча саме вони суттєво впливають на рівень незалежності та якість життя людини [2, с. 132]. Це може включати використання допоміжних засобів, зміну організації простору та спрощення побутових завдань, що дозволяє людині краще функціонувати у повсякденному житті [7].

Отже, ефективна адаптація середовища вимагає тісної співпраці між ерготерапевтом і родиною, а також поетапного впровадження змін із урахуванням індивідуальних потреб і можливостей родинного кола загалом.

Важливим аспектом родинно-орієнтованої ерготерапії є соціальна адаптація людини, котра передбачає її інтеграцію у повсякденне життя суспільства. Це об'єднує формування навичок спілкування, самостійності, участі у навчанні, праці та дозвіллі. Родина відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки саме вона створює перші умови для соціальної взаємодії та підтримує розвиток необхідних соціальних умінь [6].

Разом із тим, у процесі соціальної адаптації можуть виникати певні труднощі, зокрема соціальна ізоляція, обмежене коло спілкування або недостатня підтримка з боку оточення. Часто родини стикаються з нерозумінням чи стигматизацією з боку суспільства, що

може знижувати їхню активність у залученні дитини чи дорослого до соціального середовища. Це, у свою чергу, уповільнює формування соціальних навичок та зменшує рівень самостійності [7, с. 12].

Окрім цього, надмірна опіка з боку батьків може обмежувати можливості для розвитку соціальної незалежності, оскільки людина не отримує достатнього досвіду самостійної взаємодії з оточенням. Тому важливо поступово розширювати соціальні контакти, заохочувати участь у групових видах діяльності та створювати умови для активної взаємодії з суспільством [6].

Залучення членів родини до реабілітаційного процесу покращує перенесення навичок у реальне життя, адже навички формуються і ефективніше автоматизуються у природних умовах [4].

Також участь родини зменшує ризик втрати набутих навичок після завершення професійної терапії [2].

Висновки. Ерготерапія є ефективним напрямом реабілітації, спрямованим на відновлення та розвиток повсякденних життєвих навичок людини. Її особливість полягає в тому, що результат досягається через залучення пацієнта до значущої діяльності та її перенесенням у реальні життєві умови.

Здійснений аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що надзвичайно важливим чинником підвищення ефективності ерготерапії є участь усієї родини у реабілітаційному процесі, адже вона забезпечує природне середовище для формування, закріплення та автоматизації навичок, бо тривала щоденна взаємодія сприяє постійному повторенню необхідних дій.

Окремо підкреслимо необхідність поєднання професійного втручання ерготерапевта та активної участі родини, що уможливить безперервність реабілітаційного процесу та ефективніше перенесення сформованих навичок у повсякденне життя.

Отже, ерготерапія в умовах родинного кола є більш результативною, оскільки дозволяє інтегрувати терапевтичний процес у природне середовище людини, що сприяє підвищенню рівня її самостійності та соціальної адаптації.

Родина є ключовим фактором ефективності, оскільки забезпечує природне середовище для формування та закріплення навичок, емоційну підтримку та безперервність реабілітаційного процесу.

Таким чином, родинно-орієнтований підхід підвищує результативність ерготерапії та сприяє кращій соціальній адаптації людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калічак Ю. Л. Підготовка вихователя у контексті використання ідей родинної педагогіки. Україна та світ: сучасні парадигми розвитку суспільства: колективна монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 39–51.
2. Калічак Ю. Л. Родинна педагогіка : тексти лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 132 с.
3. Bronfenbrenner U. Making Human Beings Human : Bioecological Perspectives on Human Development. Thousand Oaks : SAGE Publications, 2005. 306 p.
4. Kalichak U., Kalichak Yu. The problems of formation of the healthy modus vivendi of students of higher education establishments in the sphere of health protection. Human health : realities and prospects. Monographic series. Volume 3. Health and Nutrition, edited by Nadia Skotna. Drohobycz : Posvit, 2018. P. 204 – 214.
5. Kalichak Yu. L., Ivanyuk Yu. M. Family upbringing in preschool system. Людина та соціум : сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти) : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 вересня 2019 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 35 – 38.
6. Kielhofner G. Model of Human Occupation: Theory and Application. 4th ed. Philadelphia : Lippincott Williams & Wilkins, 2008. 449 p.
7. Law M., Cooper B., Strong S. The Person–Environment–Occupation Model. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. 1996. Vol. 63, no. 1. P. 9–23.

8. Occupational Therapy Practice Framework : Domain and Process. 4th ed. *American Journal of Occupational Therapy*. 2020. Vol. 74, suppl. 2. P. 7412410010p1–7412410010p87.
9. World Federation of Occupational Therapists. Position Statement on Occupational Therapy. 2020. URL : <https://wfot.org/resources/> (дата звернення : 01.05.2026).
10. World Health Organization. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Geneva : WHO, 2001. 228 p.

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ – ВАЖЛИВИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДЛЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Оксана СЕНИШИН, Юрій КАЛІЧАК

м. Дрогобич

На сучасному етапі реформування української системи освіти, коли увага суспільства справедливо акцентується на національно-патріотичному вихованні дітей та молоді, а також на формуванні компетентнісного підходу педагогів, звернення до історичного досвіду Галицько-Волинської держави (1199 – 1349 рр.) набуває особливо важливого значення [1; 13; 15; 21]. Ця держава, що постала на землях Галичини та Волині як спадкоємець Київської Русі, не лише продемонструвала високий рівень державотворення, але й мала на той час надзвичайно розвинену систему виховання представників еліти та простого люду, котра ґрунтувалася на християнських, князівських і фольклорних традиціях своєї попередниці [5-11]. На наш погляд, ґрунтовне вивчення зазначених педагогічних практик може стати невичерпним джерелом упровадження інновацій для сучасних шкільних програм, особливо в контексті розвитку патріотизму та моральних якостей у теперішніх школярів.

Загальновідомо, що Галицько-Волинське князівство на чолі з видатними правителями на кшталт Романа Мстиславича та Данила Галицького, формувало систему освіти не як ізольований процес, а як невід’ємну частину державних і культурних перетворень. Педагогіка того часу була спрямована на виховання «достойного чоловіка» – воїна, управлінця та християнина. Основними принципами слугували яскраві приклади, котрі знаходимо в багатовіковій спадщині, зокрема у таких творах, як «Повчання Володимира Мономаха» та «Слова о законѣ и благодѣти» Іларіона, де наголошувалося на поєднанні фізичного гарту, духовного зростання та інтелектуального розвитку [6, с. 45]. Як тут не провести цілком очевидну паралель між цілими історичними епохами : князевичі з самого дитинства опановували тонкощі верхової їзди, майстерність стрільби з лука й довготривале та

зовсім не просте заняття – читання псалтиря, що можемо абсолютно справедливо порівняти із надзвичайно розповсюдженими сучасними державними інтегративними програми, котрі абсолютно реально можемо спостерігати у сучасній системі позашкільної освіти.

Одним із ключових елементів громадянського виховання в Галицько-Волинській державі була родинно-князівська модель. Князі, як-от Данило Галицький, особисто брали участь у формуванні характеру та особистості загалом своїх нащадків. За літописними даними, він «вчив синів своїм звичаєм», акцентуючи увагу вихованців на «чесності, мудрості та відданості Батьківщині» [2, с. 112]. Це досить передбачувано нагадує сучасну педагогіку партнерства, де батьки абсолютно рівноправно виступають повноцінними співтворцями освітнього процесу. На нашу думку, такий підхід помітно контрастує з формалізмом середньовічної Західної Європи, де освіта вибраної знаті чи окремих еліт була зосереджена переважно в монастирях, тоді як у Галичині та на Волині вона досить часто пронизувала князівські двори й боярські оселі. Діти зі шляхетських родин з п'яти-семи років долучалися до «дворових ігор» – своєрідних тренувань із шаблею, повноцінних полювань та надзвичайно емоційного обговорення відомих на той час літописів, що безпосередньо розвивало не лише тіло, але й характер його учасників.

Не менш важливим аспектом була роль Церкви в тодішньому досить своєрідному педагогічному процесі. Після хрещення Русі православні єпископи, як от Ярослав Галицький, очолювали духовне виховання. У Галицьких і Волинських єпархіях діяли школи при соборах, де навчали грамоти, співу та моралі за візантійськими зразками. Літопис «Галицько-Волинський» документально зафіксував непересічну подію, а саме, як митрополит Кирило у 1246 році благословляв освіту як основу «царського чину» [11, с. 78].

Надзвичайно цікавим є той факт, що православна церква не ігнорувала досить розповсюджені на той час народні традиції : виховання селянських дітей повсякчас передбачало використання

усних переказів богатирських подвигів й тогочасні обрядові ігри, котрі, безсумнівно, сприяли формуванню національної ідентичності та народної самобутності. Зазначені вище факти та події можна успішно трансформувати у процес проведення різноманітних шкільних уроків, запровадивши масштабну інтеграцію фольклору, що аж ніяк не суперечить рекомендаціям сучасних стандартів Нової української школи, а, навпаки, служить вдалим інструментом звернення до історичної багатовікової спадщини українського народу [12-16; 18-22].

Фізичне виховання в Галицько-Волинській державі носило переважно прикладний характер, котрий був справедливо продиктований тогочасними воєнними потребами [4; 18; 25; 26]. Юнаки проходили непростий період підготовки в численних «богатирських школах», що масово організовувалися при князівських дружинах, де опановували фехтування, кінну справу та засвоювали основи тодішньої тактики. Літописи описують численні турніри та змагання, котрі надзвичайно подібні до олімпійських ігор античності, але з яскраво насиченим християнським забарвленням – «перемога мала славити Бога, а не марнославство» [22, с. 203].

Для дівчаток виховання акцентувало головну увагу на веденні господарства, рукоділлі та моральній стійкості, що досить чітко відображає гендерні ролі зазначеної епохи. Однак, як справедливо зазначає відомий дослідник І. Крип'якевич, жінки князівського роду, на кшталт Анни Ярославівни, брали активну участь у перебігу культурного життя, безпосередньо впливаючи на освіченість нащадків [4, с. 156]. На наш погляд, зазначений досвід едукції є досить корисним для сучасної педагогіки, де широко культивуються прагнення рівних можливостей.

Соціальне значення педагогічної думки часів існування Галицько-Волинського князівства знайшов своє відображення в широкому застосуванні надзвичайно диференційованого підходу : еліта переважно формувалася для виключно державних справ, міщани – для організації торгівлі та розповсюдження різноманітних

ремесел, селяни – для ведення землеробства вкупі з елементами християнської моралі. Бояри наймали своєрідних «гувернерів» – часто ченців чи мандрівних книжників, котрі навчали елементарних знань з риторики та історії [12-16; 18-22]. Цей факт можна абсолютно спокійно вважати передумовою виникнення ренесансних гімназій. Детальні дослідження архівних фондів дозволяють переконливо стверджувати, що наявна на той час система освіти активно сприяла «культурному розквіту суспільства : з'явилися перші кам'яні храми з фресками, що слугували візуальними підручниками для неписьменних» [18, с. 34]. У сучасній педагогіці це можна інтерпретувати як своєрідний аналог сучасного мультимедійного навчання.

Особливої уваги потребує інтеграція творів мистецтва у виховний процес Галицько-Волинської держави, де фрески храмів Успіння в Галичі чи Холмської Богородиці слугували не лише релігійними іконами, але й дидактичними посібниками для неписьменних членів тогочасного суспільства. Дітей навчали внаслідок використання наявних візуальних сюжетів – «битви з монголами, коронування князів, що одночасно сприяло розвитку естетичного сприйняття оточенням та прищепленню історичної пам'яті» [18, с. 145]. На нашу думку, це досить геніальний прецедент для таких широко розповсюджених сучасних мультимедійних уроків, адже завдяки наочності, за твердженням Я. А. Коменського, матеріал краще запам'ятовується, аніж звичайний текст, унаслідок використання більшої кількості органів чуття людини. Цікавим фактом вважаємо є те, що навіть селянські діти через церковні свята активно долучалися до навчання, співаючи тропарі та хороводи, що дозволяло формувати культурну єдність різних поколінь.

Виховання в Галицько-Волинській державі також включало морально-етичний компонент через літописництво та повчальні тексти. «Повчання» Данила Галицького до синів підкреслювало смирення, справедливість і любов до народу, що резонує з принципами гуманістичної педагогіки того ж таки Я. А. Коменського.

Ці тексти читалися вголос на родинних вечірках, формуючи ніщо інше, як емоційний інтелект [23, с. 89]. На жаль, монгольська навала 1241 року порушила цю своєрідну систему освіти, однак її відлуння згодом можна буде констатувати в козацькій педагогіці [17 – 24].

Підсумовуючи все вище наведене, зазначимо, що педагогіка Галицько-Волинської держави – це органічний синтез християнства, князівських традицій і народної мудрості, котрий безпосередньо спрямований на всебічний та гармонійний розвиток особистості. Для сучасної освіти цей досвід пропонує моделі патріотичного виховання через ігрову діяльність, родинне партнерство та культурну спадщину. Уроки історії, зокрема проєктні роботи про Романа Мстиславича, могли б оживили шкільні заняття, а повернення до національних історичних джерел відчутно зміцнить національну ідентичність сучасних учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів 3-тє видання, доопрацьоване і доповнене. Київ : Знання, 2008. 566 с.
2. Галицько-Волинський літопис / пер. і комент. Л. В. Махновця. Зарубіжні джерела про державність та право України. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 124 – 280.
3. Голод Н. Р. Організаційно-методичні особливості фізичного виховання військової еліти в Галицько-Волинській державі. *Спортивна наука України*. 2017. № 4 (80). С. 18 – 24.
4. Голубець В. Данило Галицький : Життя і діяльність : монографія. Львів : Апріорі, 2015. 200 с.
5. Гриценко М. С. Витоки української етнопедагогіки : виховні ідеали Княжої доби. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 3. С. 45 – 52.
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси : У 12 томах Київ : Наукова думка, 1993. Т. 5. 512 с.
7. Коляда М. Г. *Історія педагогіки України* : навчальний посібник Харків : Бурун Книга, 2011. 288 с.

8. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 527. URL : <https://mon.gov.ua/>.
9. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь : монографія. Київ : Альтернативи, 1998. 336 с.
10. Котляр М. Ф. Княжа служба в Галицько-Волинській Русі XIII ст. : монографія Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 174 с.
11. Крип'якевич І. П. Історія України : монографія. Львів : Світ, 1990. 312 с.
12. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. 4-те видання, видрукуване. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 410 с.
13. Літопис Руський / за виправленим текстом Л. В. Махновця. Київ : Дніпро, 1989. XVI+591 с.
14. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / за редакцією М. Г. Стельмаховича. Київ : ІЗМН, 1999. 356 с.
15. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навчальний посібник. Київ : Вікар, 2003. 335 с.
16. Пахльовська О. Ю. Civitas Ruthenia : Галицько-Волинська держава як модель європейської інтеграції України в середні віки : монографія. Київ : Либідь, 2018. 112 с.
17. Приступа Є. Н., Пилат В. С. Традиції української національної фізичної культури. Львів : Троян, 1991. Ч. 1. 142 с.
18. Смолій В. А. Історія України : підручник. Київ : Заповіт, 2018. 456 с.
19. Ступарик Б. М. Ідея національної школи в ракурсі історичного розвитку : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2000. 164 с.
20. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до вивчення : монографія. Київ : Магістр-S, 2005. 252 с.
21. Ткаченко А. В. Християнські цінності як основа виховання молоді в освітніх осередках Галицько-Волинського князівства. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 4. С. 112–119.

- 22.Толочко П. П. Київська Русь : монографія. Київ : Либідь, 1996. 256 с.
- 23.Франко І. Я. Західноруська народність : Студії та начерки : монографія. Київ : Літопис, 2001. 178 с.
- 24.Цьось А. В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XX ст. : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2005. 412 с.
- 25.Ятченко В. Ф. Лицарська етика та військово-фізична підготовка у державотворчих процесах Галицько-Волинської Русі. *Українознавство*. 2014. № 2. С. 89 – 95.

YAROSLAV THE WISE AS AN EDUCATOR THE IMPORTANCE OF EDUCATION AND UPBRINGING IN KYIVAN RUS AND THE POSSIBILITIES OF TEACHING THE TOPIC IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Nadia SOSNA

Drohobych

The figure of Yaroslav the Wise is traditionally associated with the flourishing of Kyivan Rus, the strengthening of the state and the development of law. However, his contribution to education and upbringing, which often remains outside the main attention, is no less important. It was during his reign that the processes of spreading literacy, the formation of book culture and the establishment of education As a social value were noticeably activated. Addressing this topic is important not only from a historical but also from a pedagogical Point of view. An analysis of Yaroslav the Wise's activities allows us to trace the origins of organized education in Ukrainian lands, as well as to understand the role of education and upbringing in the formation of society at that time. It is especially valuable that educational processes in Kyivan Rus developed in close connection With moral and spiritual guidelines, which gives them a complex character. This article attempts to examine Yaroslav the Wise not only as a statesman, but primarily as an educator who understood the importance of knowledge and education for the development of the state. The main attention will be focused on the peculiarities of the prince's educational activities, the development of book culture, and the educational significance of his policy in the context of Kyivan Rus. The figure of Yaroslav the Wise should be considered through the prism of broader cultural and educational processes that took place in Kyivan Rus' in the 11th century. His activities fell on a period when the state not only strengthened its political positions, but also actively formed its own spiritual and intellectual tradition. That is why attention to education and upbringing was not accidental, but corresponded to the general needs of the development of society. Thus, addressing the figure of the prince as an educator allows us to more deeply understand the origins of educational

traditions in Ukrainian lands. This makes it possible not only to reconstruct historical experience, but also to trace the ideological principles that influenced the further development of pedagogical thought and the formation of ideas about the role of knowledge in the life of society.

One of the main areas of Yaroslav's activity was education. The prince understood the need for educated people in management and the importance of literacy. During his rule, this industry developed even more, schools were opened, mainly at churches for children of the nobility and clergy. Gradually, they became accessible to wider sections of the population, which had a very positive impact. For example, at the St. Sophia Cathedral, Yaroslav the Wise founded a new type of school, where students learned not only literacy, but also Greek and Latin, studied the basics of medicine and studied the philosophical works of the best philosophers of the world. The main feature was that education at that time combined both learning and upbringing. At that time, students not only gained knowledge, but also formed moral qualities in themselves, among them respect for elders, discipline and responsibility. Therefore, it can be to say that at that time education performed an important function for pedagogy [2, p. 112].

During the reign of Yaroslav the Wise, new schools were opened in Kyiv, Novgorod, Volodymyr-Volynskyi and other cities. Many representatives of the privileged classes were familiar with not only elementary literacy. Princes, boyars, warriors, not to mention scribes, knew foreign and ancient languages. The spread of writing was accompanied by the creation of libraries. The first libraries were created at churches and monasteries. The largest (founded by Yaroslav the Wise) was located in St. Sophia Cathedral, and at first there were about 1,000 copies of books. Copying of books was also organized here. Thanks to this work, the book fund of Kyivan Rus amounted to at least 130 – 140 thousand volumes. A hand-written, parchment-made, richly decorated book cost a lot of money – about the same as a small estate or a city house. During the Kievan state, a fundamentally important process of separating science into an independent branch of spiritual culture began. Ties with Byzantium –

the main guardian of the ancient heritage, almost lost in Western Europe – were very important. The result of the accumulation of data in various fields of knowledge was the creation of encyclopedias. The first encyclopedia in Russia was the «Collection» of Metropolitan Hilarion (1073). During the years of the prince's reign, more books were written than during the entire existence of Kievan Rus. During the prince's lifetime, about 1,000 copies were copied. And he began to create his invaluable library 17 years before his death. Yaroslav loved books very much and read them often. Having gathered many.

Scribes and translators, he multiplied the number of books in Russia and gradually introduced them into use. Since then, book wisdom has been firmly established among the Citizens. And so that all this manuscript heritage could pass to Sophia Kiev. The heirs needed to find a reliable place for storage. This place was the library of Yaroslav the Wise [9, p. 73].

In general, education was closely related to upbringing in Kievan Rus. The main Goal was to form a harmonious personality that would combine Faith, morality, and knowledge. The legal System played an important role in this process. In particular, «Russkaya Pravda» was founded by Yaroslav the Wise in 1016. It was the first written collection of laws in Rus, it was based on customary Law and put an end to bloody feuds. «Russkaya Pravda» instilled respect for the law, responsibility, and justice, and also contributed to the legal consciousness of the population. Therefore, we can say that pedagogical influence can be exercised not only through education, but also through legal norms [3, p. 89]; [10, p. 215].

International ties also played an important role in education, Yaroslav the Wise had many nicknames, including the «father-in-law of Europe.» He was nicknamed so because his children married representatives of various European dynasties, which had many advantages. In particular, this allowed for integration into European education and culture. This contributed to the exchange of knowledge, cultural traditions, and educational practices. The influence of Byzantine and Western European culture contributed to the enrichment of the educational process and the raising of its level.

The study of the figure of Yaroslav the Wise in the school history course has significant Educational and educational potential. For effective assimilation of the material, it is advisable to Use modern pedagogical approaches. One of the effective methods is problem-based learning, which involves posing Questions to students that stimulate them to think. For example: «Why is Yaroslav the Wise called an educator?» or «What was the importance of education for the development of the state?». The method of working with historical sources is also important. Students can be offered excerpts from chronicles or legal documents, which will contribute to The development of analytical thinking and the ability to work with information. It is also advisable to use interactive teaching methods, in particular: discussions; role-playing games; group work; creating projects. For example, students can complete a project on the topic «Education in Kievan Rus» or model a lesson in a school during the time of Yaroslav the Wise. Particular attention should be paid to interdisciplinary connections, combining history with literature, art and civic education. This allows you to form a Holistic idea of the era [4, p. 56]; [12, p. 98].

The practical significance of the study of the figure of Yaroslav the Wise as an educator lies in the possibility of applying the historical experience of the development of education and upbringing in Kyivan Rus in the modern educational process. Analysis of the prince's educational activities allows not only to understand the origins of the Ukrainian pedagogical tradition more deeply, but also to use its individual elements in the formation of modern approaches to teaching and educating students in secondary education institutions.

First of all, it is important to realize the role of education as a state-building factor. During the reign of Yaroslav the Wise, education served as a tool for strengthening the state, spreading writing, and forming a single cultural community. In modern conditions, this experience can be used to educate civic consciousness, patriotism, and responsibility of students, which is one of the key tasks of the New Ukrainian School. Practical significance also arises from the possibility of using historical examples to form students' value orientations. Yaroslav the Wise's educational

activities were based on a combination of knowledge and moral education, which was reflected in the development of book culture and the expansion of Christian values. This gives grounds to use relevant historical plots in history, civic education and literature lessons to form ethical norms, respect for knowledge and cultural heritage.

Special attention should be paid to the development of bookishness and translation activities, which were actively supported by the prince. The establishment of a library at St. Sophia Cathedral and the organization of translations of foreign works contributed to the integration of Kyivan Rus into the European cultural space. In a modern school, this aspect can be used to popularize reading, develop students' information culture and form an interest in intercultural dialogue.

In addition, an important practical aspect is the use of the research material in educational work. The figure of Yaroslav the Wise as a wise ruler, patron of education and culture can serve as an example for imitation, forming positive models of behavior and leadership qualities in students. This is especially relevant in the conditions of modern society, which requires educated, responsible and morally stable citizens.

The practical significance of the study is also manifested in the possibility of cross-curricular integration. The topic of Yaroslav the Wise's educational activities can be used not only in history lessons, but also in courses of Ukrainian literature, art, ethics and civic education. Such an approach contributes to the formation of a holistic worldview of students and the development of critical thinking.

The aspect of international relations of Kyivan Rus', which actively developed during the reign of Yaroslav the Wise, is also important. Dynastic marriages of his children with representatives of European ruling dynasties contributed to cultural exchange and the spread of educational traditions. This allows the modern educational process to focus on the importance of intercultural communication, openness to the world, and mutual enrichment of cultures.

CONCLUSIONS

As a result of the research, it was established that the activities of

Yaroslav the Wise played a decisive role in the formation and development of education and upbringing in Kyivan Rus. His reign was a period of active cultural and intellectual upsurge, within which education began to be considered an important factor in state development and social stability. It was found that the educational policy of Yaroslav the Wise was based on a combination of religious, moral and practical aspects of education.

The opening of schools, the spread of literacy, the development of book culture, and the creation of a library at St. Sophia Cathedral testify to the prince's purposeful activities in the field of education. Education during this period performed not only a cognitive function, but also played an important role in the formation of moral qualities of the personality. An important result of the research is the understanding that the educational processes of Kyivan Rus were complex in nature.

They combined education with education aimed at forming a spiritually developed, morally stable and socially responsible personality. A significant role in this was played by both educational institutions and the legal system, in particular «Ruska Pravda», which contributed to establishing the norms of justice and law and order. Special attention is paid to the possibilities of using this topic in the modern educational process of secondary education institutions. It has been established that the study of the figure of Yaroslav the Wise has significant didactic and educational potential. It allows you to implement interdisciplinary connections, form historical thinking, develop critical perception of information and cultivate respect for cultural heritage.

The use of modern teaching methods, such as problem-based learning, work with historical sources, interactive forms of activity and project technologies, helps to increase the efficiency of learning material and activate students' cognitive activity. This makes the educational process more interesting, meaningful and practically oriented. Thus, the activities of Yaroslav the Wise as an educator have not only historical, but also modern pedagogical significance. His approaches to the development of education and upbringing can serve as an important guideline for improving the educational process in modern schools.

The generalization of this experience contributes to a deeper understanding of the role of education in the formation of personality and the development of society as a whole.

REFERENCES

1. Subtelny O. *Ukraine : A History*. 4th ed. Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 2009. 816 p.
2. Franklin S., Shepard J. *The Emergence of Rus 750–1200*. London ; New York : Longman, 1996. 472 p.
3. *The Cambridge History of Russia*. Vol. 1 : From Early Rus' to 1689 / ed. by M. Perrie. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 794 p.
4. *The Pověst' vremennykh lët: An Interlinear Collation and Paradosis* : in 3 pt. / ed. by D. Ostrowski ; assoc. ed. D. J. Birnbaum, R. Romanchuk. Cambridge, MA : Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. 2360 p. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts ; vol. 10).
5. Obolensky D. *Byzantium and the Slavs*. New York : St. Vladimir's Seminary Press, 1994. 326 p.
6. Dvornik F. *The Slavs : Their Early History and Civilization*. Boston : American Academy of Arts and Sciences, 1956. 394 p.
7. *Christianity and the Eastern Slavs*. Vol. 1 : Slavic Cultures in the Middle Ages / ed. by B. Gasparov, O. Raevsky-Hughes. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 1993. 379 p.
7. Hrushevskyi M. *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]*. Kyiv : Naukova dumka, 1991. 648 p.
8. Yakovenko N. *Narys istorii Ukrainy [Essay on the History of Ukraine]*. Kyiv : Heneza, 2006. 584 p.
9. Krypiakevych I. (Ed.). *Istoriia ukrainskoi kultury [History of Ukrainian Culture]*. Kyiv : Lybid, 2002. 656 p.
10. Ziazun, I. *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv : Vyshcha shkola, 2005. 416 p.

FORMATION OF HISTORICAL THINKING IN STUDENTS USING THE EXAMPLE OF GIUSEPPE GARIBALDI'S ACTIVITIES AND THE UNIFICATION OF ITALY

Dmytro SPANCHAK

Drohobych

In modern history education, the key task is not merely to transmit factual material but to develop historical thinking in students. This is a complex process that involves the ability to analyze past events, establish cause-and-effect relationships, and evaluate the role of the individual in history. The Risorgimento period, and specifically the activities of Giuseppe Garibaldi, provides ideal material for achieving this goal. It allows students to move beyond dry dates and immerse themselves in the analysis of moral choice, political strategy, and civic commitment.

The relevance of the topic stems from the fact that, for Italy, the era of unification opened up qualitatively new opportunities and put an end to centuries of political and state disunity. Studying this process in school helps students find answers to fundamental questions: why a country chooses a particular path of development and how social, political, and economic contradictions influence the formation of a nation. Moreover, the Risorgimento determined Italy's future for decades to come, serving as the logical culmination of processes that had been unfolding since the beginning of the 19th century.

Giuseppe Garibaldi appears before students as one of the most striking personalities of his time. For him, as a leader of the patriotic movement, the unification of his homeland became the work of his entire life. His participation was decisive at every stage of the process, often steering events in the right direction thanks to his charisma and military talent. However, for the development of critical thinking, it is important to present Garibaldi not as a static «idol» but as a figure around whom debates continue even today.

The problem statement within the pedagogical approach consists of comparing different views on the hero's activities:

For some researchers, Garibaldi was the main initiator of most

political actions and the independent conqueror of southern Italy.

For others, he was merely an effective tool in the hands of ambitious Piedmontese politicians such as Cavour and lacked full political subjectivity.

Analyzing this dilemma in history lessons allows students to develop skills in deconstructing historical myths and understanding the difference between the image created by the press and politicians and the real person. Contemporary historiography suggests moving away from romantic clichés and focusing on Garibaldi as part of a broad social movement that employed mechanisms of mass mobilization and propaganda.

In addition, Garibaldi's biography makes it possible to realize the value-based component of education. His example illustrates the concepts of loyalty, iron will, and patriotism, which are extremely important for today's youth. Studying his military campaigns of 1859, 1860, and 1866, as well as his complex diplomatic game with King Victor Emmanuel II and Cavour, shows students that history is not only battles on the field but also battles of ideas and political calculations.

Thus, the use of materials on the unification of Italy and Garibaldi's activities in the educational process allows:

Developing analytical abilities through clarifying the methods of «gathering» lands and the influence of the international situation on internal processes.

Forming skills in working with sources through the analysis of works by historians such as George Macaulay Trevelyan, Denis Mack Smith, or Lucy Riall.

Cultivating critical perception through understanding that the «national hero» is a product of social imagination and specific historical conditions.

Giuseppe Garibaldi as an Object of Historical Analysis in the School Curriculum: The Risorgimento Through the Prism of Military-Diplomatic Struggle

In the process of forming students' historical thinking, it is important to demonstrate that the unification of Italy was not accidental or solely a

military triumph but the result of a complex interaction between internal political transformations and diplomatic calculations. Giuseppe Garibaldi's activities in 1859–1860 provide key material for analyzing this multifaceted nature.

The beginning of the new stage of the Risorgimento in 1859 was prepared by the diplomatic successes of Camillo Cavour's government. It is important for students to understand the essence of the secret agreement in Plombières in July 1858, where Piedmont and France agreed on an alliance against Austria. This allows the teacher to pose the problem question: Did the allies' goals coincide? France sought only to weaken Austria by creating a confederation, while Piedmont aimed for full unification under the Savoy dynasty [2, p. 33]. Such analysis helps students understand the context of King Emmanuel II's speech in parliament, where he emphasized that he could not remain indifferent to the «cry of pain» of the Italian regions [9, p. 18].

Garibaldi's involvement in the official campaign of 1859 is an interesting case for developing critical analysis. His appointment as major-general in the Sardinian army and the creation of the «Alpine Hunters» corps was a tactical move by Cavour aimed at uniting all patriotic forces around the monarchy [4, p. 44]. However, Garibaldi had to act semi-legally: he recalled being asked to «hide so as not to cast a shadow on diplomacy» due to Napoleon III's fears regarding the participation of revolutionary volunteers in the war [5, p. 55]. Analyzing this situation in class allows students to realize the role of compromise in politics: Garibaldi consciously chose the «lesser evil» for the sake of liberating the country [5, p. 57].

The military aspect of Garibaldi's activities during this period provides ample material for developing strategic thinking. During the 1859 war, he operated on the right flank, far from the main front, but his successes at Montebello and entry into Lombardy had enormous propaganda value [6, p. 34]. Garibaldi embodied «people's war,» setting strict demands for his soldiers: «Only fighting and one hundred cartridges per soldier. The sky will be our tent. The ground will be our bed. God will

be our witness» [7, p. 65]. The growth of his volunteer corps to 12,000 men in a single month aroused not only admiration in the press but also fear in the Turin government about this radical force [7, p. 69].

A key moment for developing historical empathy is the analysis of Garibaldi's reaction to the armistice at Villafranca in July 1859 and the transfer of his native Nice to France [8, p. 99]. Students should be asked to analyze the legal and moral collision: Garibaldi had been elected as a deputy from the city whose fate had already been decided by secret agreements [10, p. 46]. The general's speech in the Turin parliament against the annexation of Nice to France demonstrates him as a man of his word who found himself caught in the grip of diplomatic intrigues. Despite his personal tragedy, he submitted to the demands of King Victor Emmanuel II, understanding that «the fate of the country is in the hands of politicians» and that unleashing an internal revolution would undermine the cause of unification [8, p. 88].

Concluding this stage, it is important to lead students to the conclusion: Garibaldi's successes as a military commander were constantly balanced by his neutralization as a political actor. The Piedmontese government skillfully used his charisma to mobilize the people while simultaneously limiting his influence through «the demands of foreign policy.» This approach to teaching allows students to form an understanding of history as a multi-layered structure in which personal heroism is an integral but not the only component of great state transformations.

METHODOLOGICAL TECHNIQUES FOR FORMING HISTORICAL THINKING USING THIS MATERIAL

Studying the Risorgimento through the figure of Giuseppe Garibaldi opens up broad opportunities for implementing a competence-based approach in history education. It allows students not only to master chronology but also to understand the complex mechanics of 19th-century political processes, where personal charisma, diplomatic calculation, and popular enthusiasm were intertwined.

The main method of forming historical thinking is the deconstruction of historical myths through work with popular sources. Using the example

of the Expedition of the Thousand in 1860, the teacher can invite students to compare different historiographical approaches that have developed over the centuries:

Romanticized approach (according to G. M. Trevelyan): In his work *Garibaldi and the Thousand*, Garibaldi appears as a «knight of freedom» whose success was due exclusively to heroism, military talent, and mass support [12].

Critical-analytical approach (according to D. Mack Smith and L. Riall): The emphasis shifts to pragmatic motives, political constraints, and Garibaldi's role as an «instrument» for realizing the plans of Piedmontese politicians [5]. Lucy Riall even views him as a symbol constructed by the press and society itself [9].

Students must analyze how the international press, particularly the *London Times*, shaped Garibaldi's image as the «herald of the wrath of the Italian people» and compare this with the real diplomatic conditions in which Cavour operated [3, p. 25]. Such work teaches students to distinguish between historical fact and its interpretation – a fundamental skill for a modern citizen.

Method of historical reconstruction and empathy: analysis of Garibaldi's letters and appeals

The use of personal correspondence and Garibaldi's memoirs allows students to apply the method of historical empathy. By analyzing his letters to Victor Emmanuel II, students can see the hero's inner conflict: boundless loyalty to the idea of unity versus forced submission to the king's political caution [3, p. 19].

An important element is working with Garibaldi's appeal to the volunteers (*Alpine Hunters*), in which he set strict requirements: «Only battles and one hundred cartridges per soldier. The sky will be our tent. The ground will be our bed.» This helps students understand the psychological portrait of a «Garibaldian» and the reasons for the high combat effectiveness of volunteer detachments, which grew from a small group to 12,000 men in a month [7, p. 65] [7, p. 69].

A central problem question for the lesson can be a comparison of the

two paths to the unification of Italy: «from above» (Cavour's diplomacy) and «from below» (Garibaldi's revolutionary activity).

Cavour's strategy: Based on secret agreements, dynastic marriages, and the use of volunteers to provoke conflicts. Cavour acted cautiously, often behind the scenes, fearing international complications from Austria or France [4, p. 59] [6, p. 22].

Garibaldi's strategy: Relied on popular uprising and personal example. His landing at Marsala on 11 May 1860 and subsequent march on Palermo were an act of will that Cavour officially condemned but secretly supported [4, p. 77] [1, p. 57] [3, p. 19].

Students are invited to resolve the historical dilemma: Would the success of the Risorgimento have been possible without either of these leaders? Comparing their actions during the Battle of Calatafimi, where Garibaldi uttered the famous words «Here we shall create Italy or die,» allows students to see how the radical actions of the people forced Turin to seize the political initiative. This approach develops the ability to perceive the multifaceted nature of the historical process and to evaluate the role of the individual as part of a complex system of socio-political relations [4, p. 77] [4, p. 81].

Studying Garibaldi as a «citizen of the world» allows students to go beyond national history and show his influence on pan-European and even global processes. The pedagogical emphasis should be placed on the evolution of his views: from participation in secret organizations to the role of dictator of Sicily, who, despite holding power, remained modest and occupied only three rooms in the palace [11] [7, p. 94].

Students can discuss the symbolic meaning of the red shirt and the tricolor flag as elements in the formation of national identity.

It is important to analyze the situation when Garibaldi, for the sake of the country's unity, submitted to the king's demands and stepped into the shadows after the transfer of Nice to France – a personal tragedy for him. This cultivates an understanding of the priority of national interests over personal grievances and ambitions.

CONCLUSIONS

The study of the figure of Giuseppe Garibaldi in the context of the unification of Italy leads to the conclusion that the use of the biographical method is one of the most effective tools of modern history education. Garibaldi appears not merely as a successful military commander but as a multifaceted personality whose life path and value orientations have high educational potential for shaping the civic identity of today's youth.

First, the analysis of Garibaldi's activities contributes to the upbringing of an active civic position. Through the example of his selfless service to the idea of national unity – from the volunteer movement to his voluntary renunciation of dictatorial powers for the sake of a stable state – students internalize a model of behavior in which national interests stand above personal ambitions. This is especially relevant in the context of forming value orientations for young people who are learning to distinguish genuine patriotism from political pragmatism.

Second, examining the complex relationships between Garibaldi, Cavour, and Victor Emmanuel II stimulates the development of critical and analytical thinking. Students come to understand that history is not a linear process but the result of the clash of different strategies and views. Introducing problem-based discussions about the «romantic» and «pragmatic» paths of the Risorgimento into the educational process allows a shift away from reproductive learning and engages schoolchildren in independent scholarly inquiry.

The prospects for using the biographical method lie in rejecting the idealization of historical figures in favor of analyzing their internal contradictions and motivations. Studying Garibaldi as a «citizen of the world» who fought for freedom not only in Italy helps students realize the universality of democratic values.

In my opinion, the figure of Giuseppe Garibaldi is key to understanding that history is made not only by cabinet agreements but also by unyielding will and sincere faith in an idea. His example proves that the combination of military prowess with high moral principles can change the fate of an entire nation.

I believe that it is precisely such «living» biographies that help students

see the past not as a set of facts but as a real experience of the struggle for statehood.

REFERENCES

1. Arnaldi, Girolamo. *Italy and Its Invaders*. Harvard University Press, 2005.
2. Collier, Martin. *Italian Unification, 1820 – 71*. Heinemann, 2003.
3. Gay, H. Nelson. «Lincoln's Offer of a Command to Garibaldi: Light on a Disputed Point of History».
4. Hibbert, Christopher. *Garibaldi and His Enemies: The Clash of Arms and Personalities in the Making of Italy*. Longmans, 1965.
5. Mack Smith, Denis (ed.). *Garibaldi (Great Lives Observed)*. Prentice Hall, 1969.
6. Mack Smith, Denis. *Garibaldi: A Great Life in Brief*.
7. Marwil, Jonathan. *Visiting Modern War in Risorgimento Italy*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
8. Riall, Lucy. *The Italian Risorgimento*. 2002. doi:10.4324/9780203412343.
9. Riall, Lucy. *Garibaldi: Invention of a Hero*. Yale University Press, 2007.
10. Ridley, Jasper. *Garibaldi*. London : Phoenix Press, 2001.
11. Scirocco, Alfonso. *Garibaldi : Citizen of the World*. Princeton University Press, 2007.
12. Trevelyan, George Macaulay. *Garibaldi and the Thousand : May 1860*. 1909.

НАШІ АВТОРИ

Викричак Марія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Войтів Марта – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дзерин Оксана – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дирів Соломія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Домінік Соломія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Калічак Юрій – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Кухар Юлія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ковальчук Анастасія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Лабинцев Сергій – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ліхтаревський Владислав – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Лутчин Вікторія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Малетич Іван – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Мацола Вікторія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Патен Анастасія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету здоров'я людини та природничих наук Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Патен Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Патен Святослав – здобувач фахової передвищої освіти відділення електричної інженерії та автомобільного транспорту Комунального заклад Львівської обласної ради «Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу»

Піць Вікторія – здобувачка фахової передвищої освіти відділення економічних та природничих наук Комунального заклад Львівської обласної ради «Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу»

Піць Леся – викладач вищої категорії Комунального закладу

Львівської обласної ради «Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу»

Покурбанич Тетяна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету здоров'я людини та природничих наук Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сенишин Оксана – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сосна Надія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Спанчак Дмитро – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТВОРЕННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 6

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Коректор

Леся Максимиліук

Редактор перекладу

Віктор Лішнянський

Здано до набору 05.06.2026 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 9,75.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК No 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24